

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

BİR ŞİDDETSİZLİK EYLEMİ OLARAK SİVİL İTAATSİZLİK

Hüseyin Çatıkkaş

14755012

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Kenan Sarıalioğlu

MARDİN 2018

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Felsefe Anabilim Dalı 14755012 numaralı tezli yüksek lisans öğrencisi Hüseyin ÇATIKKAŞ'ın hazırladığı “Bir Şiddetsizlik Eylemi Olarak Sivil İtaatsizlik” başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 18/06/2018 Pazartesi günü saat 12:00’de yapılmış, tezin onayına oy çokluğu/oybirliğiyle karar verilmiştir.

Üye :Doç. Dr. Metin BAL

Üye : Dr. Öğr. M. Fatih KILIÇ

Danışman :Dr. Öğr. Kenan SARIALIOĞLU

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../2018 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2018

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Ömer BOZKURT

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	II
ÖNSÖZ	VI
GİRİŞ	1
1. Konunun İçeriği	1
2. Kaynak ve Literatür Taraması.....	4
3. Kavramsal Çerçeve	6
1. SİVİL İTAATSİZLİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TEMEL UNURLARI.....	9
1.1. Kavramsal Çerçeve ve Tanım Silsilesi.....	9
1.2. Sivil İtaatsizliğin Temel Öğeleri	12
1.2.1. Sivil İtaatsizliğin Dürüstlük Göstergesi: Şiddetsizlik Öğesi.....	12
1.2.2. Sivil İtaatsizliğin Meşru Göstergesi: Siyasi Normlara Aykırılık Öğesi ..	13
1.2.3. Sivil İtaatsizliğin Şeffaflık Göstergesi: Kamuya Açık Oluş.....	13
1.2.4. Sivil İtaatsizliğin Tutarlılık Göstergesi: Sorumluluğun Üstlenilmesi	14
1.2.5. Sivil İtaatsizliğin Kamuya Algılatma Göstergesi: Hesaplanabilirlik.....	15
2. SİVİL İTAATSİZLİĞİN TARİHSEL ÖNCÜLERİ.....	17
2.1. Sivil İtaatsizliğin Pratik Öncüleri	17
2.1.1. Bilinçli Bir İtaatsiz: Antigone.....	17
2.1.2. ‘İtaatsiz Bir İtaatkar’: Sokrates	20
2.2. Sivil İtaatsizliğin Felsefi/Teorik Öncüleri	23
2.2.1. Kolektif Eylemin Savunucusu: Hannah Arendt.....	23
2.2.2. Meşruiyetin Koruyucusu: Jürgen Habermas.....	27
2.2.3. Adaletin Teorisyonu: John Rawls.....	30
2.3. Sivil İtaatsizliğin Pratik ve Teorik Öncüleri.....	33
2.3.1. Adil Olmaya Çalışan Yurttaş: Henry David Thoreau.....	34
2.3.2. Teori ve Pratiğin Sembol İsmi: Mohands Karamçand Gandhi.....	37
2.3.3. Bir Özgürlük Yürüyüşçüsü: Martin Luther King	44
3. SİVİL İTAATSİZLİĞİN FELSEFİ VE MEŞRU DAYANAKLARI	51
3.1. Varoluşçuluk ve Sivil İtaatsizlik İlişkisi Üzerine.....	51
3.2. Sivil İtaatsizliğin Mekânı: Kamusal Alan	59

3.3. Şiddet-Şiddetsizlik ilişkisi Üzerine	61
3.4. Hukuk Devleti ve Sivil İtaatsizlik İlişkisi Üzerine.....	65
3.5. Vicdan ve Sivil İtaatsizlik İlişkisi Üzerine	68
SONUÇ	72
KAYNAKÇA	75
ÖZGEÇMİŞ.....	80
İNTİHAL RAPORU.....	81

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Bir Şiddetsizlik Eylemi Olarak Sivil İtaatsizlik

Hüseyin Çatıkkaş

Mardin Artuklu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Anabilim Dalı

2018: 79 sayfa

Bu çalışma, şiddetle şiddetsizlik arasında şiddetsizlikten yana tavır alan hakikat arayışçılarının, sivil itaatsizlik üzerine düşüncelerini konu edinir. Sivil itaatsizlik geniş bir tarihsel yelpazeye sahiptir. Bu tarihsel yelpazeye baktığımızda sivil itaatsizlik haksızlıklara karşı şiddete başvurmadan iktidara ulaşmayı/seslenmeyi hedefleyen bir eylem tarzıdır. Bu yurttaş eylemi, tanrısallık, vicdan ve daha yüksek ahlaki değerler adına yapılır. Yurttaş, yasa ve vicdan arasındaki gerilimden, vicdandan yana tercihte bulunur. Burada yurttaş anayasal düzeni yok saymaya çalışmaz. Ancak zedelene anayasal düzenin, düzeltilmesine yönelik çaba sarf eder.

Bu çalışmada sivil itaatsizliğin tarihine ilişkin felsefi bir temel oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu yapılırken sivil itaatsizliğin öncülerinin eylem ve düşüncelerine yer verilecektir. Ayrıca sivil itaatsizliğin varoluşçulukla, kamusal alanla, vicdanla, hukuk devletiyle olan ilişkisi irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: Sivil İtaatsizlik, Şiddetsizlik, Yasa, Yurttaş

ABSTRACT

Master Thesis

Civil Disobedience As A Non-Violent Movement

Hüseyin Çatıkkaş

Mardin Artuklu University

Institute of Social Sciences

Department of Philosophy

2018: 79 Pages

This study revolves around the thoughts of civil disobedience of seekers of truth who take a stand on the side of nonviolence. Civil disobedience encompasses a broad historical range. When we look at this historical range, civil disobedience is composed of actions aimed at reaching power without resorting to violence against injustices. This citizen action is pursued in the name of godliness, conscience and higher moral values. The citizen is takes a side of conscience rather than law. The citizen does not try ignoring the constitutional order, but strives to correct the injured constitutional order.

In this work we tried to establish a philosophical basis of the history of civil disobedience. In doing so we will resort to the actions and ideas of the pioneers of civil disobedience. Moreover, discussions on the relationality of civil disobedience with existentialism, public space, conscience and state of law take place in it.

Keywords: Civil Disobedience, Nonviolence, Law, Citizen,

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın amacı şiddetsiz bir yöntem olan sivil itaatsizliği felsefi temeller üzerinde tartışmak ve felsefede görünür hale getirmektir. Sivil itaatsizlik bugüne kadar felsefede görünür bir konumda değildir. Kendine özgü problemleri ve kavramları olan sivil itaatsizlik, neden felsefede problematik bir disiplin haline gelmemiştir? Acaba bunun nedeni yönetim sistemine ya da yasaya aykırı olmasından mı gelmektedir? Aynı zamanda sivil itaatsizlik, kaotik modern dünya sistemindeki şiddete alternatif bir sistem olabilir mi? Sivil itaatsizliğin temel unsurlarından biri de şiddetsizliktir. Hiçbir şekilde şiddeti içinde barındırmayan sivil itaatsizlik, diyalektik bağlamda bir düzeltme mekanizması olabilir mi? Ulus devlet çağında eylemselliklerle kendini var eden ve devletin meşruluğunu sorgulayan bir disiplin olan sivil itaatsizlik kendini görünür kılabilir mi? Bu soruların cevapları refleksif bir bakış açısıyla irdelenecektir.

Bu çalışma, kaotik modern dünyadaki şiddete alternatif bir yöntem olarak sivil itaatsizliği konu edinmektedir. Sivil itaatsizlik unsurları bağlamında felsefi bir temel oluşturmaya çalışılmaktadır. Felsefede çok az tartışılan bu konu, görünür hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda sivil itaatsizliğe genel anlamda katkısı olan sivil itaatsiz ve düşünürler üzerinde durduk. Sivil itaatsizliğin yönetim aksaklıklarını giderici bir role sahip olduğunu göstermeye çalıştık, çünkü sivil itaatsizlik, sivil itaatsiz ile yönetim arasında arabulucu durumundadır. Bu arabulucu role sahip sivil itaatsizlik eylemlerini dikkate alan her yönetim daha adaletli ve demokratik olmayı başarmıştır.

Bu çalışma kolektif bir çabanın ürünü olarak ve uzun bir uğraş sonucu ortaya çıkmıştır. Konunun belirlenmesinde ve sonrasında tezin bitirilmesi konusunda ısrarcı tutumundan dolayı değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi İclal Ayşe Küçükırca'ya, Çalışmamda desteklerini esirgemeyen ve çalışmanın bitirilmesi konusunda sorumluluk alan Dr. Öğr. Üyesi Kenan Sarıalioğlu'na teşekkür ederim.

GİRİŞ

1. Konunun İçeriği

Bu çalışmanın amacı, bir şiddetsizlik eylemi olan sivil itaatsizliği tarihsellik bağlamında ele alıp felsefî bir temel oluşturmaktır. Bu çerçevede birinci bölümde sivil itaatsizliğin kavramsal çerçevesi belirlenip, temel unsurları incelenecektir. “Sivil itaatsizlik” kavramını 1848’de yazdığı makale ile literatüre kazandıran kişi Henry David Thoreau’dur. Ancak çok daha öncesinde sivil itaatsizlik sayılabilecek eylemler mevcuttur, çünkü sivil itaatsizlik bir eylem, bir mücadele tarzıdır. Yurttaş tarafından geliştirilen bu eylem tarzı adil olmayan siyasal norma karşı mücadele eden şiddetsiz bir başkaldırıdır. Bundan dolayı tarihsel olarak geniş bir alanda görünür. Tanımlar da burada sivil itaatsizliğin temel unsurlarına göre değişiklik göstermektedir. Genel anlamda temel unsurların tanımın içinde yer alıp almamasına bağlı olarak dar, baskın ve geniş tanımlar ortaya çıkmaktadır. Bu eylem tarzının kendine özgü; sorumluluğun üstlenilmesi, siyasi normlara aykırılık, şiddetsizlik, kamuya açıklık ve hesaplanabilirlik gibi unsurları vardır. Bu unsurlara uygun yapılan her eylem, sivil itaatsizlik eylemi sayılmaktadır.

Bu tanımların ilki Geniş Tanım’tır. Siyasi normlara aykırılık ve kamuya açıklık gibi iki belirleyici unsuru barındırır; ikincisi ise Baskın Tanım’tır. Geniş tanımın belirleyici öğelerine ek olarak şiddetsizlik öğesini barındırır. En son olarak irdelenen tanım olan dar tanım ise baskın tanım öğelerine, eylemin sorumluluğun üstlenilmesi unsuru eklenerek elde edilir. Birinci bölümde bütün bu öğeleri ele alıp, tanımlar çerçevesinde sivil itaatsizlik eylemi, eylemin uygulayıcısı olan sivil itaatsizlerin ve bu konuda görüş beyan eden kişilerin düşünceleri irdelenmektedir.

İkinci bölümde sivil itaatsizliğe gerek eylemsellikleriyle gerekse düşünsellikleriyle katkı sunan tarihsel öncüler ele alınacaktır. Fakat bütün öncülerini ele almak mümkün değildir. Bundan dolayı öncüler üç kategoride incelenecektir. Elbette burada amaç kategorikleştirmeden öte meramı daha anlaşılır bir durumda

sunmaktır. İlk kategoride sivil itaatsizliğin pratik öncüleri olarak nitelendirdiğim Antigone ve Sokrates'tir. Antigone'nin sivil itaatsizliğe katkısı, dönemin kralı olan Kreon ve yasalarına karşı, gömülmemesi yönünde emir verilen kardeşinin cenazesini gömerek, yaptığı eylemdir. Sokrates ise yasa ihlaliyle değil, dönemin yargıç ve hâkimlerine karşı takındığı tavrı ile sivil itaatsiz olarak nitelendirilir.

Sivil itaatsizliğin felsefi/teorik öncüleri kısmında Hannah Arendt, Jürgen Habermas ve John Rawls ele alınmaktadır. Hannah Arendt'in sivil itaatsizliğe katkısı tek bir bireyin yaptığı eylemin sivil itaatsizlik sayılamayacağı yönündeki tutumudur. Ona göre bir eylemin sivil itaatsizlik sayılabilmesi için kolektif bir şekilde yapılması gerekir. Jürgen Habermas da meşruiyet koruyucu olarak sivil itaatsizliğe yaklaşmıştır. John Rawls ise adalet kuramı çerçevesinde sivil itaatsizliği irdelemiştir. Ona göre ancak adalet duygusuna sahip toplumlarda sivil itaatsizlik eylemleri yapılabilir, çünkü sivil itaatsizlik, sivil ve siyasi bir eylemdir.

Sivil itaatsizliğin pratik ve teorik öncüleri olan Henry Davit Thoreau, Mohands Karamçand Gandhi ve Martin Luther King aynı zamanda söz-eylem birlikteliğinin temsilcileridir. çünkü bunlar hem sivil itaatsizliğe ilişkin geliştirdikleri düşüncelerle hem de yaptıkları eylemleriyle katkı sunmuşlardır. Thoreau, adil olmaya çalışan yurttaş iken King, ırk ayrımcılığına karşı özgürlük yürüyüşçüsü olmuştur. Gandhi ise geliştirdiği satyagrahalarla her türlü şiddeti reddetmiştir. Sivil itaatsizlik ve pasifizmin yetersiz olmasından dolayı "Satyagraha" kavramı, Gandhi'nin geliştirmiş olduğu her türlü şiddeti reddeden ilkelere dayalı, hakikate tutunmak ve ruh gücü anlamına gelmektedir.

Bütün bu tespitler bağlamında amacımız sivil itaatsizliğin sadece bir adalet arayışı veya demokratik toplumlarda olan bir eylem tarzı olmadığını ve bir tanınma mekanizması olduğunu, sivil itaatsizlik unsurlarını taşıyan her bir eylemin, sivil itaatsizlik tarihine katkı sunduğunu, şiddet yüklü modern dünya yönetim sistemlerindeki aksaklıkları giderici bir alternatif olduğunu göstermektir.

Üçüncü bölümde ise sivil itaatsizliğin felsefi ve meşru dayanakları irdelenecektir. Bu bölüm beş başlık altında incelenmiştir. Amaç her yönüyle sivil itaatsizliğin felsefi temellerini ve dayanaklarını ortaya koymaktır. Bu bölümün

birinci kısmında felsefi alt yapı oluşturmak için eylem felsefesi olarak da nitelendirilen varoluşçuluğun sivil itaatsizlikle olan ilişkisi üzerinde durulacaktır. Bundan amaç, varoluşçulukta ve sivil itaatsizlikte ortak olan kavramları ortaya koymak ve bu kavramlar bağlamında onların ortak yönlerini irdelemektir. Nitekim hem varoluşçu hem de sivil itaatsiz eylemde bulunurlarken bir varoluş içindedirler. Yani varoluşçu da sivil itaatsiz de varoluşlarını eylemsellikleriyle ortaya koymaktadırlar ve edimleriyle varolmaktadırlar, çünkü varolmak, eylemde bulunmaktır. Her iki taraf da eylemde bulunurken de bunun bilincinde olmaları tam bir varoluş halidir.

İkinci kısımda sivil itaatsizliğin mekânı olarak tanımlayacağımız kamusal alan ve sivil itaatsizlik ilişkisi üzerinde durulacaktır. Kamusal alan sivil itaatsizlik ve sivil itaatsizlik eylemleri için neyi ifade etmektedir? Tarihsel olarak politik olanın görünür hale geldiği yer olarak tanımlanan kamusal alan siyasal bir eylem biçimi olan sivil itaatsizliğin mekânı olması bakımından önem arzetmektedir, çünkü sivil itaatsizlik kamusal sorunları, politik aktörler (sivil itaatsiz) aracılığıyla dile getirir. Politik aktörler olan sivil itaatsizlik eylemcileri iktidara seslenmeyi ve ulaşmayı arzulamaktadırlar. Bunu yaparlarken muhakkak kamusal alana çıkmalıdır. Aksi durumda eylemin başarıya ulaşma şansı azalacaktır.

Üçüncü kısımda sivil itaatsizliğin yöntemi olan şiddetsizlik ve buna bağlı olarak şiddet kavramı irdelenecektir. Modern kaotik dönemde şiddetsizliği yöntem olarak seçen sivil itaatsizlik için şiddetsizlik neyi ifade etmektedir? Şiddetsizlik, “Şiddet olmama hali midir?” soruları bağlamında şiddet kavramı ele alınacaktır. Şiddetin belirsiz sınırlılıkları bağlamında, şiddeti tanımlamak zor olsa da konunun anlaşılması bakımından önem arzetmektedir. Nitekim hem sivil itaatsizlik kuramcıları hem de sivil itaatsizlik eylemcileri arasında şiddetin tanımına ilişkin net bir uzlaşma yoktur. Ancak bir eylem tarzı olan şiddetsizlik her türlü şiddetten arınmayı hedeflemektedir. Sivil itaatsiz de her türlü şiddeti reddetmektedir. Bu bağlamda şiddetsiz olan her eylemin de sivil itaatsizlik olamayacağı gösterilecektir.

Dördüncü kısımda hukuk devleti bakımından sivil itaatsizlik ve hukuk ilişkisi irdelenecektir. Bu bağlamda siyasi normlara aykırı bir eylem tarzı olan sivil

itaatsizlik hukukun inkarı mıdır? Buna bağı olarak da ‘‘Sivil itaatsizlik eylemleri hukuk devleti için ne ifade etmektedir?’’ gibi sorular çerçevesinde sivil itaatsizliğin arabulucu görevini üstlenerek hukuk devleti için denektaşı olduğu gösterilecektir, çünkü sivil itaatsizlik yasaların toplamı olan hukukun tamamını çiğnememektedir. Yalnızca vicdana aykırı olan tek tek yasaları kabul etmemektedir. Hukukun koruyucu rolü sivil itaatsizlik eylemcileri için geçerli olmak zorunda olduğuna göre bütün yasalar adına meşru olmayan, yasayı ihlal eden sivil itaatsizlik eylemcilerinin eylemleri bir düzeltme talebi olarak algılanmalıdır.

Beşinci kısımda meşruiyet ölçütü olarak vicdan kavramı ile sivil itaatsizlik arasındaki ilişki incelenecektir. Bu çerçevede vicdan kavramını tanımlayıp, sivil itaatsizlik eylemcileri için neyi ifade ettiği gösterilecektir. Sivil itaatsizlik eylemcilerinin ‘‘tanrıdan gelen ses’’ olarak nitelendirdikleri vicdan, kişinin neyi yapıp neyi yapmaması gerektiğini söyleyen iç sestir. Sivil itaatsiz bu iç sese dayanarak yasanın karşısında durur ve cezayı göze alarak eylemde bulunur, çünkü yasa vicdana aykırıdır. Bundan dolayı siyasal norm dışı bir eylemde bulunur. Bunu yaparken de vicdana dayanarak eylemini meşru olarak değerlendirmektedir.

2. Kaynak ve Literatür Taraması

Çalışmanın birinci bölümünde Hayrettin Ökçesiz’in Legal Yayınları’ndan çıkan *Sivil İtaatsizlik* adlı eseri, Şükrü Nişancı’nın Etkileşim Yayınları’ndan çıkan *Sivil İtaatsizlik: İyi Vatandaş Olmak Mı İyi İnsan Olmak Mı?* adlı eserinden ve José Bové ve Gilles Luneau’nun İletişim Yayınları’ndan çıkan *Sivil İtaatsizliğe Çağrı* adlı eserinin Türkçe çevirisinden yararlanıldı.

Çalışmanın ikinci bölümünde, birçok yazarın (Arendt, Dworkin, Habermas, Galtung, King, Rawls, With, Thoreau) sivil itaatsizlik üzerine makalelerinin bulunduğu, Yakup Çoşar’ın önsöz ve çevirisi ile Ayrıntı Yayınları’ndan çıkan *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik* adlı eser temel kaynak kitap olarak kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Butler’in Kabalcı Yayınları’ndan çıkan *Yaşam ile Ölümün*

Akrabalığı: Antigone'nin İddiası ve Sophokles'in Sümer Kitabevi'nden çıkan *Antigone* adlı eserlerden faydalanılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde sivil itaatsizlikle ilişkisi olan konular/kavramlar üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda varoluşçuluk konusunda Jean Paul Sartre'ın temel eserlerinin Türkçe çevirilerinden, Hannah Arendt'in eserlerinden, Hegel'in *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, Todd May'in *Şiddetsiz Direniş*, Erich Fromm'un *İtaatsizlik Üzerine*, Stefan Zweig'in *Vicdan Zorbalığı Karşı* adlı eserlerin Türkçe çevirilerinden yararlanılmıştır.

Ayrıca felsefe ve direniş arasındaki ilişki üzerine Costas Douzinas'ın *Krizde Felsefe ve Direniş*, Kurt Schock'un *Sivil Direnişin Bugünü*, Albert Camus'nün *Başkaldıran İnsan*, Thomas Merton'un *Gandhi ve Şiddet Dışı Direniş*, Zygmunt Bauman'ın *Sosyolojik Düşünmek* gibi eserlerden yararlanılmıştır.

Felsefenin kavram üretme etkinliği olduğu düşüncesiyle çalışma içinde geçen kavramların tanımlaması doğrultusunda *TDK sözlüğünden*, *Ana Britannica*, *Büyük Larousse* ve Ahmet Cevizci'nin *Paradigma Felsefe Sözlüğü* gibi sözlüklerden yararlanılmıştır.

Sivil itaatsizlik konusunda Türkiye'de ilk çalışmalardan biri olan ve Fethi Gedikli tarafından 1993 yılında yayına hazırlanan *Aylık Hukuk Dergisi Argumentum*'den, Yapı Kredi Yayınlarından çıkan *Cogito Dergisinin* 67. sayısından ve *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 5. sayısından faydalanılmıştır.

Şeniz Anbarlı'nın *Baskıya Karşı Direnme Hakkı ve Sivil İtaatsizlik (Türkiye örneği)* doktora tezinden, İraz Yaşar'ın *Camus'nün Başkaldıran İnsan'ı ve Sivil İtaatsizlik İlişkisi* adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezi ve Eyüp Eser'in *Sivil İtaatsizlik* adlı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır.

Sivil itaatsizlik üzerine yazılan tezler mevcut olmakla beraber felsefi anlamda yok denecek kadar az olması da dikkat çekici bir noktadır. Ancak şunu belirtmekte yarar vardır: Hayrettin Ökçesiz'in sivil itaatsizlik konusundaki çalışmaları küçümsenmeyecek değerdedir. Sinem Arduç *Küçük Bir Direnme Hakkı: Sivil İtaatsizlik*, adlı çalışmasıyla sivil itaatsizliği tanımlamaya ve tanıtmaya çalışmıştır.

Cansu Duman *Kamu Vicdanına Çağrı - Sivil İtaatsizlik*, adlı çalışmasıyla sivil itaatsizliğin haklılığı tartışmalarına katkı sunmuştur. Esra Dursun *Vicdan, Adalet Ve Hukuk Arasındaki İlişkinin Ürünü Olarak Sivil İtaatsizlik*, adlı çalışmasıyla “vicdan ve adaletin, sübjektif ve soyut değerler olmalarıyla bir eyleme gerekçe olamayacak, bir eyleme gerekçe kılınması halinde ise bir sonuç meydana getirmek yerine kaosa yol açacak değerler olmalarına dayanan genel kabulün geçerli olmadığını göstermeye” çalışmıştır. Serkan Büyükçağlar *İnternette Sivil İtaatsizlik*, adlı çalışmasıyla da sivil itaatsizliğin hukuksal boyutunu ele almaktadır. Bu ve benzeri çalışmalar bugüne kadar sivil itaatsizlik literatürüne kazandırılmış değerli ürünlerdir.

Bu çalışmanın özgünlüğü ise felsefi anlamda diğer çalışmalardan daha kapsamlı olmasıdır. Yani şiddetsizlik yöntemi olarak sivil itaatsizliği, felsefi temeller üzerinden tartışmak ve felsefede görünür hale getirmek, bu çalışmanın en önemli amacıdır. Nitekim sivil itaatsizlik bugüne kadar felsefede görünür bir konumda değildi. Ancak bu çalışma, kendine özgü problemleri ve kavramları olan sivil itaatsizliği, felsefi bir problem ve disiplin olarak ele almakta ve siyasi, ahlaki, hukuki, felsefi ve haklılık boyutuyla incelemiştir. Aynı zamanda sivil itaatsizlik, kaotik modern dünya sistemindeki şiddete alternatif bir sistem olabileceği, gösterilmeye çalışılmıştır. Nitekim sivil itaatsizliğin temel unsurlarından biri şiddetsizliktir. Hiçbir şekilde şiddeti içinde barındırmayan sivil itaatsizlik, diyalektik bağlamda bir düzeltme mekanizması olduğu gibi, demokrasi içinde vazgeçilmez bir disiplin olduğu gösterilmiştir.

3. Kavramsal Çerçeve

Felsefe kavram üretme etkinliğidir. Deleuze ve Guattari'nin söylemiyle “felsefe kavramlar oluşturmak, keşfetmek, üretmek sanatıdır” (Deleuze, Guattari, 2017: 12). Bu bağlamda felsefi bir çalışmada yapılması gereken temel şeylerden biri çalışmanın ana kavramlarını ortaya koymaktır. Bu çalışmada öncelikle kavram analizi bağlamında sivil itaatsizlik kavramı irdelenecektir. Yani kavramsal olarak

sivil itaatsizlik çalışmanın ana unsuru olacaktır. Buna bağlı olarak da varoluşculuk, kamusal alan, şiddetsizlik ve vicdan kavramları üzerinde durulacaktır.

Sivil itaatsizlik kamu vicdanına seslenmeyi amaçlayan ve şiddet içermeyen, zedelenen toplumsal yasayı yenilemeye çalışan bir düzeltme mekanizmasıdır. Ancak felsefede olduğu gibi sivil itaatsizlikte de net tanım yapmak zordur, çünkü her iki alanda da subjektif bir yaklaşım söz konusudur. Bundan dolayı kesin cevaplar yerine reflektif ve rölatif bir bakış açısıyla sivil itaatsizlik kavramı ve diğer kavramlar tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda genişçe bir kavram analizine başvurulmuştur. Varoluşculuk, kamusal alan, şiddetsizlik ve vicdan kavramlarından ise genel itibarıyla karmaşadan kaçmak ve disiplinize etmek maksadıyla tek bir düşünür üzerinde değerlendirilme yapılmıştır.

Varoluşculuk kavramı Sartre'ın bakış açısıyla ele alınmıştır. Hem Sartre'ın bu konudaki açıklayıcı tarzı hem de geniş literatürü konuya katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda varoluşculuk, insanın sorumluluk duygusuyla hareket ederek eylemlerine, tasarılarına ve seçmelerine/seçimlerine göre varlığına bir öz kazandırma çabasıdır. Sivil itaatsiz de varlığına anlam katmaya ve bunu eylemi ile yapmaya çalışan kişidir.

Bu çalışmada irdelenecek diğer bir kavram kamusal alandır. Kavramın tartışmalı tanımlamasına girmeden, sivil itaatsizliğin gerçekleştiği veya gerçekleşmesi gereken mekân olarak incelenecektir. Genel anlamıyla kamu “herkes, genel, umum, halka ait, açık, aleni gibi anlamlara gelmektedir” (Yelken, 2005: 85) Bu bağlamda kamusal alanın sözlük anlamı “herkesin alanı” ve “genelin alanı” gibi anlamlara gelecektir. Bu doğrultuda “insanlar çoğalıp düzen sağlayıcı ayrı bir siyasal yapı (devlet veya mukabil mekanizmalar) ortaya çıkınca fert ile siyasal olan bu ikincil ara dünyaya kamu alanı adı verilmektedir” (Aydın, 2005: 98). Kamusal alan fert ile siyasal yapı arasında bir köprü görevi üstlenmektedir.

Sivil itaatsizliğin temel unsurlarından biri olan şiddetsizlik, konunun açıklığa kavuşması için irdelenmesi gereken diğer bir kavramdır. Şiddetin tanımlama muğlaklığından kaynaklı şiddetsizliğin tanımlaması da bir hayli zordur. Bundan dolayı gerek sivil itaatsizlik kuramcıları gerekse sivil itaatsizlik eylemcilerinin üzerinde tam olarak anlaşığı bir tanım yoktur. Yine de bir tanım yapacak olursak

şiddetsizlik “katılımcılarının, hasımlarının ve diğerlerinin haysiyetine saygı duyarak mevcut siyasi, ekonomik veya toplumsal düzenlemelere meydan okuyan ya da direnen siyasi, ekonomik veya toplumsal eylemdir” (May, 2016: 82).

Çalışmamızda üzerinde durulan diğer bir kavram ise “Vicdan”dır. Vicdan, sivil itaatsizin eylemine dayanak gösterdiği ve eyleme geçerken başvurduğu temel unsurdur. Aslında vicdan, siyasal normları ihlal etmeyi sağlayan ‘iç ses’dir. ‘Tanrı’nın sesi’ olarak nitelendirilen vicdan, sivil itaatsizlik eylemcilerinin hesap vermeyi göze alamadıkları iç yetidir. Bundan dolayı sivil itaatsiz eyleme geçer ve adil olmayan siyasal norma karşı durur. Bu karşı duruşta, “haklar sistemi” anlamına gelen “hukuk”a dayanmak ister.

1. SİVİL İTAATSİZLİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TEMEL UNSURLARI

Bu bölümde sivil itaatsizliği tanımlayıp temel kavramlarını ve unsurları ele alınacaktır. Genel itibariyle sivil itaatsizlik tanımı baskın, dar ve geniş tanım olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Sivil itaatsizliğin unsurları ya da öğeleri de geniş bir yelpazeye sahiptir. Ancak bu bölümde belli başlı sivil itaatsizliğin unsurları ele alınıp tanımlar çerçevesinde incelenecektir.

1.1. Kavramsal Çerçeve ve Tanım Silsilesi

Sivil ve itaatsizlik terimlerinden oluşan sivil itaatsizlik, Almanca *ziviler ungehorsam*, İngilizce *civil disobedience* ve Fransızca *désobéissance civile* olarak Türkçeye çevrilerek oluşturulmuş bir kavramdır. Türkçeye Fransızcadan geçen “sivil” sözcüğü “sıfat olarak askeri olanın karşıtı; terbiyeli, uygun; isim olarak da üniforma karşıtı; medeni kıyafet anlamlarını vermektedir” (Ökçesiz, 2011: 125). TDK sözlüğünde ve Büyük Larousse’ta benzer şekilde askeri olmayan, asker sınıfından olmayan, özel bir biçimde olmayan, üniform olmayan, özel giysi giymemiş olan veya sivil savunma, sivil toplum, sivil mimarlıktaki anlamlarında kullanılmıştır.

Yine Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde itaat “söz dinleme, boyun eğme, buyruğa uyma” anlamında kullanılırken; itaatsiz sözcüğü “söz dinlemez, buyruk dinlemez, kendi başına buyruk olan (kimse) anlamında kullanılmıştır. İtaatsizlik ise “İtaatsiz olma durumu veya itaatsizce davranış” anlamlarında kullanılmıştır.

Sivil itaatsizlik tanımlaması genel itibariyle tanımın içerdiği öğelere göre yapılır. Bu öğeler, sivil itaatsizlik tanımının sınırlarını belirlemektedir. Tanım öğelerine baktığımızda üç tür tanıma ulaşılır; geniş, dar ve baskın. Şimdi bu üç tür tanımın birbirlerinden farklarına göz atabiliriz.

Tanımların ilki olan geniş tanım, belirleyici öğelerinin sınırlı olmasından dolayı sivil itaatsizlik yelpazesi daha geniştir. Temsilcisi Hayrettin Ökçesiz'dir. Geniş tanımın öğeleri genellikle: hukuk normunun bilinçli olarak çiğnenmesi; edimcinin özel türde bir motivasyonu; edimin kamuya açık olması ve –her geniş tanımda yer almasa bile- itaatsizliğin devrimsel olmayıp, aksine sisteme içkin bulunmasıdır” (Ökçesiz, 2011: 128). Devrimsel olmayışının nedeni anayasal düzene karşı topyekûn bir çıkış olmayıp tek tek siyasal normları reddetmesidir.

Baskın tanım ise geniş tanım öğelerine şiddetsizlik ögesi eklenerek elde edilen tanımdır. Baskın tanımın en önemli temsilcileri; Hugo Adam Bedau, John Rawls'tır. Bu bağlamda baskın tanım siyasi normlara aykırı, kamuya açık oluşu ve şiddetsizlik gibi temel öğelere sahip olmalıdır. Bir kimse siyasi normlara aykırı, kamuya açık, şiddetsiz ve vicdani bir eyleme girişirse bir sivil itaatsizlik eylemi ortaya koymuş olur.” (Nişancı, 2013: 195). Bedau'ya göre; bir eylem dolaylı olabileceği gibi, doğrudan da olabilir. “Bir siyahın, ırk ayrımına göre kendisine ayrılan bölümde yemek yemeyi reddetmesi, doğrudan bir sivil itaatsizlik olurken, bir öğrenci grubunun bir asker, sinai kompleksi protesto etmek amacıyla bir törenin başlamasını önleme girişimi ise dolaylı bir sivil itaatsizlik kategorisine dahil edilebilir.” (Nişancı, 2013: 196).

Diğer bir tanım olan dar tanım ise geniş ve baskın tanıma oranla belirleyici öğeleri daha fazladır. Bundan dolayı birçok sivil eylem, sivil itaatsizlik olarak tanımlanmaz. Aşağıdaki tanımlarda da göreceğimiz gibi, dar tanım öğelerine, baskın tanım öğelerine ek olarak, eylemin sonuçlarına katlanmaya hazır olma ögesi, ilave edilir. Temsilcileri: Nicolaus Fleisch, Hannah Arendt, Jürgen Habermas, Schüler-Springorum, Hans de With gibi düşünürlerdir. Fleisch'in sivil itaatsizliğe ilişkin tanımı, tam bir dar tanım özelliği taşır: “Sivil itaatsizlik devlet gücünün, üçüncü kişilerce de açıkça görülebilir ve anlaşılabilir derecede, haksızlık olarak duyumsanan bir edimine karşı, kaba güç kullanmadan ve açık olarak gerçekleştirilen bir protesto eylemidir. Bu eylem dikkate değer bir siyasi-ahlaki motivasyondan kaynaklanır en azından bir siyasal norm ihlalini içerir ve norm ihlalinin hukuki sonuçlarına katlanmaya hazır bulunmak tutumunu taşır.” (Ökçesiz, 2011: 130). Schüler-Springorum'un dar tanımı ise şu altı unsurdan oluşur: “1. Amaca ulaşmak için

bilinçli bir norm ihlali, 2. Kamuya duyurulmuş, 3. Etik-normatif olarak temellendirilmiş, 4. Şiddetsiz, 5. Sembolik bir protesto ile 6. Protestocunun sonuçların sorumluluğunu taşımaya hazır oluşu.” (Ökçesiz, 2011: 130).

Bunlara ek olarak H. With'in sivil itaatsizlik tanımı, dar tanım yelpazesinin en geniş olanıdır.

1. Sivil itaatsizlik yalnız ağır haksızlıklara karşı girişilen bir eylem olduğu için, evrensel olan ahlaki ve siyasi ilkeleri savunmayı amaçlamalıdır.
2. Haksızlığın giderilmesi için bütün yollar denenmiş olmalıdır.
3. Protesto kaba güç kullanılmadan yapılmalı; girişilecek eylem yapılma tarzıyla birlikte önceden duyurulmalı ve bu eylem hakkaniyet ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilmelidir.
4. Sivil itaatsizliğe katılan kimse, daha başından beri, normun çiğnenmesinde öngörülen yaptırımlara katlanmaya hazır olmalıdır.
5. Sivil itaatsizlikte bulunmanın bir hak olmamasına rağmen, eylemcinin iyi niyeti ve genel yarar için buna girişiyor olması dikkate alınmalıdır. (Nişancı, 2013: 211-212).

Tanımlara ilişkin genel bir değerlendirme yaparsak eğer sivil itaatsizliği; devrim, isyan, direniş ve terörden ayıran temel olgu şiddetsizliktir. Aynı zamanda şiddetsizlik, eyleme sivil özelliğini veren unsurdur. Diğer ayırıcı özellik ise sivil itaatsizlik, anayasal düzenin ya da toplumsal sözleşmenin tümüne ilişkin bir karşı çıkış değildir. Daha farklı bir ifadeyle sivil itaatsiz,¹ yönetime/devlete (toplumsal sözleşmeye), yurttaşlık bağı ile bağlı olan, hukukun varlığına saygılı ve duyarlı olan “iyi yurttaş” olduğu için böyle bir eyleme girişir. Tanımların ortak bir özelliği de sivil itaatsizliğin siyasi normlara aykırı olmasıdır. siyasi normlara aykırı olmasına rağmen meşru bir eylemdir. Meşruluğunu genellikle şiddetsizlik olgusu, vicdan, ahlak ve tanrısallık vb. öğelerden alır.

Sivil itaatsizlik tanımlamasından sonra yapılması gereken şey, sivil itaatsizlik eyleminin öğelerini açmak olacaktır. Sivil itaatsizlik öğeleri tanımlarda her ne kadar

¹Gandhi, sivil itaatsizlik eylemcisi ve uygulayıcısı olan kimseye, satyagrahi der.

aynı şekilde yer almasalar da konunun anlaşılması ve bütünlüğü açısından değerlendirilmeleri önem arz etmektedir.

1.2. Sivil İtaatsizliğin Temel Öğeleri

Sivil itaatsizliğin geniş temel öğeler silsilesi vardır. Gerek sivil itaatsizlik eylemcisinin gerek sivil itaatsizlik kuramcısının sivil itaatsizlik unsurlarına olan yaklaşımları farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar, sivil itaatsizlik unsurlarının çeşitlilik göstermesine neden olmuştur, dolayısıyla farklı tanımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu bölümde sivil itaatsizliğin olmazsa olmazı olan şiddetsizlik, siyasi normlara aykırılık, kamuya açıklık, sorumluluğun üstlenilmesi ve hesaplanabilirlik öğeleri irdelenecektir.

1.2.1. Sivil İtaatsizliğin Dürüstlük Göstergesi: Şiddetsizlik Öğesi

Ele alacağımız sivil itaatsizliğin temel unsurlarından ilki şiddetsizlik ya da şiddetten arınmışlıktır. Sivil itaatsizliğin asli unsurlarından olan şiddetsizliği veya şiddetin reddedilmesini birçok düşünür ve sivil itaatsiz, dürüstlüğü göstergesi olarak ele alırlar. Sivil itaatsizlik teorisinde şiddet veya şiddetsizlik konusunda iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki hiçbir şekilde şiddetin kabul edilemeyeceğini savunanlar, ikincisi ise üçüncü kişilere zarar vermemek şartıyla şiddetin olabileceğini savunanlardır. İlk görüşte olanlar, her türlü şiddetin, sivil itaatsizliğin güvenilirliğine ve ikna ediciliğine zarar vereceğine ve yeni mağduriyetlere yol açacağına dikkati çekerler. Bundan dolayı her türlü şiddeti esastan reddederler. İkinci görüşte olanlar ise insanlara her türlü şiddeti reddederek eşyaya karşı şiddetin uygulanabileceğini savunurlar. GDO'lu ürünlerin tarlalarına girilerek sökülmesinde olduğu gibi. Bovê ve Luneau'nun şiddetsizlik tanımlaması da bu çerçevededir. Onlara göre; "Şiddetsizlik - kişi haysiyetine asla saldırmadan-, barış adına her türlü mücadeleyi reddeden ve toplumsal mücadeleye ilgisizliğe çok yakın,

aptalca sızlanan bir pasifizm olmadığı gibi, tokat atacak ele yanağını uzatan kişinin sofu havariliği hiç değildir. Sivil itaatsizlik şiddeti reddeder, mücadeleye evet der! İnsanın neden olduğu kötülöklere ve adaletsizliklere saldırır, yoksa bundan sorumlu olan kişilerin haysiyetine değil” (Bovê, Luneau, 2006: 66).

1.2.2. Sivil İtaatsizliğin Meşru Göstergesi: Siyasi Normlara Aykırılık Öğesi

Sivil itaatsizliğin bir diğer temel unsuru ise siyasi normlara aykırılıktır. Yasal bütün yollar denendikten sonra başvurulanan sivil itaatsizliğin, mutlaka siyasi normları ihlal etmesi gerekir. Sivil itaatsizlik haksız ya da adaletsiz uygulamalara karşı, anayasal düzene bir bütün olarak (toplumsal sözleşmeye) değil, tek tek siyasal normlara karşı çıkma yöntemidir. Sivil itaatsiz, kendini siyasal normların dışında gördüğü için sivil itaatsizliğe başvurur. Aslında siyasal normlar, birilerini (bir azınlığı) dışarıda bıraktığı için sivil itaatsiz, haksızlığa dikkat çekmek, tartışma ortamı ve King’in deyimiyle gerginlik² yaratmak için en son çare olarak böyle bir yola başvurmaktadır. Sivil itaatsizlik, siyasi normlara aykırı olmasına rağmen meşru bir eylem tarzıdır, çünkü sivil itaatsiz inandığı daha yüksek değerler adına eylemini yapmakta ve karşı çıktığı siyasi normun onu kapsamadığını düşünmektedir.

1.2.3. Sivil İtaatsizliğin Şeffaflık Göstergesi: Kamuya Açık Oluş

Kamuya açık oluşu ya da alenilik, sivil itaatsizliğin üzerinde en az tartışılan ve hemen hemen bu konuyla ilgilenen herkesin üzerinde uzlaştığı unsur olduğu söylenebilir. Sivil itaatsizlik kamu vicdanına çağrı özelliği taşıdığı ve ulaşmak istediği hedeflerden biri kamuoyu olduğu için yapılan edimin kamuoyuna algılatılabilir olması, açık, şeffaf ve gizlemeden yapılması gerekir. Aksi durumda

²King olumlu anlamda ele alıyor.

başarısızlığa uğrayacaktır, çünkü eylemin bir amacı da geniş kitlelerin vicdanını harekete geçirmektir. Bunun için eylem kamusal alanda gerçekleştirilmelidir. Sivil itaatsizlik, “kişisel çıkar arayışlarının ötesinde kamusal yarara ve hedeflere yönelik ve aleni bir protesto tarzı olmasıyla siyasi bir özelliğindedir.” (Ökçesiz, 2011: 145). Bu durum bizi bir diğer unsur olan sorumluluğun üstlenilmesine götürür. Nitekim kamuya açıklık ancak sorumluluğun üstlenilmesi ile mümkündür.

1.2.4. Sivil İtaatsizliğin Tutarlılık Göstergesi: Sorumluluğun Üstlenilmesi

Sorumluluğunu üstlenen, bilinçli olarak siyasal normları ihlal eden sivil itaatsiz eylemcisi, “başına gelebilecek hukuksal risklerin farkındadır ve bunları üstlenmeye hazırdır. Yaptırımlardan kaçmaya çalışmaz” (Bov , Luneau, 2006:167). Aynı zamanda samimiyetin ve tutarlılığın göstergesi olan siyasal ve hukuksal sorumluluğun üstlenilmesi Sokrates’ten Gandhi’ye kadar birçok sivil itaatsizlik eylemcisinin başvurduğu bir unsurdur. Sokrates sözleşmeye ve yasalara bağlılığından dolayı cezadan kaçmazken, Gandhi ise eylemini daha dramatize etmek amacıyla cezadan kaçmamıştır. Thoreau da benzer şekilde haksızlık yapacağına, haksızlığa maruz kalmayı tercih ederek cezadan kaçmamıştır.³ Sivil itaatsizliğin sonucundan sorumluluğun üstlenilmesi durumu olduğundan eylemin önceden tasarlanmış ya da planlanmış olması gerekir, çünkü sivil itaatsizlik şiddet içermeyen bir eylemdir. Sivil itaatsiz, eylem esnasında, neye karşı çıktığını bilmeli ve ne yapacağını önceden planlamış olmalıdır. Böylece üçüncü şahıslara zarar vermekten kaçınmış olacaktır.

³Bu düşünürleri ileriki sayfalarda daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

1.2.5. Sivil İtaatsizliğin Kamuya Algılatma Göstergesi:

Hesaplanabilirlik

Son olarak ele alacağımız unsur, eylemin seyrine ilişkin olan hesaplanabilirliktir. Sivil itaatsizliğin en az tartışma yaratan unsurlarındandır. Sivil itaatsizlik eylemcileri yapacakları eylemin öncelikle bir çerçevesini çizerler ya da planlamasını yaparlar. Özellikle eylemin meşruluğu ya da inandırıcılığı, eylemin öncesinde ve sonrasında yapılacakların bilinmesi ve eylemcilerin buna göre hareket etmesi önemlidir, çünkü sivil itaatsiz yapacağı eylemin kamuoyunca algılanabilir durumda olmasına dikkat etmelidir. Aynı zamanda sivil itaatsizin kendisi de gizlenmemelidir. Burada amaç sivil itaatsizliğin seslenme işlevini yerine getirmesidir. Yani sivil itaatsizlik ötekiye ya da iktidara ulaşmayı arzulayan bir eylem tarzı olması nedeniyle hesaplanabilirlik unsuru ortaya çıkmaktadır. Eğer sivil itaatsizlik eylemi öteki/iktidar tarafından algılanabilir bir durumda değilse, eylem amacına ulaşmamış olacaktır.

Sivil itaatsizliğin temel unsurları bağlamında genel bir çerçeve çizecek olursak eğer; sivil itaatsizlik demokrasi aksaklıklarını gidermeye çalışan bir eylemdir. Bunu yaparken de kamu vicdanına seslenmeyi, yönetime/iktidara ulaşmayı hedeflemektedir. Daha doğru bir ifade ile sivil itaatsizlik eylemcileri yönetime katılmayı arzulamaktadırlar. Yönetime katılma arzusunda olan sivil itaatsiz, kendisine veya başkalarına uygulanan ya da uygulanacak olan şiddete karşı şiddetsizlik zırhı ile karşı koyan kimse olmaktadır. Bu karşı koyma, demokratik hukuk devletinde zedelenen hukuk normunu vicdanından aldığı yetkiye dayanarak ve genel olarak kurallara uyan (iyi bir vatandaş), istisnai durumlarda ise hukuk normunu düzeltmeye çalışmayı vicdani bir görev sayan (iyi bir insan) kimse (Nişancı, 2013: 13) oluşundan almaktadır. Bu anlamda “sivil itaatsizlik, ciddi haksızlıkların giderilmesi önünde engel oluşturan durumlara karşı başvurulmuş bir yöntem” olmaktadır. (Anbarlı, 72). Yani sivil itaatsizlik, şiddetle şiddetsizlik arasında şiddetsizliği tercih eden bir direniş biçimidir. Aynı zamanda şiddetsizlik ögesi, sivil itaatsizliği diğer direnme yöntemlerinden ayıran ve sivil olma özelliği kazandıran bir

unsurdur. Sivil itaatsiz, Şiddeti reddeder ve Şiddetsizliği bir yöntem olarak seçer. Bundan dolayı Şiddetsizlik, sivil itaatsizliğin olmazsa olmaz unsurudur.

2. SİVİL İTAATSİZLİĞİN TARİHSEL ÖNCÜLERİ

Bu bölümde sivil itaatsizliğe gerek pratikleriyle gerekse geliştirdikleri kuramlarla katkı sunan ve geliştiren öncüleri ele alacağız. Elbette burada bütün öncüleri ele almak mümkün değildir, çünkü sivil itaatsizlik, özellikle pratik anlamda geniş bir tarihselliğe sahiptir. İnsan tarihi aynı zamanda baskı ve haksızlıklar tarihidir. Baskı, haksızlık ve adaletsizliğin var olduğu yerde insanın direnme, hak ve adalet arayışı da var olmuştur. Sivil itaatsizlik de direnme, hak ve adalet arayışı sonucu ortaya çıkmış bir eylem tarzıdır. Bu eylem tarzına bazı insanlar kuramlarıyla bazıları da eylemleriyle katkı sunmuşlardır. Ancak bunların hepsini ele almak konumuzu aşmaktadır. Bundan dolayı sivil itaatsizleri pratik, felsefi/teorik ve pratik-teorik öncüler olmak üzere üç bölüme ayırdık. Buradaki amacımız bir kategorikleştirmeden öte meramımızı daha açıklayıcı sunabilmektir.

2.1. Sivil İtaatsizliğin Pratik Öncüleri

Pratik öncüler kısmında daha çok eylemsellikleriyle ön plana çıkan tarihsel kişilikler ele alınacaktır. Burada öncelikle Sophokles tarafından M.Ö. 440'lı yıllarda yazılmış *Antigone* adlı tragedyanın kahramanı Antigone'nin eylemi incelenecektir. Daha sonra Antik Yunan filozofu Sokrates'in ölüm cezası karşısında takındığı tavır ve eylemi incelenecektir. Bu eylemler, sivil itaatsizliğin birçok ögesini barındırmaktadır. Bundan dolayı sivil itaatsizlik öğelerini anlamamıza katkı sunacaklardır.

2.1.1. Bilinçli Bir İtaatsiz: Antigone

Antigone MÖ 440'ta Sophokles tarafından yazılan bir tragedya'dır. Bir direniş tragedyası olan *Antigone*, adalet ve yasalar arasında yani Antigone ve Kral Kreon

arasındaki mücadeleyi dile getirir. Konumuzla olan ilişkisi tam da burasıdır. Yasaları bilinçli bir şekilde ihlal etmesi ve bunun sorumluluğunu üstlenmesi nedeniyle ilk sivil itaatsizlik eylemi olarak nitelendirilmektedir. Antigone ve Kreon arasındaki mücadeleyi Hegel, Bertolt Brecht, Jean Anouilh ve Luise Irigaray gibi düşünürler, farklı şekilde yorumlamışlardır.

Hegel (Antigone’yi) onu anaerkil düzenden ataerkil düzene geçişin, ayrıca da akrabalık ilkesinin temsilcisi olarak görmüştür. (Butler, 2007: 12). “Jean Anouilh’nin yorumu: Antigone’nin eylemi nihilist dünya güvensizliğinin ifadesi oluyor. Bertolt Brecht’in yorumu: Diktatoryayla soğukkanlı bir hesaplaşma olarak Antigone” (Sophokles, 2013: 11). Luise Irigaray’ın yorumu ise Hegel’inkiyle benzer şekildedir. “Antigone akrabalığa dayanan bir yasal düzen olan anaerkil yasal düzenden ataerkil bir yasal düzene geçişin göstergesidir” (Butler 2007: 15). Aynı zamanda Antigone, bir zihniyet mücadelesidir. Yasallık bağlamında hangi zihniyetin devam edeceğine ilişkin bir mücadeledir. Birçok düşünürün de vurguladığı gibi Kreon ile Antigone arasındaki mücadele aynı zamanda erkek-kadın arasında geçen iktidar mücadelesidir. Nitekim Kreon’un “hayattayken hiçbir kadının hüküm sürmeyeceğini” bildirmesi bunu doğrular niteliktedir.

Bu açıklamalardan sonra Antigone’nin Kreon yasalarına başkaldırışına geçebiliriz. Kral Oidipus’tan sonra oğulları Eteokles ile Polyneikes arasında taht kavgası başlar. Bu kavga her iki kardeşin ölümüyle sonuçlanır. Bunun üzerine en yakın akrabaları olan Kreon tahta geçer. Ülke yönetimini ele alan Kreon, Eteokles’i vatanı için ölen kahraman ilan ederken, Polyneikes’i ise “sürgünden gelip, vatanını ve tanrıları yakmak isteyen, intikam almak için akrabalarına zarar vermek isteyen” (Sophokles, 2013: 21) biri olarak ilan eder. Bunun için Eteokles’in bir kahraman gibi toprağa verilmesini, Polyneikes’in ise bir suçlu olarak, köpeklere ve kuşlara yem olsun diye mezarsız kalmasını emreder. Bunun üzerine kız kardeşleri olan Antigone, kardeşinin mezarsız kalmasını kendisine yediremez. Antigone diğer kardeş olan Ismene’ye kardeşlerini gömme (Kreon’un yasalarına rağmen) teklifinde bulunur. Antigone böyle bir teklifin/eylemin yani Kreon’un yasalarına ve emirlerine karşı gelmenin cezasız bırakılmayacağını hatta böyle bir eylemin ta başında ölümle sonuçlanacağını bilincindedir. Ancak Ismene’nin buna razı gelmemesi durumunda

da eylemi gerçekleştirme kararlılığındadır. Ve nihayetinde “Antigone edimde bulunur, cezasının ölüm olduğunu bile bile yasaya başkaldırır, ama onu bu eyleme sürükleyen nedir? Ayrıca eylemini ölümüne sürükleyen nedir? Onu Kreon’un öldürdüğünü syleyebilseydik işimiz daha kolay olurdu, ama Kreon onu yalnızca yaşayan bir l olmaya sürgün eder ve o mezarda Antigone canına kıyar” (Butler, 2007: 43). Bu soruları yanıtlamadan önce şunu belirtmekte yarar var; Butler’in deyimiyile ölümünün yaratıcısı olan Antigone, sivil itaatsizliğe ters bir şekilde davranmıştır, nkn sivil itaatsizlik edimi bir mücadele alanıdır. İntihar ederek mücadeleyi sonlandırmıştır. Ki zaten Kreon yaptığının daha büyük felaketlere yol açacağı korkusuyla Antigone’yi mezardan çıkarmaya gittiğinde Polyneikes’e de bir mezar yaptırır. Ancak Antigone’nin cansız bedeniyle karşılaşır. Bu durumda Antigone yaşamına son vermemiş olsaydı ediminde başarı sağlamış olurdu.

Antigone’yi bu eyleme sürükleyen tanrılara olan saygısı ve onlara hesap vermektense krala hesap vermeyi tercih etmesindedir. Antigone eylemin nedenini şu şekilde açıklamaktadır: “Yaptığım şeyi Zeus emretti. Tanrı Dike emretmedi. Senin sözlerinin de tanrıların sözlerinden daha üstün olduklarını zannetmiyorum, nkn tanrıların kanunları çok uzun zamandan bu yana var, onların ne zamandan var olduklarını kimse bilmiyor. Bu nedenle insanların garip isteklerini dinleyip daha sonra tanrılar tarafından cezalandırılmak istemiyorum. Adamın beni yakalamadan önce de öleceğimi biliyordum” (Sophokles, 2013: 29-30). Antigone’nin eylemini lme sürükleyen ise, onun yaptığı edimin bilincinde olması, yaptığını açık bir şekilde savunması ve dile getirmesidir. Yani “Antigone eylemi gerçekleştirmekle kalmamış, yaptığını söyleme cesareti de göstermiştir” (Butler, 2007: 52).

Antigone’nin eylemi hangi sivil itaatsizlik unsurlarından oluşur? Öncelikle bir siyasal norm ihlali söz konusudur. Aynı zamanda eylemini daha büyük değerler uğruna yani tanrılar adına yapmaktadır. Antigone’nin: “Kutsal olanı kutsal gibi kabul ettiğim için yaşadıklarım” (Sophokles, 2013: 49) ve “böylesine bir sondan dolayı acı çekmem, ama annemin oğlunun mezarsız kalması büyük acı verir” (Sophokles, 2013: 30) söylemleri edimini siyasal normlardan daha yüksek değerler uğruna yaptığını gösterir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Antigone’nin edimini açık bir şekilde yapması, bunu krala ve çevresindekilere beyan etmesi ve alacağı cezayı üstlenmeye hazır olması diğer bir sivil itaatsizlik unsura uygun olduğunu göstermektedir. “Başka

bir yol kalmadığından dolayı böyle bir siyasal norm ihlali yapma şansı başka nasıl bulabilirdim?” (Sophokles, 2013: 31) sorusuyla da sivil itaatsizliğin en son çare unsuruna uygun davrandığını kanıtlar. Şiddete başvurmadan eylemini gerçekleştirmesi, sivil itaatsizliğin en temel unsurlarından şiddetsizlik unsuruna uygun hareket ettiğini göstermektedir. Kreon’un temsil ettiği tiranlığa karşı Antigone’nin başkaldırışı felsefi anlamda ilk sivil itaatsizlik örneği niteliğindedir.

2.1.2. ‘İtaatsiz Bir İtaatkar’: Sokrates

Atinalı filozof Sokrates (M.Ö. 469-399), felsefeye farklı bir bakış açısıyla yön vermiştir. O güne kadar doğayı anlamaya/anlamlandırmaya yönelmiş olan felsefeyi insanı anlamaya/sorgulamaya yöneltmiştir. Yani felsefenin merkezine insanı yerleştirmiştir. Sokrates’in kendisi yazılı hiçbir eser bırakmamıştır. O, konuşmaya dayalı ve soru sorarak felsefe yapmaya çalışmıştır. Onun bu yöntemine yani karşısındaki insanlara soru sorarak onları sorgulama metoduna “Diyalektika” adı verilir (Eser, 2008: 45). Onun felsefe anlayışını öğrencileri olan Xenophon ve Platon aracılığıyla öğrenmekteyiz.

Sokrates, “sorgulanmamış hayat yaşamaya değmez” ve “kendini bil” söylemleri ile etik anlayışını da ortaya koymuştur. Yaşamı ile felsefesi birbirini tamamlar niteliktedir. Bundan dolayı daima sorgulayan Sokrates, kendinin bilincinde oluşunu “bildiğim tek şey, hiçbir şey bilmediğimdir” ifadesiyle dile getirmiştir. Felsefede geniş bir yelpazeye sahip olan Sokrates’in, sivil itaatsizlikle olan ilişkisi “yeni tanrılar icat ettiği, görüş ve tartışmalarıyla gençleri baştan çıkardığı gerekçesiyle ölüme mahkûm edilmesiyle” (Cevizci, 2005: 1512) dönemin yargıç ve hâkimleri karşısında suç ve ceza bağlamında takındığı tutumdur. Yani Sokrates’in “baldıran zehiri içerek ölüme mahkûm edilen davada yüklenen suç ile verilen cezanın infazı karşısında tutum ve düşünceleri” konunun anlaşılmasına katkı sunacaktır. Her ne kadar Hannah Arendt gibi düşünürler Sokrates’in tavrının bir sivil

itaatsizlik eylemi sayılamayacağını ileri sürseler de incelenmesi konumuzun aydınlatılmasına katkı sunacaktır.

Sokrates'in yasalara itaat veya itaatsizlik hakkındaki görüşlerine Platon tarafından yazılan, mahkeme ve Atinalılara karşı kendini savunduğu "Sokrates'in Savunması" ile ölüm cezasının yerine getirilmesini beklediği hapisshanede Kriton'la arasındaki diyalogu konu alan *Kriton* adlı eserler aracılığıyla ulaşabilmekteyiz.

Sokrates, savunmasında sürekli kendisine iftira edildiğini söylemekte ve bunu kanıtlamaya çalışmaktadır. Savunmasını "kanun buyruğu gereğince yapacağım" (Platon, 2010: 21) söyleyen Sokrates'e göre; yurttaş ve site arasındaki sözleşmeden kaynaklı, yasalara uymak erdemliliklerdir. Yasalara uymak devletin bekası için "mahkeme kararlarının güçsüz kaldığı" durumda da gereklidir. Sokrates'in ifadeleriyle dile getirecek olursak; "... biz buradan kaçmak ya da nasıl adlandırmak gerekirse, çıkmak üzereyken yasalar ve devlet gelip karşımıza dikilerek ya 'söyle bakalım Sokrates, ne yapmak niyetindesin? Senin bu yaptığın, biz yasaları ve devleti elinden geldiğince çiğnemek değil de nedir? Yoksa sence, mahkeme kararlarının güçsüz kaldığı, olur olmaz kişiler tarafından etkisiz bırakılıp bozulduğu bir devlet yine de varlığını sürdürebilir, ayakta kalabilir mi?'" (Platon, 2011: 41). Sokrates, bu tür sorular karşısında kendini savunamayacağını belirtir.

Aslında Sokrates bir siyasal norm ihlali yapmadığı halde ölüm cezasına çarptırılmıştır. Hatta Sokrates'i bir yasa koruyucu ve savunucusu olarak da tanımlayabiliriz. Onu sivil itaatsizlik konusu içine alan mahkeme heyetine karşı tutumudur ve o güne kadar yaptıklarından pişmanlık duymadığını ifade etmesidir. Sokrates mahkeme karşısına haksız olarak getirildiğini şu sözlerle dile getirmekte; "... ölümü karşısına alan başkaları gibi. Şimdi eğer tanrı bana kendimi ve diğer insanları sorgulayarak filozofluk yapmamı emrediyorsa, ölüm korkusuyla veya başka bir korkuyla mevzimi terk edip kaçacak mıyım? İşte bu tuhaf olurdu. Tanrının sözüne ölüm korkusuyla itaatsizlik etseydim ve bilge olmadığım halde bilgelik taslasaydım, işte o zaman mahkeme karşısına tanrıları inkar ettiğim için haklı olarak getirilirdim" (Platon, 2007: 31). İşte burada Sokrates'in karşı çıktığı şey, adil olmayan, mahkeme heyetinin ve Atinalıların talebidir, çünkü ondan istenen asla

Sokrates'in yaşamı ve felsefesine uymayan bir taleptir. Ondan istenen bundan sonra insanları sorgulamaması ve felsefe yapmamasıdır. Buna cevabı ise şu şekildedir: "Ey Atinalılar! Size karşı saygı ve sevgi besliyorum. Ancak benim itaat edeceğim siz değil, tanrıdır. Hayatta olduğum ve gücüm yettiği sürece filozofluk yapmaya, felsefe öğretmeye, karşıma çıkan herkesi bu yola çevirmeye çalışacağım" (Platon, 2007: 31). Bu tutumunu içinden gelen sese "Daimon"a dayandırmış olan Sokrates'in aynı zamanda bir vicdan muhakemesi sonucu böyle davrandığını belirtebiliriz. Güney Koreli Hukuk Filozofu Gyu-Won Che "Sokrates'in Yeni Savunması" adlı makale kaleme alır. Hayrettin Ökçesiz de bu makaleye dayanarak Sokrates'in bu tutumunu şu şekilde ifade etmektedir.

Sokrates kendisinden uyması istenen bu davranışı kendi adalet duygusuyla değerlendirerek (yani içindeki daimonion'un sesine kulak vererek) onu haksız bulduğunu, dolayısıyla bir yurttaş olarak bu norma itaat etmenin adil olmadığını ve karşı koymanın bir yurttaşlık erdemi olduğunu düşünüyor. Ancak bu normun ihlali üzerine kendisine ceza verilmesinin site ile kendi arasındaki sözleşme nedeniyle her halükarda adil olduğunu ve cezaya itaat gösterilmesi gerektiğini belirtiyor" (Yaşar, 2013: 46).

Sokrates'in sonuca katlanmaya razı olması konumuz açısından önemli bir noktadır, çünkü Sokrates hem siyasal normun varlığını kabul etmektedir, hem de eylemde bulunurken şiddete başvurmamaktadır.

Yine cezaevindeyken ona kaçma teklifinden bulunan Kriton ile arasındaki diyalogda da Sokrates siyasal normlardan kaçmayı, site ve yurttaş arasındaki sözleşmeden dolayı reddetmiştir. Kriton'la diyalogunda kaçmanın hem kendisine hem de bir bütün olarak kabul ettiği adil siyasal normlara ihanet olacağını belirten Sokrates, bu durumu siyasal normların ağızından şu şekilde ifade ediyor:

"şimdi ölüme gidersen haksızlığa uğramış olarak gideceksin; fakat bu haksızlığı biz yasalar değil, insanlar yapmış olacak; oysa böyle utanç verici bir şekilde, haksızlığa karşı haksızlık, kötülüğe karşı kötülük yaparak, bizimle üzerinde uzlaştığın sözleşme ve anlaşmaları bozarak, en az kötülük etmen gereken kendine, dostlarına, vatanına ve bize (yasalara) kötülük ederek buradan çıkıp gidersen yaşadığın sürece biz sana kızacağız" (Platon, 2011: 55).

Bu genel çerçeveden baktığımızda Sokrates'in eylemi kamuya açık bir ortamda olması, mahkemede (agorada) bunu beyan etmesi, cezadan kaçmaması, yalnızca eylemine izin vermeyen haksız bir siyasal normu çiğnemeye devam edeceğini ancak siyasal normların genelliğine saygı duyması ve eylemini gerçekleştirirken hiçbir şekilde şiddete başvurmaması açısından sivil itaatsizlik unsurlarını barındıran bir eylemdir.

Pratik öncüler kısmında ele aldığımız Antigone ve Sokrates'in eylemleri bireysel olmaları açısından sivil itaatsizlik için tartışmalı olsalar da, eylemleri itibariyle belli başlı sivil itaatsizlik unsurları barındırmaları, sivil itaatsizlik örnekleri olduklarını göstermektedir. Her ikisinin de adil olmayan siyasal normları reddetmeleri, daha üstün değerler (Tanrı) adına ve şiddete başvurmadan eylemlerini yapmaları belli başlı sivil itaatsizlik unsurlarını göstermektedirler.

2.2. Sivil İtaatsizliğin Felsefi/Teorik Öncüleri

Bu bölümde sivil itaatsizliğin teorik temelini oluşturan düşünürler incelenecektir. Öncelikle sivil itaatsizliğin kolektif yönüne vurgu yapan Alman düşünür Hannah Arendt incelenecektir. Daha sonra sivil itaatsizliğin meşruiyeti yönüne vurgu yapan Alman düşünür Jürgen Habermas ve bu bölümün en son kısmında ise sivil itaatsizliğin adalet yönüne vurgu yapan ve adalet kuramcısı olarak tanımladığımız John Rawls incelenecektir. Bununla hedeflenen sivil itaatsizliğin felsefi boyutlarını irdelemektir. Her üç düşünürün sivil itaatsizliğin farklı bir yönüne vurgu yapması, sivil itaatsizliğin geniş felsefi yönüne işaretir.

2.2.1. Kolektif Eylemin Savunucusu: Hannah Arendt

Siyaset bilimci ve filozof Hannah Arendt farklı bir bakış açısıyla sivil itaatsizlik tartışmalarına katkı sunmuştur. Farklı bir bakış açısı diyoruz; çünkü onun

savunduğu sivil itaatsizlik tek tek bireylerden (Sokrates ve Thoreau) oluşmaz. Ona göre ancak sivil itaatsizlikten kolektif bir eylem olduğu takdirde söz edilebilir. Arendt'in söylemiyle "sivil itaatsizlik hiçbir zaman bir bireyin tekil davranışı biçiminde ortaya çıkmaz", çünkü "Bir tek bireyin sivil itaatsizliğin önemli değişikliklere yol açma ihtimali çok azdır. Böyle birisi olsa olsa, incelenmesi baskı altına alınmasından daha ilginç olabilecek tuhaf bir kişi olarak değerlendirilecektir. Bu nedenle sivil itaatsizlik, ancak ortak bir çıkar grubu oluşturan bir dizi insan tarafından uygulanırsa anlamlı olacaktır" (Arendt, 2014: 83). Bundan dolayı sivil itaatsizlik ve "vicdani red" din birbirinden farklı olduğunu söylemektedir. Aslında savunduğu şey vicdani redlerin savunduğu tezlerin (ahlaksal buyruk, üstün yasa) sivil itaatsizlik için bir değer taşımadığıdır.

Arendt'in üzerinde durduğu diğer iki kişi ise Sokrates ve Thoreau'nun bireysel eylemleridir. "Sokrates'in davası yasayla değil yasayı uygulayanlarla yani hakimlerle" (Arendt, 2014: 85) diyen Arendt'e göre tek bir bireyin yaptığı vicdana dayalı eylem sivil itaatsizlik olamaz. Bu bağlamda Thoreau'nun 'yasaların adaletsizliğini protesto' etmesine rağmen "konuyu yurttaşların yasaya olan ahlaki ilişkilerine göre değil, kişisel vicdan ve bundan çıkan sorumluluğa göre tartışmasını" (Arendt, 2014: 87) eleştirir. Arendt'e göre, Sokrates ve Thoreau'nun vicdana ilişkin kuralları benzerlik gösterir, her ikisi de insanın ne yapmaları gerektiğini değil, ne yapmamaları gerektiğini öğütlerler. Arendt'in deyişiyile, onlar "davranış prensipleri koymaz, aşılması gereken sınırları çizerler. İnsanı, kötülük yapma, yoksa bir kötüyle birlikte yaşamak zorunda kalırsın, diye uyarırlar" (Arendt, 2014: 89-90). Bireysel eylemler insana sınır koyan eylemlerdir. Bu tarz eylemler insanı kısıtlayan ve sınır çizen eylemler olduğundan sivil itaatsizlik olarak değerlendirilemeyeceğini savunmaktadır. Aslında Arendt'e göre: "Tüm vicdani kuralların belirleyici unsuru, insanın kendi benliğine olan ilgisidir" (Arendt, 2014: 90). Bundan dolayı sadece vicdana dayalı eylemlerin sivil itaatsizlik olamayacağını savunmaktadır.

"Vicdan her yerde apolitiktir" diyen Arendt'e göre, vicdan ancak politik bir durumda anlam kazanabilir. Bu da tek tek insanların ya da Sokrates ve Thoreau tartışmalarıyla değil de, "bir dizi insanın vicdani olarak aynı kanaate ulaşıp, kamuoyuna gitmeye ve seslerini duyurmaya karar verirlerse politik bir anlam

kazanabilir” (Arendt, 2014: 93). Böyle bir durumda sivil itaatsizliğe başvuran grup her ne kadar davranışını vicdanla açıklamaya kalksa da, bu artık tek tek kişilerin vicdanı değildir. “Kamusal alanda vicdanın sesinin kaderi filozofun doğrularının kaderinden farklı değildir: İkisi de çıkış noktalarından bağımsızlaşp, diğerlerinden ayırt edilemeyecek fikirler haline gelirler. Bir fikrin gücü de vicdana değil, onu paylaşanların sayısına bağlıdır” (Arendt, 2014: 93). Buradan da anlaşılacağı üzere Arendt’e göre; sivil itaatsizlik, bir grup ya da bir azınlık tarafından yapıldığında politik anlam kazanır. Buradaki azınlık ya da grup sayısal/niceliksel bir araya geliş değildir elbette. Buradaki bir araya geliş örgütlü bir azınlık ya da gruptur.

Bu açıklamalardan sonra asıl merakımızı dile getirebiliriz. Peki, Arendt’in sivil itaatsizlik tanımını oluşturan vazgeçilmez unsurları nelerdir?

Arendt’e göre: “Sivil itaatsizlik, anlamlı sayıda yurttaşın, ya geleneksel değişiklik yollarının tıkanıp ya da dinlenip incelenmediği ya da tersine, birtakım değişiklikleri gündemine alan hükümetin yasallığı ve anayasaya uygunluğu ciddi biçimde kuşkulu olan bir politikada ısrar ettiğine inandıkları bir durumda ortaya çıkar” (Arendt, 2014: 98). Burada iki temel unsur ortaya çıkmaktadır. İlki anlamlı sayıda yurttaşın bir araya gelişi, ikincisi ise geleneksel yollar tükendiğinde sivil itaatsizliğe başvurulabilir olmasıdır. Ancak bu iki unsur sivil itaatsizliği, kriminal itaatsizlik ve devrimden ayırmaya yeter midir? Elbette Arendt sivil itaatsizliğin ve devrimin aynı şey olmadığını söylemektedir. Bundan dolayı sivil itaatsizlik eylemcisi ve devrimci de aynı değildir. Burada sivil itaatsizliğin diğer bir unsuru devreye girer, o da, şiddetsizliktir. Yani sivil itaatsizlik eylemcisi şiddeti dışlayan ve barışçı yöntemleri savunan kimsedir. Arendt, Carl Cohen’den alıntı yaparak şöyle bir fark olduğunu savunur: “Devrimciden farklı olarak, sivil itaatsizlik eylemcisi var olan otoritenin genel çerçevesini ve hukuk düzeninin genel meşruiyetini kabul eder.” (Arendt, 2014: 100) Yani sivil itaatsizin itirazı/isyani hukukun tamamına değil, birtakım siyasal normlardır. Bu çerçevede sivil itaatsizliği ‘çözümüne yönelik bir yaklaşım’ olarak değerlendiren Arendt, sivil itaatsizliğin tehlikeler içermesine rağmen devlet için bir düzeltme ve uyarma mekanizması olduğunu belirtir. Ancak bu mekanizmaya hukuki bir çerçeve bulmayan devletin, şiddetle yüz yüze kalması ihtimal dahilindedir. Bu şiddet elbette

devletten/iktidardan da kaynaklanabilir. Hatta iktidarın yok olmasına sebep olabilir, çünkü ona göre: “Şiddet, iktidarın tehlikeye girdiği anda ortaya çıkar. Ama kendi başına bırakılırsa, iktidarın kayboluşuna yol açar. Bunun anlamı şudur: Şiddetin karşıtını şiddetsizlik olarak düşünmek yanlıştır” (Arendt, 2009: 67). Ona göre: “İktidar ve şiddet birbirinin karşıtıdır, birinin mutlak hâkimiyet kurduğu yerde diğeri barınamaz” (Arendt, 2009: 67). Bundan dolaydır ki Arendt: “Gandhi’nin muazzam bir iktidar içeren başarılı şiddetsiz direniş, farklı bir düşmanla (İngiltere yerine Stalin Rusyası, Hitler Almanyası, hatta savaş öncesi Japonya) karşı karşı olsaydı, sonuç sömürgeciliğin sona ermesi değil, katliam ve boyun eğiş olurdu” demektedir.

Arendt’in sivil itaatsizlik tanımının diğeri bir unsuru ise aleni olmasıdır. Yani sivil itaatsizlik eylemcisi ‘siyasal normlara uymadığını kamuoyuna beyan’ eder. Bu aynı zamanda Arendt’in kriminal itaatsizlik ile sivil itaatsizlik arasındaki farkı da ortaya koymaktadır, çünkü kamuoyuna açık, herkesin gözü önünde eylemini gerçekleştiren sivil itaatsizlik eylemcisi ile gizli bir şekilde suç işleyen davranış eş tutulamaz.

Son olarak Arendt’in sivil itaatsizlik tanımlamasının yapıtaşı sayılabilecek “yurtaş”a değinmek gerekir. Yurtaş politik çerçevesinde ele alır. İyi yurtaş kendini bu alanda yani politik alanda var eder. Yurtaşın bir azınlığın üyesi olması gerektiğini savunan Arendt ‘iyi insan’ ile ‘iyi yurtaş’ arasındaki çelişkinin çok eski bir geçmişe sahip olduğunu belirtir. ‘İyi insan’ ile ‘iyi yurtaş’ın özdeş olmadığını vurgulayan Arendt’e göre: “iyi insanlar, ancak güç dönemlerde, tüm toplum tabakalarından yoktan var olur gibi ortaya çıkışlarıyla tanınırlar. İyi yurtaşın ise, hep göz önünde durması gerekir; iyi yurtaş incelenebilir. İncelemenin çok da avutucu olmayan sonucu, iyi yurtaşın küçük bir azınlığın mensubu olduğudur: Genellikle iyi bir eğitim almıştır ve üst sınıf mensubudur” (Arendt, 2014: 91). Arendt’in Wilson Curey Mc Williams’tan yaptığı bu alıntı, iki insan tipi arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Bu çerçevede baktığımızda Arendt, tek bir kişinin yaptığı eylemin sivil itaatsizlik olamayacağını, bir eylemin sivil itaatsizlik olabilmesi için geleneksel yolların tükenmiş olması ve hükümetin politikasında ısrar etmesi durumunda belli sayıda yurtaşın bir araya gelerek aleni ve şiddetsiz bir şekilde yaptıkları eylemlerin

sivil itaatsizlik olabileceğini vurgular. Arendt'in sivil itaatsizlik eylemcileri, yurttaşlardan oluşan örgütlü bir azınlık veya gruptur.

2.2.2. Meşruiyetin Koruyucusu: Jürgen Habermas

Alman düşünür Jürgen Habermas, “Sivil İtaatsizlik Demokratik Hukuk Devletinin Sınanması Federal Cumhuriyette Otoriter Yasacılığa Karşı” adlı makalesi ile sivil itaatsizlik tartışmalarına katkı sunmuştur. Makalesine dönemin Almanya’sındaki “Barışçıl direniş şiddettir” ve “Şiddeti reddeden sivil itaatsizlik de yasadışıdır” (Habermas, 2014: 122-3) vb. resmi söylemleri eleştirerek başlayan Habermas, 1960 sonrası şiddet ve şiddetsizlik arasındaki eylemlerin yöntemine ilişkin öğrenci hareketlerinin Almanya’da sivil itaatsizliğin olgunlaşmasını sağladığını vurgulamaktadır. Habermas’a göre: “kendinden emin her demokratik devlet, politik kültürünün zorunlu bir unsuru olduğu için, sivil itaatsizliği kendi yapısının ayrılmaz bir parçası olarak görür” (Habermas, 2014: 125). Aynı zamanda “Barışçı yöntemlere sadakat taktik bir anlayış olarak değil, bir ilke olarak savunulması” (Habermas, 2014: 126) gerekir. Barış, taktiksel olarak değil de ilkesel olarak savunulmalıdır.

Bu kısa girişten sonra “Habermas’a göre sivil itaatsizlik nedir?” sorusunu irdeleyebiliriz. Ona göre,

Sivil itaatsizlik, yalnızca kişisel inanç ya da çıkarlara dayandırılmayacak, ahlaki olarak gerekçelendirilen bir protesto eylemidir, ikinci olarak sivil itaatsizlik kural olarak önceden ilan edilen ve polis devamını kestirebileceği, aleni bir edimdir; hukuk düzenine karşı genel bir itaatsizlik amacı gütmeyen kurallardan birisi ya da birkaçının kasti (iradi, planlı) bir şekilde ihlalini içerir; ihlalin yasal sonuçlarını üstlenmeye hazır olmayı gerektirir; sivil itaatsizlik eyleminde ifadesini bulan ihlal sembolik özelliğindedir: Buradan da protestonun barışçı (şiddet içermeyen) araçlarla sınırlanması kuralı çıkar” (Habermas, 2014: 127-128).

Bu tanımla John Rawls'ın sivil itaatsizlik tanımına “edimin sonuçlarını üstlenmeye hazır” olmayı ekleyen Habermas, “sivil itaatsizliğin, demokrasinin ahlaki temellerinin doğru kavranmasının, tabiri caizse bir denektaşısı olduğu iddia” (Habermas, 2014: 128) eden Rawls'a düşüncelerine Almanya için, “Alman toprağındaki bütün sosyal tabakanın varoluşu ve devamına katkıda buldukları ilk demokratik cumhuriyetin olgunluk kriteri” olarak görür. Bundan dolayı hukuk devletinin yurttaşlarının, hukuki cezalandırmadan dolayı değil, üzerinde anlaşmaya varılan ve zamanla geçerlilik ve meşruiyet kazanan yasalara, gönüllü olarak itaat sağlanabilir. Habermas'a göre; sivil itaatsizlik ancak demokratik ve tam işler haldeki bir hukuk devletinde işlevsel olabilir. Böyle bir yönetimde “Anayasal organların yanılabilme olasılığı” göz önünde bulundurulur. “Çünkü evrensel içerikli iddialara sahip anayasal temel prensipleri yaratmak, uzun vadeli, tarihsel olarak hiçbir şekilde düz bir hat izlemeyen, çoğunlukla yanlışlar, direnişler ve yenilgiler tarafından şekillenen bir süreçtir” (Habermas, 2014: 132). Yanılgı, yenilgi ve direnişlerle kendini var eden anayasal düzen sivil itaatsizliği bir uyarma ve düzeltme mekanizması olarak algılamalıdır. Ancak böyle bir durumda anayasal düzen kendini yenileyebilir ve sürekliliği devam ettirebilir.

Sivil itaatsizliğin legalleşmesini savunan görüşlere karşın Habermas, sivil itaatsizliğin legalleşmesi durumunda, sivil itaatsizlik eylemlerinin normalleşeceğini ve böylece yaratacağı etkinin azalacağını ileri sürer. Bundan dolayı hukuk devleti sivil itaatsizliği hukuk içine alarak sınırlandırmaya çalışmamalıdır. Aksine hukuk devleti sivil itaatsizliği hukukun düzenleyici unsuru olarak görmeli ve bir kontrol mekanizması olarak değerlendirmelidir. Buradan da anlaşılacağı üzere sivil itaatsizlik, hukuk devleti için bir avantaja dönüşebilmelidir, çünkü Habermas ve birçok teorisyenin belirttiği gibi sivil itaatsizlik, düzenin varlığına bir bütün olarak karşı çıkmaz, anayasal düzenin devamına ilişkin tehlike oluşturmaz. Böyle bir durumda da Habermas'a göre hukuk devleti cezai yaptırımını sonuna kadar kullanmakta kolaylıkla vazgeçebilmelidir.⁴ Ancak böyle bir durumda hukuk devleti kendini yenileme ve değiştirme şansı elde eder ve toplumsal konsensüsü genişletme

⁴ Dreier, ahlaki politik nedenlerle haksızlığa karşı yapılan sivil itaatsizliği haklı görülmesi gerektiğini savunurken, Rawls ve Dworkin ise katı olmama şartıyla cezai yaptırımın uygun olabileceğini savunmaktalar.

avantajını elde edebilir. Bunun için ona göre, “sivil itaatsizlik ile hukuk düzeninin varlığı ve anlamı bütünüyle sorgulanır olmadığı için devlet yaptırım potansiyelini sonuna kadar kullanmaktan kolaylıkla vazgeçebilir” (Habermas, 2005: 46). Buna rağmen “yasa yasadır” söylemi çerçevesinde hareket eden ve “sivil itaatsizliği adi bir suç imiş gibi kovuşturan her hukuk devleti otoriter bir yasacılığın eğik düzlemine sürüklenmekte” olduğunu iddia eder (Habermas, 2005: 60).

Son olarak Habermas’ın sivil itaatsizlik ve ahlak/vicdan arasındaki ilişkiye ilişkin görüşlerine değinmekte yarar görmekteyim. Anayasal düzen, yurttaşlar arasındaki konsensüs sonucu ortaya çıkar. Ancak anayasal düzenin zedelenmiş ve ihmal edilmiş yanını yurttaş bilinciyle düzeltmeye çalışan sivil itaatsizi, adli bir suçlu gibi cezalandırmaya kalkan “otoriter legalizm” savunucuları, “yurttaşların üstün bir yetkiye itaatlerinin gerekliliğini öne sürer” (Habermas, 2014: 136). Otoriter legalizm savunucularının bu tutumunu eleştiren Habermas’a göre; “Demokratik devlet elbette yurttaşlarının, anayasal olarak korunan bireysel inançları karşısında tarafsızdır; ancak aynı devlet yasallığın ve hukuka itaatin genel kabul gören ahlaki esasları karşısında tarafsız değildir. Yurttaşların vicdanı, herkesi ilgilendiren konulara da uzanır. Bu nedenle meşruiyete temel teşkil eden anayasal ilkelerin gerçekleştirilmesi ya da bunlara uyulması kavgasının dışında tutulacak hiçbir merci olamaz” (Habermas, 2014: 136) Zaten vicdani muhasebe sonucu ortaya çıkan sivil itaatsizlik, “anayasal konsensüse” uymayı ta en başından taahhüt etmektedir.

Bu söylemler çerçevesinden baktığımızda Habermas, sivil itaatsizliğin “meşruiyet koruyucusu” olduğunu ve demokratik hukuk devletinin buna muhtaç olduğunu savunmaktadır, çünkü sivil itaatsizlik eylemcileri, anayasal düzeni isteyen yurttaşlardır. Bu yurttaşlar, demokratik hukuk devletinin devamlılığını esas alan, meşruiyetin koruyucusu olan kişilerdir. Demokratik hukuk devleti, bunları göz ardı etmemeli ve bunları bir düzeltme mekanizması olarak görmelidir, çünkü sivil itaatsiz anayasal düzeni savunmaktadır. Anayasal düzeni savunurken de şiddete kesinlikle başvurmamakta ve şiddeti reddetmektedir. Hukuk devleti, şiddeti dışlayan bu meşruiyet koruyucularını dikkate almalıdır. Ancak böyle bir durumda anayasal düzenin devamlılığını sağlayabilecektir.

2.2.3. Adaletin Teorisyonu: John Rawls

20.yüzyılın siyaset felsefesinin en önemli temsilcilerinden biri olan John Rawls *Bir Adalet Kuramı* adlı eseriyle döneminde büyük bir üne kavuşmuştur.

Rawls sivil itaatsizliğin adalet duygusuna sahip bir toplumda yapılabileceğini savunmaktadır. Sivil itaatsizlik ona göre demokrasinin yerleşmesinde bir araçtır, çünkü sivil itaatsizlik sivil ve siyasi bir eylemdir. Sivil ve siyasi olan bu eylem tarzı toplumsal sözleşmeyi kabul eden yurttaşların toplumun genel adalet duygusuna bir seslenme edimidir. Bu ancak adil olan toplumların kabul edebileceği bir durumdur. Rawls'a göre "genel anlamda adil bir durumun ön şartı demokratik bir yönetim biçiminin varlığıdır" (Rawls, 2014: 56). Demokratik bir yönetim için de "iyi yurttaş" olan sivil itaatsizlik eylemcilerinin varlığıdır.

Peki demokratik bir yönetim biçimi nasıl olur? Rawls bu soruya toplumsal sözleşmeyi kabul eden yurttaşların oluşturduğu toplumsal kurumların iki ana etkenine (etkililik ve adalet) gönderme yaparak cevaplamaktadır. Bu iki etken yurttaşlara bazı ödev ve yükümlülükler yükler. Rawls'in söylemiyle

"kurumların etkili olmasından kastım kurumların, yerine getirilmesi herkesin faydasına olan belirli toplumsal koşullar ve amaçlar için etkili olmasıdır. En az iki sebepten ötürü adil ve etkili toplumsal düzenlemelere uymalı ve kendi payımıza düşeni yapmalıyız: İlk olarak (henüz var olmadıkları zaman) adil ve etkili kurumların tesis edilmesine karşı çıkmamak (var oldukları zaman da) onları desteklemek ve onlara uymak gibi doğal bir ödevimiz vardır: ikincisi bu kurumların faydalarını bile isteye kabul ettiğimizi, böyle yapmaya teşvik ettiğimizi, onlardan bunu yapmayı beklediğimizi varsayarsak düzenleme gerektirdiği için sıra bize geldiğinde kendi payımıza düşeni yapma yükümlülüğümüz de vardır" (Rawls, 2011: 168).

Bu ödev ve yükümlülükleri kabul eden yurttaşlar adil demokratik bir topluma zemin oluştururlar böylece adil demokratik bir anayasanın varlığı ortaya çıkar. Yurttaşlar bu anayasaya karşı da kendilerini sorumlu hissederler. Böyle bir durumda yeni yurttaşlar kendilerini sorumlu hissettikleri anayasaya karşı nasıl olur da itaatsizliğe başvururlar? Bu adil olan anayasayı tehlikeye düşürmez mi? Bu soruları

cevaplayabilmemiz için Rawls'in hangi sivil itaatsizliği nasıl tanımladığı ve hangi gerekçelerle savunduğuna bakmamız gerekir.

Bedau'un sivil itaatsizlik tanımını kabul eden Rawls'a göre sivil itaatsizlik "yasaların ya da hükümet politikasının değiştirilmesini hedefleyen kamuoyu önünde icra edilen (aleni), şiddete dayanmayan vicdani ve politik bir eylem"dir. (Rawls, 2014: 57). Tanım unsurlarını tek tek açımlayan Rawls'a göre "sivil itaatsizlik ile protesto edilen yasanın ihlal edilmesi zorunluluğu" (Rawls, 2014: 58) yoktur, çünkü üstlenilmesi gereken bir sonuç vardır. Üstlenilmeye hazır olunan ceza ile verilebilecek ceza arasındaki farktan dolayı sivil itaatsizlik eylemcisi tanım gereği mevcut olan doğrudan ya da dolaylı sivil itaatsizlikten yana tercih yapabilir. Örneğin dış politikayı ya da ülkenin başka bir yerinde olan haksızlıkları veya politikaları farklı bir yöntemle (trafiği kilitleme) protesto edilebilir. Rawls sivil itaatsizlik eylemcisinin yasa karşısında mücadeleci ve ısrarcı olması gerektiğini savunur çünkü anayasal düzende sivil itaatsizlik eyleminin yasaya aykırı olup olmadığı durumda sık sık ortaya çıkmaktadır.

Tanımın diğer bir unsuru sivil itaatsizliğin politik eylem oluşudur. Politik oluşu bireysel ahlak veya dinsel doktrinlere dayalı değildir. Politik oluşu "politik ilkelerden yani anayasayı ve toplumsal kurumları genel olarak düzenleyen adalet ilkelerinden yola çıkıp, bunlarla haklı gösterilmesi nedeniyle" dir. (Thoreau, 2014: 59)

Sivil itaatsizliğin aleni olması yani kamuya açık ve kamuoyuna algılatılabilir olması gerektiğini belirtir. Bu nedenle barışçıl bir eylemdir. Rawls'a göre sivil itaatsizlik şiddetten özellikle de insana karşı şiddetten kaçınır; ancak şiddetten prensip olarak tiksinti duyduğu için değil, şiddetin bir tavrın kesin ifadesi olması nedeniyle kaçınılır" (Thoreau, 2014: 60). Özellikle insana yönelik her türlü şiddet sivil itaatsizlik eylemiyle bağdaşmaz. Sivil itaatsizlik hiçbir şekilde "tehdit etmez" diyen Rawls, ancak "uyarıda bulunup ihtar edilebileceğini" belirtir, çünkü sivil itaatsizlik çoğunluğun adalet duygusuna seslenen, diğer kişilerin özgürlüklerini savunan anarşi ve militan eylemden farklı olan bir eylem tarzıdır. Barışçı ve

samimiyetin teminatı olan kamuya açıklık yoluyla sivil itaatsizlik eylemcisi toplumun adalet duygusunu, kendilerine veya diğer insanlara olan saygıyı arttırabilir.

Rawls, sivil itaatsizliğin gerekçelendirilmesini birçok farklı durum ve nedene bağlamaktadır. Bunlardan ilki genel geçer tüm çözüm yollarının denenmiş ve sonuç alınamamış olması gerekir, ikincisi “eşit özgürlükler ilkesinin zedelenmesidir. Bu ilke anayasal bir sistemde eşit yurttaşlık haklarının ortak statüsünü belirler ve politik düzenin temelini oluşturur” (Thoreau, 2014: 64). Üçüncüsü “sivil itaatsizlik, muhalefet eden kişinin benzer bir şekilde aynı haksızlığa maruz kalan herkesin de benzer bir şekilde protesto etme hakkı olduğunu kabul etmeye hazır olduğu vakalarla sınırlı olmalıdır” (Rawls, 2011: 176). Böyle bir durumda adil anayasa tehlikeye girebilir. Sivil itaatsizliği gerçekleştiren grubun büyüklüğü, herkesin sivil itaatsizliğe katılma isteği ve sivil itaatsizlik sırasında grup üyelerinin kontrolden çıkma ihtimali ‘adil anayasanın’ tehlikeye girmemesi için yani “sorunun üstesinden gelmek için çoğu zaman kuraya başvurulabilir ya da vesika sistemi kurulabilir; ama ne yazık ki sivil itaatsizliğin koşulları bu çözümü hükümsüz kılar. Şunu belirtmek yeterlidir ki bir hakkaniyet meselesi doğabilir ve sivil itaatsizlikte bulunmayı düşünenler bunu hesaba katmalıdır. Mevcut durumda kimin kendi hakkını icra edebileceğine dair bir anlaşmaya varmaları ve özel kısıtlama ihtiyacını fark etmeleri gerekebilir” (Rawls, 2011: 177). Aksi durumda sivil itaatsizlik, adil anayasal için tehlike oluşturmaya başlayacak ve şiddet yanlısı eyleme dönüşecektir. Tehlike durumunda da adil anayasa kendini korumaya çalışacak ve sivil itaatsizlik eylemcilerini şiddet yanlısı olarak değerlendirecektir. Böyle bir durumda da sivil itaatsizlik eylemcileri amaçlarına ulaşamayacaktır.

En son koşulu sivil itaatsizliğin hak olarak kazanılması için üç farklı koşula bağlayan Rawls’a göre “normal siyasi protestolar karşısında az çok kasten uzatılan bir zaman dilimi boyunca adaletsizliğe maruz kalındığında; adaletsizliğin eşit yurttaşlık özgürlüklerinin açıkça çiğnenmesine denk düştüğü yerde ve benzer durumlarda benzer şekilde protesto etmeye yönelik genel yatkınlığın kabul edilebilir sonuçları olduğunda” bu koşullar sağlandığı halde sivil itaatsizlik eylemcisi eylemini yapacağı mekânı, topluma (daha doğrusu toplumun adalet duygusuna) eylemin tasarlanmasını iyice hesapladıktan sonra eyleme geçmelidir. Aksi takdirde eylem

sekteye uğrayabilir. Bu gelişmelerden sonra “sivil itaatsizlik hâlâ ülke içi barışı tehdit ediyor gibi görünüyorsa sorumluluk protesto edenlerden ziyade otoriteyi ve iktidarı istismar ederek böyle bir muhalefeti haklı kılanlara düşer” (Rawls, 2011: 181).

Sivil itaatsizliğin adil olmayan durumlara karşı, toplumun adalet duygusuna hitap eden bir eylem tarzı olarak gören Rawls, bunun için sivil itaatsizliğin kamuoyuna algılatılabilir ve şiddet içermeyen bir eylem olması gerektiğini savunmaktadır. Sonuç alıcı bir eylem olabilmesi için de Rawls’a göre sivil itaatsizliğin her yönüyle düşünülmesi gerekmektedir. Bunun için de eylemin mekânı ve hesaplanması iyice yapıldıktan sonra harekete geçilmelidir. Şiddetsizlik ve adalet sivil itaatsizliğin ana unsurlarıdır, çünkü şiddetsizlik eyleme sivil özelliği veren bir unsurken, adalet ise meşru olma özelliği kazandıran bir unsurdur.

Teorik öncüler kısmında ele alınan her üç düşünür de sivil itaatsizliğin farklı yönlerini ele almaktadırlar. Ancak ortak yönleri de vardır. Her üç düşünür de sivil itaatsizliği politik bir eylem olarak ele almakta ve hükümetin politikasında ısrar etmesi durumunda en son çare olarak başvurulması gerektiğini savunmaktadırlar. En son çare olarak başvuru sivil itaatsizliğin, şiddetsizliği kesinlikle savunması gerekir, çünkü şiddetsizlik, sivil itaatsizliğe hem meşruiyet kazandırmakta hem de sivil olma özelliği kazandırmaktadır.

2.3. Sivil İtaatsizliğin Pratik ve Teorik Öncüleri

Bu bölümde ise gerek geliştirdikleri teorileriyle gerekse pratikleriyle sivil itaatsizliğe öncülük eden kişilikler irdelenecektir. İlk sivil itaatsizliğin kurucusu olan Henry David Thoreau ve eylemi irdelenecektir. Daha sonra sivil itaatsizlik eylemlerinin sembol ismi Mohands Karamçand Gandhi ve satyagraha felsefesi irdelenecektir. En son kısımda da Amerika siyahîlerin özgürlük yürüyüşçüsü Martin Luther King’in eylemleri ve felsefesi ele alınacaktır.

2.3.1. Adil Olmaya Çalışan Yurttaş: Henry David Thoreau

Sivil itaatsizlik üzerine teorik olarak tartışmalar özellikle 1848’de Henry David Thoreau’nun yazdığı “Devlete Karşı İtaatsizlik Görevi Üzerine” adlı makale ile başlamıştır. Kendisi sivil itaatsizlik kavramını kullanmadığı halde, sivil itaatsizliğin kurucusu sayılmaktadır. Kendini doğa filozofu olarak tanımlayan Thoreau, üniversite eğitiminin ardından Waiden bölgesinde tek gözlü evinde iki yılını geçirir. Baş vergisini ödemediği gerekçesiyle karşılaştığı vergi toplamakla sorumlu Sam Staples’le arasında şöyle bir diyalog geçer: “Henry, paraya sıkışksan ben öderim vergini! Ve eğer vergiyi çok buluyorsan belediye meclis üyelerini kandırabilirim” dedi, Staples. Bunun üzerine Thoreau ilkesel olarak vergiyi ödemediğini ve ödemeyeceğini söyledi. Thoreau tekrardan ne yapabileceğini düşünen Staples’e, eğer çok istiyorsa görevinden istifa edebileceğini söyledi. Hapis tehdidinde bulunan Staples'e cevabı “ne zaman istersen” oldu (Harding, 2015: 27).

Böyle bir cevabı beklemeyen Staples, Thoreau'yu tutuklar. Thoreau'nun bir gece kaldığı hapishane, onun yaşamının tek sivil itaatsizlik eylemidir. Her ne kadar birçok düşünür Thoreau'nun bu eylemini sivil itaatsizlik olarak değerlendirmese de, Thoreau'nun sivil itaatsizlik tanımına uygun bir eylemdir. Bundan dolayı biz de Thoreau'yu “pratik ve teorik öncüler” bölümüne almayı uygun gördük. Bu pratik eyleminden sonra, Thoreau'nun yaptığı ilk şey sivil itaatsizliğin temelini oluşturan teorik eylemidir. Sivil itaatsizlik üzerine yazdığı makalesinde “En iyi hükümet, en az yöneten hükümettir” sözünü kendime düstur edindim. Bu amaca ulaşmak üzere daha hızlı ve daha fazla çaba gösterilmesi beni çok mutlu eder. Böyle bir adımın atılması, gerçekleşeceğine inandığım ikinci adımın atılmasını da sağlayacaktır: “En iyi hükümet hiç yönetmeyen hükümettir” (Thoreau, 2014: 30) diyen Thoreau, böyle bir hükümetin ancak insanların olgunlaşmasıyla mümkün olabileceğini savunmaktadır. “En iyi hükümet” bile onun için bir araç, diğer hükümetler ise gereksizdir. Bu söylemlerinin anarşizme yakınlaşmasına önlem olarak şu ifadeleri dile getiriyor; “Hemen şimdi hükümetin lağvedilmesini değil, ancak hemen şimdi daha iyi bir hükümet istiyorum” (Thoreau, 2014: 31). Hükümetin araçsallığı arttıkça, yönetilenler o derece kendi başlarına bırakılırlar diyen Thoreau, “Çoğunluğun her durumda

yönetim olduğu bir devlet, insanların anladığı şekilde bir adalete dayanmaz. Çoğunluğun gerçekten de doğruya veya yanlışa karar vermediği, vicdan üzerinden hareket eden (...). bir devlet olamaz mı?” (Thoreau, 2015: 59) diye sorar. Ona göre yararlılık kuralının geçerli olduğu durumlarda çoğunluğa karar hakkı verilebilir. Onun dışında yurttaş yasadan önce gelir. Yurttaş vicdanını yasa koyucuya dahi devretmemeli diyen Thoreau eğer devrediyorsa “neden her insanın bir vicdanı vardır?” diye sorar. Ona göre, “önce insan, daha sonra uyruk olmalı ve yasaya değil adalete saygıyı esas almalıyız” (Thoreau, 2014: 31). Ancak yasalara daha çok saygı gösterilmesinden kaynaklı “iyi niyetli insanlar bile her gün adaletsizliğin aleti oluyorlar” (Thoreau, 2014: 31). Buna rağmen yasalar, insanı adil bir hale getirmemektedir.

Thoreau'nun yazdıkları, dönemin Amerika'sının yasalarına ve insanları makineleştiren yapısına karşı tutumudur. Baş vergisini ödememesinin nedeni de Amerika'nın Meksika'ya karşı yürüttüğü savaştır. Kendince bu savaşa karşı tutum alan Thoreau'ya göre, “bir insan her şeyi değil, ancak bir şeyleri yapmaya çalışmalıdır ve her şeyi yapamayacağı için de kalkıp kötü bir şey yapmamalıdır” (Thoreau, 2014: 39). Savaşa karşı da daima tek tek insanların, gerekse halk olarak da daima haklıdan yana tavır alması gerektiğini belirtir. O, Amerika halkı için “bu halk, halk olarak varlığına bile mal olsa, köleciliğe ve Meksika'da savaşmaya son vermelidir” (Thoreau, 2014: 34) diyerek haklılıktan yana tavır sergilemektedir. Hükümet çoğunluktan aldığı gücü kötüye kullandığında insanların gücü oranında karşı çıkılması gerektiğini savunur. O, “başlangıçta atılan adımın cılız olması hiç önemli değildir. İyi yapılan bir şey ebediyen yapılmıştır, kalıcıdır” (Thoreau, 2014: 40) der. Bunun için tek bir kişinin bile doğru anlamda mücadelesinin çok şeyi değiştirebileceğini savunan Thoreau'nun söylemiyle, “adlarını verebileceğimiz yüz kişi, on kişi, yalnız on namuslu insan, evet, hatta bir tek namuslu insan bizim Massachussets Devletinde köle kullanmaktan vazgeçip, bu yoldaki işbirliğinden düpedüz kaçınsa ve dolayısıyla hapse atılsaydı, Amerika'da köleliğin köküne çoktan kibrit suyu dökülmüş olurdu” (Ökçesiz, 2011: 41). Ancak devletin makineleri haline gelen “köleliğe ve savaşa karşı olmasına rağmen bunlara son vermek için kılıcı kıpırdatmayan binlerce insan var” (Thoreau, 2015: 23).

Thoreau'nun sivil itaatsizlik teorisinin temelinde demokrasi değil, adalet duygusu mevcuttur. Yani ona göre sivil itaatsizlik için demokratik bir yönetimin olması şart değildir. Haksız siyasal normların mevcut olduğu, çoğunluktan aldığı gücü keyfi bir şekilde kullanan yönetime boyun eğmek ahlaki bir davranış değildir. Yapılması gereken adaletsizliğin olduğu yerde ahlaki bir tutum içinde olmaktır. Bunun yolu da adaletsiz siyasal norma karşı bir duruştur. Siyasal norm bireyin kendisi için bir esnekliği varsa, belki çözümün kötünden de beter olup olmayacağını sorgulanabilir şayet bir başkasına adaletsizlik yapmamızı gerektiren bir doğası varsa, bu siyasal norma karşı çıkmak en ahlaki tutum olacaktır. Böyle bir durumda sorumluluktan kaçmamak gerekir.

Thoreau'ya göre adaletsiz bir duruma karşı, bir kimsenin siyasal normlardan daha yüce olan "içten gelen ses"e yani vicdana göre hareket etmesi gerekir. Bu içten gelen sese göre hareket eden kimse aynı zamanda eylemin bütün sonuçlarını göze almayı kabul eder. Eylemin sonuçlarına katlanmak sanıldığı kadar olumsuz değildir. Nitekim böyle bir durum iyi niyetli kişilerin dikkatini adaletsiz siyasal norma çekmeye yarayacak ve bu siyasal normun kaldırılması sonucuna katkıda bulunacaktır.

Sivil itaatsizlik kavramını ilk kez kullanan Henry David Thoreau, adil olmaya çalışan bir yurttaş olarak ve adaletsizliğe karşı mücadelesi ile tanınmıştır. Adaleti sağlamayan her siyasal norma karşı gelinmesi gerektiğini söylemiştir. Vicdanlı her yurttaşın adaletsiz siyasal norma karşı sessiz kalınmaması gerektiğini, sessiz kalınması durumunda da ahlaki olamayacağını savunmuştur. Thoreau sivil itaatsizliğin belli başlı unsurlarını hem kuramıyla hem de eylemiyle yerine bir kişidir. Thoreau eylemini gerçekleştirirken vicdanın sesini dinlemiş ve eylemin sorumluluğunu almıştır. Aynı zamanda bir siyasal norm ihlali ve kamuoya açık olması gerektiğini savunmuştur.

2.3.2. Teori ve Pratiğin Sembol İsmi: Mohands Karamçand Gandhi

1869 yılında, Batı Hindistan'da yer alan Bombay ile Karaçi arasındaki Kathiawar Yarımadası'nda, bir kıyı şehri olan Porbandar'da doğan Mohands Karamçand Gandhi (Aygün, 2006: 53-54) küçük yaşta evlendirildikten sonra 1887'de hukuk eğitimi yapmak için İngiltere'ye gitmiştir. İngiltere'de Hint kültürü ve kimliğine ilişkin okumalar yapan Gandhi hukuk eğitimini tamamladıktan sonra 1893'te, Güney Afrika'ya gitmiş ve burada avukatlık yapmıştır. Güney Afrika'da göçmenlerin sorunlarına ilişkin davalarda avukatlık yapan Gandhi, böylece ilk kez sömürgeciliğin içyüzüyle karşılaşmıştır. Yasal statü ile köle olarak çalıştırılan yerli ve göçmenlerin avukatlığını üstlenen Gandhi, özellikle Hindistan'dan Güney Afrika'ya işçi olarak gelen Hintlilerin uğradığı ayrımcılık, ırkçılık ve adaletsizlik gibi sorunlarla ilgilenmek için Indian Opinion adlı gazeteyi çıkarır. Özellikle bu gazete aracılığıyla ırkçılığa maruz kalanları grev, toplu eylemler yapmaya davet eder. Bu yolla sömürülen ırkları bilinçlendirmeye ve sömürgecilik karşısında özgürlükleri adına mücadeleye katmaya çalışmıştır. Bu gazetede Thoreau'nun sivil itaatsizliğe ilişkin makalesini yayınlar.

Güney Afrika'da edindiği pratik tecrübeyle 21 yıl sonra ülkesi Hindistan'a dönen Gandhi, bir kahraman gibi karşılanır. İngiliz sömürgesi olan dönemin Hindistan'ı, yerel özelliklerini zihinsel ve fiziksel olarak kaybediyordu. Daha doğrusu sömürgeci sistemin, bütün olumsuzluklarını içinde barındıran bir Hindistan'la karşılaşır. Böyle bir tabloyla karşılaşan Gandhi'ye göre; "Batı uygarlığına karşı Hintlilerin kendi yerel dünyası savunulmadığı sürece bağımsızlık olanaklı değildir" (Aygün, 2006: 68). Bundan dolayı yoksul Hint halkını adaletsiz vergilerle sömüren ve ülkenin büyük gelir kaynaklarını tekelleştiren sömürgeci İngiliz yönetimine karşı halkı bilinçlendirmeye ve örgütlemeye çalışır. Hindistan'ın her kesiminden hiçbir ayırım gözetmeksizin kadın-erkek, yoksul-zengin, köylü-kentli ve kast sisteminin herhangi yapısından yer alan herkesi mücadeleye davet eder. Şiddeti reddeden bu mücadeleyle sivil itaatsizlik teorisinin dünyaya iz bırakmasına zemin oluşturur.

Bu açıklamalardan sonra Gandhi'nin sivil itaatsizliğe ilişkin geliştirdiği felsefeye geçebiliriz. Söz-eylem birlikteliğinin sembol ismi olarak Gandhi eylemleri ile düşünceleri tam bir paralellik gösterir. Bundan dolayı Güney Afrika Gandhi'nin düşüncelerinin şekillenmesine zemin hazırlayan bir mekân olmuştur. Gerek eylemleri gerekse geliştirdiği sivil itaatsizlik kuramıyla Güney Afrika'daki göçmenlerin sorunlarına ilişkin bir nebze de olsa kazanımlar elde etmiştir.

Güney Afrika'da yönetime karşı geliştirdiği en önemli eylemlerden birini 1906 yılında Transvaal'de düzenledi. Bu eylem, "Güney Afrika'daki tüm Hintlilerin kayıt altına alınması, sekiz yaşında büyük her Hintlinin nüfus cüzdanı taşımak zorunda tutulması, parmak izlerinin alınarak arşivlenmesi emrini veren ve bu işlemleri yapıp yapılmadığını kontrol etmek amacı ile Hintlilerin meskenlerine izin alınmadan polis tarafından girilebileceğine izin veren yasayı protesto etmektir" (Eser, 2008: 65). Öncelikle bu yasaya uyulmayacağına dair Hintlileri toplantıya çağırır ve toplantıda yasaya uyulmayacağına dair yemin edilir. Bu yeminin sonuçlarına hiçbir şekilde karşı çıkılmaması gerektiğini, herkesin eylemin sonuçlarına; şiddete, hapisaneye ve hatta ölüme katlanması gerektiğini belirtir. Bunun üzerine kayıt daireleri gönüllü eylemciler tarafından işgal edilir. Ancak gönüllüler yönetim tarafından tutuklanırlar ve Gandhi harekete geçer ancak o da tutuklanır. İki ay tutuklu kaldıktan sonra serbest kalır. Bundan sonra yönetim, Gandhi'ye eğer Hintliler kendilerini gönüllü olarak kaydederlerse yasayı iptal edeceklerini belirtir. Ancak aylar geçer yasa iptal edilmez. Tekrardan harekete geçen Gandhi, Hintlileri sokaklarda kaçak ve vergi ödemedi satıcılık yapmaya, tutuklamaya gelenlere hiçbir şekilde direnmeden kendilerini tutuklatmalarını ister. Ama bu da sonuç vermez. Bunun üzerine Hintliler toplu olarak kayıt belgelerini yakarlar. Gandhi kayıt belgesi bulundurmamaktan Hintlilerle birlikte birkaç kez tutuklanır. Gandhi, Güney Afrika yönetimine karşı bu tür eylemlerini 1914'e kadar sürdürür. Bu eylemlerinin en önemlisi de "kelle vergisi"ne karşı yaptıklarıdır. Kelle vergisine karşı sınır ihlali yapılır, maden işçileri greve çağırılır. Bu eylemler sırasında eylemcilerin üzerine atış edilir ve binlerce kişi tutuklanır. Dünyadan yönetime kınama mesajları yayınlanır. Bu mücadele sonucunda yönetimle anlaşma imzalanır.

Tolstoy Çiftliği: Güney Afrika deneyiminin en önemli ayağı olan ve kolektif bir yaşam tarzına dayalı Tolstoy çiftliği, özellikle eylemler sırasında tutuklanan direnişçilere ve ailelerine destek olmak amacıyla kurulmuştur. Aynı zamanda bu çiftlikler Gandhi'nin felsefesini oluşturacağı birer mekâna dönüşürler. Bu çiftliklerde farklı kasttan olan Hintlilerin birlikte yaşayabileceği deneyimlenmiştir.

Gandhi'nin Hindistan'da sömürgeci İngiliz yönetimine karşı başlattığı eylemlerin temelinde, başlarda tek tek yasalar varken daha sonraki eylemleri ise bağımsızlık adına topyekûn bir mücadeleye dönüşür. Hindistan'daki ilk eylemi 1917'de köylülerle toprak sahipleri arasındaki haksız paylaşımlara karşı köylülerle dayanışmak için Champaran'a gider. Ancak daha oraya varmadan toprak sahipleri tarafından bölgeye girme hakkı olmadığı gerekçesiyle engellenir. Buna karşı polise direnen Gandhi tutuklanır. Gandhi, mahkemede bilerek ve isteyerek bölge yönetimini ve toprak sahiplerini zor durumda bıraktığını hapse atılmasını ister. Ancak mahkeme ertelenir, daha sonra hükümetin araya girmesiyle serbest kalır (Eser, 2008: 67-68). Hindistan'da daha sonraki eylemi ise "Büyük Tuz Yürüşü" adını verdiği, İngilizlerin tekelleştirdiği tuz yasasına karşıdır. Deniz suyundan buharlaştırma yöntemiyle tuz üreten Gandhi ve beraberindekiler sembolik de olsa tuz yasasını ihlal etmişlerdir. Yine bir diğer eylemi 1919'da "Rowlatt Yasaları"na karşı ülke çapında başlattığı ve İngiliz hükümetinin sert müdahalesiyle bastırılan "satyagraha"dır.

Bu ve benzeri "satyagraha"larla ülke genelinde siyasi bir figür haline gelen Gandhi, artık Milliyetçi Partinin liderlik koltuğuna geçer. Bununla beraber Gandhi artık Hindistan ulusal bağımsızlık mücadelesinin lideridir. İngiliz hükümetine karşı giriştiği ve defalarca tutuklanmasına neden olan boykot vb. eylemlerle birlikte Hintlilerin kendi arasındaki çatışmalarla da mücadele eder. Gandhi sömürgeciliğe karşı olduğu kadar Hindistan'ın bölünmesine de karşıdır. Ancak gerek iç çatışmalar gerekse sömürgeci politikalar nedeniyle Hindistan'ın bölünmesine engel olamamıştır.

Satyagraha: Gandhi Hintlilerin, Güney Afrika'da yaptığı şiddet dışı eylemleri "pasif direniş'ten ayırmak için *Indian Opiniiana* adlı gazetede sembolik bir yarışma düzenler. Yarışmayı kazanan kişinin önerisi "Sadagraha"dır. Ancak Gandhi "Güney

Afrika'daki Hintlilerin Sanskritçe bilmemeleri nedeniyle kelimeyi “Satyagraha” olarak değiştirdi” (Eser, 2008: 63). Satyagraha’yı politik bir terim olarak kullanan Gandhi’ye göre: Satyagrahanın “kök anlamı hakikate tutunmaktır yani hakikatin gücüdür” Gandhi buna ayrıca “Sevgi-gücü ya da Ruh-gücü” (Gandhi, Thoreau, 2015: 90) demektedir. “Hakikati, ruhi ve manevi olarak niteleyen Gandhi’ye göre; “Satyagraha, insanın Mutlak Hakikat’i bilememesi ve bu yüzden de cezalandırmaya yetkili olamaması anlayışına dayalı olarak şiddet kullanmayı dışlar” (Gandhi, Thoreau, 2015: 87).

Gandhi, Satyagraha’nın ortaya çıkışını ksesiz’in aktardığına göre şu şekilde ifade etmektedir:

Satyagraha adı verilen ilke, daha adı konmamışken vardı. Gerçekte bu ilke doğduğu zaman, kendim bile bunun ne olduğunu söyleyemezdim. Onu dile getirmek için Gujarati dilinde de, İngilizce ‘pasif direniş’ deyimini kullanıyorduk. Avrupalıların yaptığı bir mitingde şuna tanık oldum: ‘pasif direniş’ deyimi çok dar anlamda alınıyor, gcszlerin elinde bir silah sayılıyor, kin ve nefreti dile getirebileceği ve sonunda kabagc eylemine dönüşebileceği ileri sürülüyordu. O zaman, bu savlara karşı gelmek ve Hint hareketinin gerçek özünü açıklamak zorunluluğunu duymuştum. Savaşımlarını dile getirmek için, Hintlilerin yeni bir sözcük bulmak zorunda oldukları açıktı. Ama kendimi ne kadar zorladım da, boşuna. Yeni bir sözcük bulamadım. Bunun zerine Indian Opinion okuyucularına başvurdum. Bu konuda en uygun sözcüğü bulana önemsiz bir ödül vaat ettim. Sonunda Maganlal Gandhi, ‘Sadagraha’ diye bir sözcük uydurdu. (Sat-gerçek, Agraha-sebat) ve dl kazandı. Ama daha seçik olsun diye sözcüğü ‘satyagraha’ biçimine soktum (ksesiz, 2011: 53).

Gandhi ilkin satyagraha yerine pasif direniş ve sivil itaatsizlik terimlerini kullanmıştır. Ancak bunların bazı durumlarda yetersiz kaldığına fark eder. Ona göre satyagraha daha kapsayıcıdır. “Katılmama da tıpkı sivil itaatsizlik gibi Hakikatin gösterilmesi amacına yönelik bütün şiddet dışı direniş yollarını içeren Satyagraha’nın bir koludur” Sivil itaatsizliği, satyagrahanın bir kolu olarak gören Gandhi’ye göre; satyagraha halkın karşısına sivil itaatsizlik olarak çıkıyor. Her durumda şiddeti ve zor kullanmayı reddeden bundan dolayı da en gclnn silahı olarak kabul edilen Satyagraha’nın, pasif direnişten farkı tam da burasıdır, çünkü “pasif direniş zayıfların

bir silahı olarak kabul edilir ve amaçlarına ulaşmak için şiddet veya fiziki güç kullanmayı reddetmez” (Gandhi, Thoreau, 2015: 90).

Aynı zamanda satyagrahanın bir eğitim olduğunu söyleyen Gandhi'ye göre; uygun eğitim ve liderlik sağlandığı takdirde insanlar, kitleler halinde şiddet dışılığı uygulayabilirler. Satyagraha, kamuoyunun her kesimini içine alan bir eğitim sürecinden geçirilirse karşı konulmaz bir ideal olur. Bundan dolayı satyagraha, her gönüllünün eğitimle ulaşabileceği bir mertebedir. “Satyagraha eğitimi yaş ve cinsiyet farkı gözetilmeksizin herkes için geçerlidir. Zihinsel eğitim, fiziksel eğitimden daha önemlidir. Zihinsel eğitimde zorlama olmaz” (Morton, 2003: 50). Bu eğitim anlayışı merhamete, iyiliğe, adalete, eşitliğe ve şiddet dışılığa dayanır.

Erikson şu soruyu soruyor: “Gandhi'nin yarattığı toplumsal aracın özü nedir?” (Ökçesiz, 2011: 52) Elbette sorunun cevabı satyagrahalardır. Satyagrahaların özünü ise Gandhi şu şekilde açıklıyor: “Kişinin doğru bulunduğu şeyler için hayatını ortaya koyması Satyagraha'nın özüdür” (Merton, 2003: 50). Gandhi'ye göre; Satyagraha'nın başarıya ulaşabilmesi için üç koşul söz konusudur:

1. Satyagrahi'nin muhalifine karşı kalbinde kin beslememesi.
2. Davanın hakikati yansıtması ve önemli olması.
3. Satyagrahi'nin sonuna kadar acı çekmeye hazır olması (Merton, 2003: 51).

Satyagrahanın uygulayıcısı olarak Satyagrahi “şiddet dışı yöntemlerle direniş”i savunan, “hakikatin şiddet dışı savunulmasına kendini adanmış kişidir” (Merton, 2003: 50). Satyagrahi her türlü şiddeti reddeden ve şiddete karşı ölümüne şiddet dışılığı savunan kimsedir. Onun “kılıcı sevgi ve sevgiden kaynaklanan sarsılmaz iradedir” (Merton, 2003: 50).

“... Satyagrahi, toplum yasalarına ‘aklımı kullanarak, kendi özgür istemiyle boyun eğer. Çünkü bunu kutsal bir görev bilir. Ancak toplum yasalarına bu biçimde titizce uyduktan sonradır ki, insan, hangi kuralın iyi ve adaletli, hangisinin haksız ve adaletsiz olduğuna karar verebilir. Ancak o zaman, insan, çok iyi belirlenmiş durumlarda, bazı yasalara karşı boyun eğmezliğe başvurmak hakkını kazanabilir...”

Şuna inandım: bir halk, yasalara uymamak yoluna başvurmak yeterliğini kazanmadan önce, onun bütün gereklerini tümüyle öğrenmelidir” (Ökçesiz, 2011: 51-52).

Görüldüğü üzere Gandhi, siyasal normlara sonuna kadar saygılıdır ve siyasal norm ihlalini en son çare olarak görmektedir. Ancak vicdan adına yasaların ihlal edilebileceğini söyleyen Gandhi, gerekçesi olarak da “vicdani konularda çoğunluğun yasasının yetkili” (Ökçesiz, 2011: 52) olmamasını göstermektedir.

Kendini toplumsal alanda, zihinsel olarak hazırlamış kişilerin mücadeleyi sürdürebilmeleri için uyulması gereken altı kural vardır:

1. Şiddet kullanılmamalıdır.
2. Çatışma sürecinde hangi eyleme karar verilirse verilsin, bunun hedefe yönelik ve çatışmanın sona ermesinden sonra ortaya çıkması istenen duruma uygun olması gerekmektedir.
3. Şer güçlerle işbirliği yapılmamalıdır. Kötüyü yaralama ya da ona zarar verme çabası içine girilmemelidir. Öte yandan, asla ona yardım edilmemeli ve onunla işbirliği yapılmamalıdır.
4. Her eylemin bir bedelinin olduğu bilinmelidir.
5. Çatışmanın tarafları arasında, bütün köprülerin atılmasını engellemek, yani temas olasılıklarını ortadan kaldırmamak için elden gelen her şey yapılmalıdır. Kafada değişmez çizgilere sahip bir çatışma imajıyla çatışmaya girilmemeli, imaj hareketli ve esnek olmalıdır.
6. Çatışma ortamının harareti olabildiğince düşük tutulmalıdır. Protesto ve görüşme olanakları sonuna kadar kullanılmalıdır” (Candan & Bilgin, 2011: 74).

Bu maddelerden anlaşılacağı üzere ve Galtung’un deyimiyle “Gandhi’nin çatışmaları tamamen olumlu, sevgi yüklü ve diri bir ruhsal durumu ifade etmektedir” (Eser, 2008: 70).

Ahimsa: Gandhi’nin eylemlerinin temelini oluşturan “şiddet dışılık” anlamına gelen ahimsa, dini ve metafiziksel nitelik taşıyan bir kavramdır. Eyüp Eser’in aktardığına göre; “Gerek ahimsa öğretisinin, gerekse etyemezliğin temelinde, hayatın temelinde yatan gücün bütün canlılarda bir ve aynı olduğu ve dolayısıyla aynı bireyin değişik zamanlarda, insan, hayvan ya da bitki olarak yaşayabileceği inancı yatar. Bütün canlılar türdeş olduğu için, herhangi bir başka canlıya karşı yapılan bir şiddet

eylemi, insanın kendi hayatlarından birine karşı yönelttiği bir saldırı, bir kardeş katli, hatta bir tür yamyamlıktır” (Eser, 2008: 63). Buradan da anlaşılacağı üzere ahimsa, insanın doğasında var olan bir öğrettir. Bundan dolayı “her istenildiğinde giyilip çıkartılacak bir şey olmadığını söyleyen Gandhi’ye göre; yeri kalbimizdedir ve varlığımızın ayrılmaz bir parçasıdır” (Merton, 2003: 44). İnsanda mevcut olan bu şiddet dışılığın ortaya çıkarabilmek için, kişinin, uygun eğitimden geçmesi gerektiğini söylemektedir.

Şiddet dışı direnişte öldürmek değil, ölmenin cesaret olduğunu savunan Gandhi, satyagrahi gerek tek başına olsun gerekse bir toplumun içinde olsun tehlikeye karşı direnmesi ve kaçmaması gerekir. Zaten böyle bir durumda satyagrahi ölürse görevini layıkıyla yerine getirmiş demektir. Kendini tamamıyla ahimsaya adayan kişiler, çatışma alanında cesaret göstererek ahimsa inancının yaygınlaşmasına ve ölümsüzlüğüne katkı sunmuş olurlar. Gandh’nin değişiyle; “Ahimsa, dünyada hiçbir bir gücün silemediği, en büyük ilkelerden biridir. Bu ideali gerçekleştirmek için uğruna benim gibi binlerce kişi ölebilir, ama ahimsa asla ölmeyecektir. Ahimsa inancı, sadece bu davaya inanıp bu dava uğruna ölen insanlar tarafından yaygınlaştırılabilir” (Merton, 2003: 53). Ahimsada bulunan kişi, asla karşısındaki kişilere zarar vermemesi ve hiçbir şekilde insanı küçük düşüren herhangi bir şeye katılmaması gerekir, çünkü “Ahimsa gücü ele geçirmek için bir politika değildir. İlişkileri dönüştürerek gücün barışçıl yollarla aktarılmasını sağlar” (Merton, 2003: 43). Zaten ahimsa ile ilgili olan herkes gücü bir hak olarak görür ve gücün herkes tarafından kullanılmasına tabiki hiçbir zorlama ve kaba güç olmadan imkan verir.

Gandhi’nin politik satyagrahaları, derin bir mistik anlayışı barındıran *ahimsaya* dayanır. Bu anlayış, siyasi şiddete karşı şiddet dışılıktan yana tercih koymadır. Bu çerçevede Gandhi’nin mücadele silsilesine baktığımızda Güney Afrika ile Hindistan’daki eylemleri arasındaki farklılıklar net bir şekilde görülmektedir. Gandhi’nin eylemleri Güney Afrika’da tam bir sivil itaatsizlik iken yani yönetimin yasalarına karşı bir mücadele söz konusuysen, Hindistan’da ise yönetime karşı topyekûn bir mücadeleye dönüşmektedir. Ancak ortak olan nokta ise Gandhi’nin her iki ülkede de şiddet dışılığı yöntem olarak seçmesi ve şiddeti kesin olarak reddetmesidir.

Şunu belirtmekte fayda görüyorum ki, her ne kadar Hindistan'ın bağımsızlığını Gandhi'den bağımsız olarak düşünemiyorsak, sadece Gandhi'nin satyagrahalarına bağlamak da doğru değildir.

2.3.3. Bir Özgürlük Yürüyüşü: Martin Luther King

Martin Luther King 1929'da Atlantali bir papazın oğlu olarak dünyaya gelir, küçük yaştan itibaren ırk ayrımcılığının her türlüsüne maruz kalarak büyür. “Papaz okulu öğrencisi olan Martin Luther King, Thoreau ve Gandhi'yi inceler ve eşitlik mücadelesinin ister istemez şiddetsiz bir mücadele olduğuna ikna olur” (Bovê, Luneau, 2006: 94). Yükseköğrenimini Boston'da tamamladıktan sonra Alabama'daki Montgomery'de papazlık yapmaya başlar. Bu eyalet ırk ayrımcılığının sembolü niteliğindedir. Bunun farkında olan King'in “şiddetsizlik fikrinden, papazlık fikrinden, bir yurttaş olarak protestolarından hak talep eden kitlesel eyleme geçişi, Montgomery'deki büyük bir mağazada sıradan bir terzi olarak çalışan bir kadın sayesinde” (Bovê, Luneau, 2006: 94). Bu kadın Rosa Parks'tır. Günün bütün yorgunluğunu üzerinde taşıyan Parks, eve dönmek için bindiği otobüsün tüm arka koltuklarının dolu olması nedeniyle orta sıralara oturur. Ancak hiç beyazın olmaması durumunda orta sıralara oturabilen siyahîler, beyazların gelmesi durumunda kalkmak zorundadırlar. Birkaç durak beyazlardan birinin ayakta kalması nedeniyle şoför, Rosa Parks'a ve diğer siyahîlere kalkmalarını söyler. Ancak çok yorgun ve ayakta duracak hali olmayan Rosa Parks kalkmamakta diretir. Bunun üzerine şoför, polis çağırır ve Rosa Parks tutuklanır. Parks'ın bu eylemiyle King de fiili olarak ırk ayrımcılığına karşı harekete geçer.

Şiddetsizlik temelli eylemleriyle Amerikalılar için sembol bir isim haline gelen King, Nobel Barış Ödülüne de layık görülür. Aldığı Barış Ödülü ile dünyada ve Amerika'da ırk ayrımcılığına karşı mücadelenin tanınan isimlerinden olur. “Amerika Yurttaş Hakları Hareketinin” liderliğini üstlenmesiyle King artık kendi ırkı için bir önderdir. O, sadece ırk ayrımına karşı değil, yoksulluk-işsizlik ve savaşa karşı (özellikle Vietnam Savaşı) da mücadele etmeye başlayacaktır.

King'in sivil itaatsizlik eylemlerine geçmeden önce şunu belirtmeliyiz ki, ilk eylemler genel itibariyle yasaldır. Yani bir yasa ihlali söz konusu değildir. Özellikle yasa ihlali yapılan eylemler Birmingham'daki eylemlerdir.

Rosa Parks'ın eylemi ve sonrasında tutuklanması siyah papazları harekete geçirir. Siyah papazlar, 382 gün süren bir otobüs boykotu başlatırlar. Bu boykot sırasında King tutuklanır ve evi bombalanır. Bu boykottan sonra "Siyahlar otobüslere beyazlarla aynı haklara sahip olarak binerler" (Bovê, Luneau, 2006: 96).

Birmingham, ırkçılık ve bombalama olaylarıyla sıkça gündeme gelen bir kentti. King'in deyimiyle "Birmingham muhtemelen Amerika Birleşik Devletleri'nde ırkçılığın en katı biçimiyle uygulandığı şehirdir" (King, 2014: 198). Yerel seçimlerin yaklaşması "Yurttaş Haklar Hareketinin" burayı merkez seçmesine neden olur. Ancak seçmen olmak isteyen siyahların eylemleri her defasında kentin güvenliğinden sorumlu Eugene Connor tarafından bastırılır. Seçimlerden önce yapılan eylemler, Connor'un dava açması sonucu yasadışı ilan edilir. O güne kadar hep yasal çerçevede eylemlerini yürüten King ve arkadaşları, bu defa yasayı çiğneyerek ve tutuklanacaklarını bilerek az sayıda kişi ile belediye binasına yürürler ancak oraya varmadan tutuklanırlar ve hapisaneye gönderilirler. King, Birmingham hapisanesinde tecrit edilir ve kendisini eleştirenlere yanıt vermek amacıyla kalem kâğıt ister ancak hapisane yönetimi bu isteğini reddeder. Bunun üzerine King topladığı tuvalet kâğıtları ve kâğıt parçaları üzerine "Birmingham Hapisanesinde Mektup" adlı uzun ve cevap niteliği taşıyan bir yazı yazar. Sekiz günün ardından serbest bırakılan King eylemlerini sürdürür ve sonuç itibariyle devlet başkanı Kennedy'nin araya girmesiyle King'in isteği doğrultusunda antlaşma sağlanır. Ancak aşırı ırkçı Ku Klux Klan hareketi yasayı tanımadığını ve siyahlara karşı şiddet eylemlerine girişir. King'in kaldığı otel odası ve kardeşinin evi bombalanır. King'in otelde olmayışı hayatını kurtarır.

Diğer bir eylem ise, yaklaşık 300 bin kişinin katılımıyla gerçekleşen ve King'in en önemli konuşmalarından birini yaptığı, şiddete karşı tüm kurum ve sendikaların destek verdiği Washington yürüyüşüdür. Bu yürüyüş kamuoyunda geniş bir yankı uyandırmıştır.

En son bahsedeceğimiz eylem, küçük bir kasaba olan Selma yürüyüşüdür. Eylem siyahların seçmen kaydı talebiyle gerçekleşiyordu. King'in katılamadığı ilk günkü yürüyüş sert bir şekilde engellenir ve onlarca kişi yaralanır. Görüntülerin yayınlanması üzerine büyük bir tepki oluşur. Bunun üzerine harekete geçen King, tekrardan bir yürüyüş düzenler ve ayrımcılığa karşı olan herkesi Selma'ya davet eder. Her kesimden geniş bir kitlenin katıldığı bu yürüyüş şehir köprüsü üzerinde King tarafından sonlandırılır. Her ne kadar yerel siyahların tepkisini çekse de, o yıl, yirmi bin seçmenin kaydı yapılır.

Yukarıda bahsettiğimiz mektup, Martin Luther King'in sivil itaatsizliğe/doğrudan eyleme ilişkin teorisinin denektaşı niteliğindedir. Gandhi ve Thoreau'nun teorilerine yoğunlaşan King, şiddetsizliği tam bir ilke olarak edinir. Aynı zamanda pratik anlamda da tam bir Gandhi takipçisi olan King, tıpkı Gandhi gibi "güçsüzün güçsüzlüğünün öğelerini öne çıkararak yürüttüğü mücadelenin ana amacı, güçlüyü, güçsüz üzerindeki egemenliğinin haksızlığına inandırmak, onda bir bilinç değişimine yol açmak" (Eser, 2008: 81) amacıyla bir nebze de olsa başarılı olmuştur, çünkü ırk ayrımcılığına karşı başlatılan Sit-İns ve diğer sivil itaatsizlik eylemleriyle beyazları da harekete geçirmiş, onları da mücadelenin bir parçası haline getirmiştir. King'in bir diğer amacı, yasalarla kaldırılan ancak pratik uygulanan kölelik kısıntılarının zihinsel anlamda kaldırarak lağvetmek, bir nevi Amerikalılarda zihinsel devrimi gerçekleştirmektir. Adaletsizliğe karşı mücadele eden King, eylemleriyle tartışma ortamı yaratma amacı gütmüştür. "Herhangi bir yerde haksızlık yapılıyorsa her yerde adalet tehlikededir" (King, 2014: 197) diyerek haksızlığa karşı duyarsız kalamayacağını belirtir.

King, doğrudan eylemlere ve amaçlarına ilişkin şu ifadeleri dile getiriyor; "neden doğrudan eylem? Neden oturma grevleri, yürüyüşler ve benzeri? Görüşme yoluyla çözüm yolları aramak daha iyi olmaz mıydı?" sorularını sorduktan sonra görüşmelerin neticesiz kaldığından dolayı doğrudan eylemlere başvurulduğunu dile getiriyor. "Şiddete dayalı olmayan doğrudan eylemin amacı zaten budur: şimdiye kadar ısrarlı bir biçimde görüşmelere karşı çıkan şehir yönetimini, sorunu tartışmaya zorlayacak yapıcı bir gerginlik ortamı yaratmak. Eylemimiz, sorunları, kimsenin baştan savamayacağı bir dereceye kadar dramatikleştirmeyi amaçlıyor. Gerginlik

yaratmanın şiddetsiz direniş eylemleri yürütenlerin görevlerinin bir parçası olduğunu söyledim” (King, 2014: 199). Elbette burada gerginlikten kastı şiddete dayalı olmayandır. Bu konuda Sokrates’i referans alan King, şöyle devam ediyor;

Sokrates’in insanın mitler ve yarım hakikatlere olan kölece bağımlılığından kurtulup, yaratıcı analizler ve değerlerin nesnel belirlenişinin özgür alanına geçişi için düşünce düzeyinde bir gerginliğin ortaya çıkarılmasını gerekli görmesi gibi, bizim de şiddete dayanmayan eylemler aracılığıyla toplumda, insanların ırk düşmanlığının ve önyargıların derin kuyularından kurtulup, kardeşliğin ve karşılıklı anlayışın onurlu doruklarına ulaşabilmelerine yardımcı olacak gerginliği yaratmamızın zorunluluğunu görmemiz gerekiyor (King, 2014: 200).

Kendilerini, bu gerginliği meydana getirenler olarak değil de hali hazırda var olan gerginliği su yüzüne çıkaranlar olarak değerlendiriyor. Yani “İyileşebilmesi için deşilmesi ve cerahatli çirkinliğinin havanın ve ışığın doğal iyileştirici güçleriyle temas etmesi gereken bir çıban gibi, adaletsizliğin de yok edilmesi için, yarattığı tüm gerginlikle birlikte önce insan vicdanın ışığına, kamuoyunun temiz havasına çıkarılması gerekiyor” (King, 2014: 205).

King’e göre şiddete dayanmayan her kampanyanın dört basamağı vardır:

1. Adaletsizliğin varlığının tespiti için materyalin toplanması
2. Görüşmeler
3. Özarınma
4. Doğrudan eylem

Bu dört basamağı teker teker uyguladıktan sonra kampanyanın meşruluğu artık tartışmasızdır. Bu aşamalara göre, ilkin haksız/adaletsiz bir durumun söz konusu olması ve bunun için gerekli materyalin toplanılması gerekir. İkinci aşamada, adaletsizliğin giderilmesi için görüşmeler ve tartışmaların yürütülmesi gerekir. Üçüncü aşamada, eyleme katılanlarla ilişkin durumdur. Bu aşamada eylemci kendine

“şiddet kullanarak yanıt vermeden, bana uygulanan şiddete katlanabilir miyim? Tutukluluğun eziyetlerini kaldırabilir miyim? (King, 2014: 199) sorularını sorar. Dördüncü ve son aşamada ise ilk üç aşamayı uygulayanlar, doğrudan eylem uygulayıcısı olarak harekete geçebilir.

King için şiddetsiz direniş bir stratejidir. Her türlü şiddeti reddeden King, siyahîlere seslenirken şu ifadeleri kullanır: “Geçmişlerinde molotof kokteylleri olan, geçmişlerinde atom bombası olan, geçmişlerinde siyahları linç etme geleneği olan baskıcılarımıza bizlerin de benzemesini isteyenler var. Benim bu düzeye inmemi istiyorlar. Ama ben şiddetten bıktım, bundan rahatsızım! Vietnam savaşından bıktım! Ben şiddet kullanmayacağım, kimse bana şiddeti tercih ettiremez” (Bovê, Luneau, 2006: 100). Doğrudan eylem uygulayıcılarına uygulanacak şiddete karşı da şiddetsizliği savunur. Şiddetsizlik, Onun için bir direniş biçimi ve savunmadır. “Siz ıstırap çektirmekte ne kadar yetenekliyseniz biz de ıstıraba dayanmakta o kadar yetenekliyiz” (Bovê, Luneau, 2006: 98) demektedir.

Yasalara son derece saygılı olan King’e göre; sivil itaatsiz yasalara en saygılı kimsedir, çünkü haksız yasanın düzeltilmesine ve yurttaşların bu haksız yasalara karşı vicdanına çağrı yapar. Yasaları, adil yasalar ve adil olmayan yasalar olarak iki türe ayıran King, yasaların meşruluğunu adil olmalarına bağlamaktadır.

Belki ‘bazı yasaları ihlal ederken, diğerlerine uymayı nasıl haklı göstereceksiniz?’ sorusu sorulacaktır. Sorunun cevabı basittir: İki türlü yasa vardır: Adil yasalar ve adil olmayan yasalar. Ben aziz Augustinus gibi, ‘Adaletsiz yasanımı yasa olmadığını’ söylüyorum. Peki, ikisi arasındaki fark nedir? Bir yasanın adil olup olmadığını nasıl anlaşılabilir? Adil yasa, ahlaki kurallar ve Tanrı’nın buyruklarıyla uyum içinde olan, insan yapısı bir düzenlemedir. Adil olmayan yasa ise ahlak kurallarına uymayan yasadır, Aquinolu Thomas’ın dediği gibi, kökü Tanrısal hukukta ve doğa hukukunda olmayan insan yapısı yasadır. İnsanı aşağılayan her yasa adaletsizdir (King, 2014: 202)

King’e göre; tüm ırk ayrımcı yasalar da insanın kişiliğini bozduğu için adil olmayan yasalardır, çünkü bu adil olmayan yasalar insanı ötekileştirir ve

nesneleştirir. İnsanı ben-şey ilişkisi çerçevesinde ele alırlar. Bundan dolayı adil olmayan yasalar ahlaka aykırıdır. Adil ve adil olmayan yasalar arasındaki farkı King'in gösterdiği örnekle verirsek meramımız daha net ortaya çıkacaktır. “Adil olmayan bir yasa, çoğunluğun bir azınlığa dayattığı, ancak kendisini uymakla yükümlü görmediği yasadır. Böylece, insanlara farklı davranılması yasallaştırılmaktadır. Adil bir yasa ise, gene çoğunluğun azınlığa kabul ettirdiği, ancak kendisinin de uymayı istediği yasadır. Böylelikle insanlara eşit davranılması yasallaştırılmış olmaktadır” (Bovê, Luneau, 2006: 203)

Adil olmayan yasalara karşı şiddetsiz direnişin haklılığını her defasında dile getirir. Buna tarihsel kişilikleri örnek gösterir. Sokrates'in sivil itaatsizliğini öven King'e göre; “en görkemli örneğini ise Roma İmparatorluğu'nun adil olmayan belirli yasalarına uymaktansa aç aslanlara yem olmayı ya da işkenceye uğramayı kabullenen ilk Hristiyanlar'da görüyoruz” (Bovê, Luneau, 2006: 204)

Tam bir özgürlük inancıyla mücadele eden King'in, ırk ayrımcılığının olmadığı, adalet ve eşitliğe dayalı bir Amerika rüyası var. Bu yolda hiçbir vahşetin onları durduramayacağını şu ifadelerle dile getiriyor: “köleliğin sınırsız vahşeti bizi durduramadıysa, şimdiki karşıtlarımız hiç durduramaz. Özgürlüğümüzü kazanacağız; çünkü taleplerimiz Tanrı'nın ebedi istekleri ve milletimizin kutsal mirasına uygundur” (Bovê, Luneau, 2006: 213). Bu bağlamda özgürlüğün meşruluğunu ortaya koymaktadır ve vazgeçilmez bir hak olduğunu söylemektedir.

Sonuç niyetine King, gerek eylemleriyle gerekse kuramıyla sivil itaatsizliğe önemli katkılar sunmuştur. King, şiddetsizlik konusunda tam bir Gandhi takipçisi olarak her türlü şiddeti reddetmiştir. King'in ilk eylemleri tam bir sivil itaatsizlik örneği olmasa da sonraki eylemleri, sivil itaatsizliğin belli başlı unsurlarını içermektedir. King'in ilk eylemlerinde siyasal norm ihlali söz konusu değildir ancak sonraki eylemleri siyasal norm ihlalini de kapsayan sivil itaatsizliğin şiddetsizlik, kamuya açıklık, sorumluluğun üstlenilmesi ve en son çare olarak belli başlı unsurları barındırır. Bu bağlamda King, sivil itaatsizlik eylemlerine başlamadan önce adaletsizliğin ortaya konması, ardından adaletsizliğin ortadan kaldırılması için görüşmelerin yapılması gerektiğini belirtir. Görüşmelerin olumsuz sonuçlanması

durumunda sivil itaatsizin kendini şiddetten arındırdıktan sonra eyleme geçebileceğini belirtir.

3. SİVİL İTAATSİZLİĞİN FELSEFİ VE MEŞRU DAYANAKLARI

Bu bölümde sivil itaatsizliğin felsefi ve meşru dayanakları irdelenecektir. Öncelikle eylem felsefesi olarak nitelendirilen varoluşçuluk ve sivil itaatsizlik ilişkisi üzerinde durulacaktır. Ardından sivil itaatsizliğin politik mekânı olarak kamusal alan incelenecektir. Meşruiyet dayanakları olarak dürüstlüğün sembolü şiddetsizlik ve şiddet ilişkisi ele alınıp, hukuk ve vicdan bağlamında sivil itaatsizliği ahlaki değerleri irdelenecektir.

3.1. Varoluşçuluk ve Sivil İtaatsizlik İlişkisi Üzerine

Bu bölümde, “eylem felsefesi” olarak değerlendirilen varoluşçuluğun sivil itaatsizlikle olan ilişkisi değerlendirilecektir. Varoluşçuluk ve sivil itaatsizlik arasındaki ilişki doğrudan eylem, özgürlük ve eylem sonucunda, sorumluluğun üstlenilmesi unsurlarıyla bağlantılıdır. Bu çerçevede her iki kavramın bu unsurları ele alış biçimleri üzerinde bir bağlantı kurulacaktır. Bundan dolayı öncelikle “varoluşçuluk nedir?” sorusunun cevabı aranacak ve sonrasında varoluşçuluğun önemli temsilcilerinden biri olan Jean Paul Sartre’ın felsefesinde “insan varoluşunun dayandığı bir temel var mıdır?” sorusu ile özgürlük, eylem ve sorumluluk kavramları irdelenecektir. Bu sorular doğrultusunda sivil itaatsizlik eylemlerinin sivil itaatsiz için bir varoluş nedeni olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Varoluşçuluk: insanın yaşamasına yol veren ve gerçeğin, eylemin bir çevreyi, bir insancıl özneliği kucakladığını gösteren bir öğretilerdir. (Sartre, 2010: 35) Varoluşçuluk: eylemin, çabanın, dayanışmanın ve mücadelenin hümanist bir felsefesidir (Demirdöven, 2006: 18). Bu iki tanımdan sonra Sartre, Kierkegard, G.Marcel, K.Jaspers ve diğer birçok varoluşçuyu göz önünde bulundurarak bir tanım yapacak olursak, varoluşçuluk bireye/insana büyük değer ve önem veren, bireyin/insanın tek başına bir şeyler yapması ve bunun sorumluluğunu üstlenmesidir.

Yani varoluşçuluk, insanın eylemlerinin sorumluluğunu kavrayarak başka bir deyişle sorumluluk duygusuyla hareket ederek eylemlerine, tasarılarına ve seçmelerine/seçimlerine göre varlığına bir öz kazandırmasıdır. Bu tanımlarda öne çıkan eylem, sorumluluk ve varlığına öz kazandırmak birçok varoluşçunun kullandığı kavramlardır, bu kavramları Sartre'ın bakış açısıyla daha geniş bir çerçevede ele alacağız.

Varoluşçuların çıkış noktaları olarak genellikle Descartes'in "cogito ergo sum" (düşünüyorum öyleyse varım) ve Dostoyevski'nin "Tanrı olmasaydı her şey mubah olurdu" düşünceleridir. Cogito ergo sum'u düşündüğümün bilincinde olduğum için varım şeklinde çevirirsek ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılacaktır. Örneğin hareket ettiğimin, eylemde bulunduğumun bilincindeyim. Yani yürüyorum, eylemde bulunuyorum bunun farkına vardığım için varım. Bu, insanın dikkatini kendine çevirmesine, bilinçliliğin farkındalığını ve erekseliğini kavramasına yol açmıştır. Bu bağlamda sivil itaatsiz varoluşunu eylemine borçludur yani eylemiyle var olmaya çalışmaktadır, çünkü sivil itaatsizin eylemi, varlığını kabul etmeyen siyasal norma karşı bir varoluştur. Burada sivil itaatsiz kamusal alanda politik karşı duruşla var olduğunu eylemiyle kanıtlamaya çalışmaktadır. "Tanrı olmasaydı her şey mubah olurdu" ise gerçek anlamda Tanrı'nın olmaması insanın 'değer'den yoksun olmasına sebebiyettir. İnsanın tutunacağı bir dalının olmamasıdır. Sartre'ın deyimiyle, insan kendi başına bırakılmışlık bir durumda olacaktır. Yani insanın yapıp-etmelerine bir 'özür, dayanak' bulamamasıdır. Sivil itaatsizin de yapıp-etmelerine dayanak olan şey vicdandır. Eylemini gerçekleştirmediği durumda yapıp-etmelerine/vicdana bir dayanak bulamayacaktır.

Şimdi de Sartre'ın bakış açısıyla "kaç tür varoluşçu vardır? Bunların ortak yönleri nelerdir?" sorularıyla konuyu biraz daha açalım.

Sartre'a göre Hristiyan varoluşçular (Karl Jaspers, Gabriel Marcel) ve tanrıtanımaz varoluşçular (Heidegger, Sartre) olmak üzere iki tür varoluşçu vardır. Bütün varoluşçulara göre "varoluş özden önce gelir" veya "öznellikten hareket etmek gerekir" (Sartre, 2010: 37). Peki, "varoluşçuluk özden önce gelir" ne demektir? Buna göre; "önce insan vardır. Yani insan önce dünyaya gelir, var olur ondan sonra tanımlanıp belirlenir ve özünü ortaya çıkarır" (Sartre, 2010: 39). Buradan da

anlaşılacağı üzere kendi özünü oluşturan, kendini tanımlayan insanın kendisidir. İnsan kendini anladığının yanında, olmak istediği gibidir de. İnsan kendisini değiştirmekle, yorumlamakla kavrayabilir ve özüne ulaşabilir ve sorumluluk sahibi olabilir.

“İnsan var olduktan sonra kendini kavradığı gibidir, varlaşmaya doğru yaptığı bu atılımdan sonra olmak istediği gibidir. Yani kendini nasıl yaparsa öyledir, varoluşçuluğun baş ilkesi budur işte” (Sartre, 2010: 40). Bu, şu demektir; insan yaptıklarından sorumludur. Sartre’ın deyişiyle varoluş özden önce geliyorsa insan ne olduğundan sorumludur. Kendinden sorumlu olan insan aynı zamanda bütün insanlardan sorumludur. Yani “varoluşçuluğun ilk işi de her insanı kendi varlığına kavuşturmak, varlığının sorumluluğunu omzuna yüklemektir” (Sartre, 2010: 40). Bu öznelciliğin çift anlamlılığında kaynaklanmaktadır, çünkü öznelcilik Sartre’a göre; “bir yandan bireysel öznenin kendi kendini seçmesi, öbür yandan da insancıl özneliği aşmanın kişinin elinde olmamasıdır” (Sartre, 2010: 41). Yani insan kendini olmak istediği gibi tasarlar ve bütün insanları da öyle olduğunu düşünür. Kendimizden yola çıkarak bütün bir toplumu kendimiz gibi tasarlarız, çünkü hep değerli olanı kendimiz için seçeriz ya da seçtiğimizi sanırız. Böylece insanın kendine karşı sorumlu olması herkese karşı sorumlu olması demektir. İnsan tasarlar ve seçim yapar ancak değerli olanı ya da öyle olduğunu sandığını seçer ve bu seçtiğini herkese mal eder. Böylece toplumu kendimiz gibi tasarlarız. Ancak tasarımda istemek yeterli değildir önemli olan istemeyi istemektir.

İnsan sürekli seçim yapar. Her şeyini insan kendisi seçer ve aynı zamanda kendisini de durmaksızın seçer. Sartre’ın deyimiyle; “insan kendi amacını, emir, uyarı, nasihat olmaksızın kendi başına seçmelidir” (Sartre, 2003: 24). Nitekim seçim sürekli ve kişinin isteğine bağlı olduğu oranda özgürlük olur. Zaten Sartre özgürlüğün temel edimi olarak insanın dünya üzerinde kendi kendisini seçişi ve aynı anda da dünyanın keşfini görmektedir. Ona göre; “seçim yapmak bilinçli olmaktır, bilinçli olmak için de seçmek gerekir. Seçim ve bilinç aynı şeydir” (Sartre, 2010: 584). Tam burada sivil itaatsiz de seçim yapar. Şiddet-şiddetsizlik geriliminden içten gelen sese (vicdana) dayanarak şiddetsizlikten yana seçim yapar. Bu seçim bilinçli ve vicdani bir seçimdir.

Peki, Sartre'a göre bilinç nedir? Ya da bilinçli olmak ne demektir? Bilinç nasıl var olur? “Kendi-için varlık ve kendinde-varlığın bilinçle ilişkisi nedir?” sorularını cevaplamakla hedefimize bir adım daha yaklaşmış olacağız.

Bilinç, kendi kendisini oluşturan ve kendi kendini sınırlandıran, kendi kendisinin nedeni olan yani hiçlikten önce varolan (hiçlikten gelmemiş olan) varlık/olmak tarzının nedeni olandır. “Bilinç bir varoluş doluluğudur ve kendinin bu biçiminde kendiyile belirlenişi özsel bir özelliktir” (Sartre, 2010: 31). “Bilinç kendiyile vardır.” (Sartre, 2010: 31) diyen Sartre bilincin bağımsızlığını vurgulamaktadır. Varlık ne ise o olanken, bilinç ne ise o olandır diyemeyiz, çünkü bilinç sürekli bir değişim seçim süreci içinde çabalamaktadır. Bilmeye yönelik bir çaba içindedir. “Cogito ergo sum” tam da bilincin bildiğini farkına varması yani eylemin farkına varmasıdır. Sartre'ın “bilmek, bildiğini bilmektir.” ve Alain'in “bilmek, bildiğinin bilincinde olmaktır” (Sartre, 2010: 27) cümleleri bilincin yapıp-etmelerinin farkındalığını vurgulamaktadır.

Kendi-için ve Kendinde-varlığı iki tür var olma tarzı olarak ele alırsak (ki Sartre öyle ele alıyor), kendi-için varlığın insan bilincine denk düştüğü kendinde varlığın ise şeylere/nesnelere denk düştüğünü söyleyebiliriz. Bu iki tür var olma tarzı yani kendi-için ve kendinde-varlık insanda birleşirse insan mükemmelleşir. Nietzsche'nin deyişiyle söyleyecek olursak “üst insan” olur. Sartre'a göre; “insanın amacı mükemmel olmaktır.” Sartre “Varoluşçuluk asla insanı bir son, bir amaç olarak ele almaz. Bilir ki her zaman yapacak bir işi olacaktır onun ve bu çabası asla son bulmayacaktır.” diyerek kendi-için varlığın sürekli bir bilme çabası içinde olduğunu, bu çaba sonucunda insanın kendini aşması ile kendi dışına çıkması ile mükemmelliğin mümkün olamayacağını dile getirir. Bu, insandaki mükemmel olma isteği, boş bir çaba olduğu anlamına gelmemektedir.

Sartre bilinç sahibi olan insanın, yani kendi-için ve kendinde-varlıkla mükemmelleşmeyi amaçlayan insanın yapıp-etmelerini nasıl karşılamaktadır?

Sartre'a göre; insan yapıp-etmelerinin sonuçlarını üstlenmeli ve sorumluluk duygusuyla hareket etmelidir, çünkü “insanın kaderi kendindedir.” ve “kendi tasarısından başka bir şey değildir; kendi yaptığını gerçekleştirdiği ölçüde vardır;

yani hayatı edimlerinin/fiillerinin toplamında ibarettir” (Sartre, 2010: 56). Buradan da anlaşılacağı üzere insan edimlerinden sorumludur. Yani insanın korkak ya da cesur olması kişinin kendisi ile ilişkindir, insanın elinde olan bir şeydir. Korkak kendi kendini korkak yapar. Zaten Sartre de “insan korkaklığından sorumludur” demektedir. Aynı zamanda da kahramanı, kahraman yapan da kendisidir. Sivil itaatsizlik eylemcileri de varoluşçuluğa uygun bir şekilde yaptıklarının sorumluluğunu üstlenmektedirler ve yaptıklarıyla var olduklarını göstermeye çalışmaktadırlar.

Dünyaya atılmış (dünyada bırakılmışlık içinde) olan insanın kazanabileceği değerler toplamı, işte bu edimlerinin sorumluluğunun bilincinde olmasıdır. Bunu Sartre’ın deyişiyle genişletirsek daha anlaşılır olacaktır; “Bırakılmışlık içinde insan, ortaya değerler koyduğunu bir kez anladı mı artık tek şey dileyebilir; bu da bütün değerlere temellik eden özgürlüktür” (Sartre, 2010: 70). Temel değer olan özgürlük için insanın, edimlerinin sorumluluğunun bilincinde olması gerekir. Sivil itaatsiz de edimlerinin sorumluluğunun bilincinde olan kimsedir ve yapacağı eylemlerin sorumluluğunu üstlenmeye hazırdır.

Tam da bundan sonra ilk sorduğumuz soruya dönebiliriz. İnsan varoluşunun dayandığı bir temel var mıdır? Soruya “evet” demiş gibi hareket ederek bunu kanıtlamaya çalışacağız. “Bütün değerlere temellik eden özgürlüktür,” diyen Sartre’ın varoluşçuluğunun temelini özgürlüğü koyacağız. Tabiki burada Sartre’ın özgürlük dediği bireyin sadece kendisi için istediği özgürlük değildir. Özgürlük başkalarının özgürlüğünü de istemektir. Tarihsel olarak insanı özgürlüğe mahkûm eden tek kişi olan Sartre bütün değerlerin temelini de özgürlükte aramıştır. “İnsanın kendi üzerinde yaptığı, özgür seçim alını yazısı dediğimiz şeyle özdeşdir” (Sartre, 2013: 163) demesi daha önce belirttiğimiz gibi kahramanın kahraman olması, nasıl kendine bağlıysa, kişinin özgür olması da kişiye bağlıdır. İnsanın kaderi kendindedir, nitekim kişi kendisini özgürleştirmekle insanı özgürleştirmektedir. Sivil itaatsizin eylemi de kendini gerçekleştirmeye yönelik bir varoluştur. Nitekim sivil itaatsiz de eylemini gerçekleştirirken kendini ve insanı değiştirmeye/özgürleştirmeye çabalamaktadır. Bu çaba, sivil itaatsizin özgür iradesiyle yaptığı bir seçimdir. Seçim hem sivil itaatsize hem de varoluşçuya bir özgürlük alanı oluşturur.

Bu kısa açıklamadan sonra sorulması gereken soruların başında özgürlüğü değerlerin temeli yapan şeyler nelerdir? Özgürlük-sorumluluk ilişkisi nasıl açıklanabilir? vb. soruların cevaplarını irdelemektir.

Değer, varlıkla birlikte var olan ancak varlık olamayandır. Yani bir “değer olduğu ölçüde varlığa sahiptir, değer varlığı değer olmaktır yani varlık olmamaktır” (Sartre, 2010: 156) değer varlıksız kaldığında çöker, değer insanla var olur yani insan gerçekliği değeri dünyaya getirir. “Değerin anlamı, bir varlığın, varlığının ötesine geçerken yöneldiği şey olmaktır” (Sartre, 2010: 156). “Değer her türlü öteye geçmenin anlamı ve ‘ötesi’ olarak vardır. Değer bilince musallat olan namevcut olarak vardır” (Sartre, 2010: 157). Değer ve kendi-için ayrılmazlık içindedir. İnsan gerçekliği de kendi-için ve değeri kapsayan bir konumdur. İnsan gerçekliği diğer bir insan gerçekliği ile var olur. Bundan dolayı insanın-insana olan yaklaşımına bakmak gerekir yani başkasının varoluşu nasıl olur?

Burada Hegel’in Efendi-Köle diyalektiğini hatırlamak gerekir. Efendi, efendi olabilmek için köleye muhtaçtır. Efendi bazı tehlikeli durumları göze alarak hayatını tehlikeye atar ve efendi olur. Köle bunu -hayatını riske edemediği için- yapamadığı için köledir. Sartre’de efendi-köleyi, bakan-bakılan olarak ele almak durumundayız. Sartre başkasının varoluşu için “kendimi başkasına kabul ettirmek için kendi hayatımı tehlikeye atmak zorundayım” (Sartre, 2010: 325) diyerek efendinin köle karşısındaki kendini var etme durumunu anlatır. Sivil itaatsiz de kendini başkalarını kabul ettirebilmek için tehlikeyi göze almaktadır. Hatta Gandhi’de bu, ölümü göze almayı da kapsamaktadır.

Hegel’in “ben ancak bir başkası aracılığıyla kendi-için olan bir kendi-için, varlığım” cümlesi insan varoluşunun bir başka kişinin varoluşuna bağlılığını göstermektedir. Efendi-köle diyalektiğine tekrar dönecek olursak kölenin içindeki efendi olma isteği ile sürekli bir kölelik batağında gezinmesine neden olmaktadır. Diyalektiğin tanımı gereği efendi-köle karşılıklı içinde birbirlerini var ederler. Bundan dolayıdır ki Sartre “başkasının varoluşu bir ihtimal olmamak zorundadır, başkasının varoluşunu ancak olumlarım. Benim başkası tarafından kabul edilmemin değeri, başkasının benim tarafından kabul edilmesinin değerine bağlıdır” (Sartre,

2010: 325) demektedir. İnsanı, başkası için nesne olarak değerlendiren Sartre'a göre "başkası kendi kendisi ile sınırlandırılmayan nesnedir, kendini ancak amacından hareketle anlayan nesnedir" (Sartre, 2010: 392) Burada temel amaç başkasının aracılığıyla kendi-için var olmaktır. Sartre'ın sözleri ile söyleyeceksek "başkası tarafından kendim için var olmuştum" (Sartre, 2010: 457).

"Eylemin ilk koşulu özgürlüktür" (Sartre, 2010: 551). Her edim/eylem bir amaca yöneliktir. Amacı olmayan bir projenin, çalışmanın veya şeyin bir edim nosyonuna sahip olduğunu söyleyemeyiz. Yani edim/eylem'de bulunacak kişinin ne yapacağını bilmesi gerekir. Örneğin yol çalışmasında dinamit patlatan kişi eylemiş olur ancak askerlikte mühimmat deposunu dikkatsizliği yüzünden patlatan kişi eylemiş olmaz. İnsanı özgürlüğe mahkûm eden Sartre'a göre eyleminin sorumluluğunu üstlenen insan ancak özgürdür. Onun deyişiyle "insan özgür olmaya mahkûmdur, zorunludur. Zorunludur çünkü yaratılmamıştır. Mahkûmdur; çünkü yeryüzüne geldi mi, dünyaya atıldı mı bir kez artık bütün yaptıklarından sorumludur" (Sartre, 2010: 48). Buradan da anlaşılacağı üzere Tanrı'nın olmaması ya da insanın yaratılmış olmaması bütün yapıp-etmelerinin yükünü insanın omzuna yüklenilmesine neden olmuştur. Tanrının olmaması, insanın gidişatını belirleyecek değerlerin olmamasına neden olmuştur. Bu mutlak sorumluluk, bir kabullenme değil, özgürlüğün mantıksal hak talebidir. "Ben özgür olmaya mahkûmum. Bu demektir ki özgürlüğüme onun kendisinden başkaca sınır bulunamaz, ya da dilerseniz özgür olmaya son vermeye sahip değiliz" (Sartre, 2010: 558). İnsanın özgürlüğe mahkûm olmasından başka seçeneği olmamasının nedeni de insanın dünyaya fırlatılmışlığı ya da Heidegger'in deyişiyle 'bırakılmışlık'tır.

Aslında özgürlük insanın varlığı için bir problemdir ve sürekli soru halindedir. Bunlarla birlikte değer yaratandır. Tarihsel olarak da baktığımızda Proumethous'tan günümüze kadar insanlar özgürlük için mücadele etmişlerdir. Özgürlük insanlar için vazgeçilmez bir eylem tarzıdır. Dolayısıyla kişi eylemleri ile özgür olur. Bundan dolayıdır ki Sartre özgürlüğü bütün özlerin temeli olarak ele almaktadır. Ona göre; "insan kendi imkânlarına doğru dünyanın ötesine geçerek dünya-içi özleri açığa çıkarır" (Sartre, 2010: 557). Böylece özgürlüğü kendini aşmanın bir özelliği olarak almak mümkündür. Sivil itaatsizin eylemlerinde de

özgürlük arayışı vardır. Bu özgürlük arayışıyla kendini aşmaya ve vicdanın rahatsız edici ikilemi yaşamamaya çalışmaktadır. Sivil itaatsiz eylemiyle olanın dışına çıkmaya, ona dayatılanın ötesine geçmeye çalışan bir özgürlük arayışının gayreti içindedir.

Varlıkta, özgürlük aramak anlamsızdır; çünkü varlık ne ise o olandır. Ancak özgürlüğü/varoluşu insanda (kendi-için/bilinçte) aramak gerekir. İnsan özgür seçimleri ile kendini aşan, kendi özünü oluşturan bir varlıktır. Sartre'ın sözleriyle söyleyecek olursak “insan özgürdür; çünkü kendi değildir ama kendine mevcudiyettir. Ne ise o olan varlık özgür olamaz. Özgürlük tam da insanın yüreğinde oldurulan ve insan-gerçekliğini olmak yerine kendini yapmaya zorlayan hiçliktir” (Sartre, 2010: 559-560). Kişi hem korkak hem de özgür olamaz. Kişi ya korkaktır ya da kahramandır. İnsan da aynı anda hem özgür hem köle olamaz. İnsan ya özgürdür ya da yoktur. Başka bir örnek verecek olursak; bir kişi, hem efendi hem de köle olamaz, kişi ya efendi ya da köledir. Peki, efendi nasıl efendi olur? Köle, kölelikten kurtulabilir mi? Sartre olsa bu soruya evet der; çünkü özgür olmak, kendi kendine karar vermek anlamını taşımaktadır. Burada söz konusu olan istenilen şeyi elde etmek değil, onu istemeyi bilmektir. İstemeyi bilen kişi (ki efendi bunu hayatını tehlikeye atarak başarmıştır.) özgürdür. Nihayetinde Sartre özgürlüğü bütün değerlerin temeli başka bir deyişle değerlerin değeri olan bir üstdeğer olarak ele almaktadır. Varoluşun dayandığı temel değer özgürlüktür.

Özgürlük tarihsel olarak insanların peşinde gittiği temel sorunlardan bir tanesidir. Özgürlük deyince politik olan karşımıza çıkmaktadır. Özgürlükle ilgilenen kişi politik olana müdahil olmuştur. Sivil itaatsiz de politik alanda var olmaya çalışan kişidir. Bundan dolayı her iki kavramın incelenmesi konunun aydınlığa kavuşması açısından önemlidir. “Özgürlük karar verme ve seçme yetisidir” (Bauman, 2010: 30) yani neyi yapma neyi yapmama durumları arasında seçim yapmak ve karar vermek özgürlüğün temelini oluşturur. Sivil itaatsiz de benzer şekilde durumlar karşısında tercihte bulunan kişidir. Özgürlük arayışı içindedir. Bartleby'nin “yapmamayı tercih ederim” söylemi özgürlüğüne müdahale edilmesi sonucu söylenmiştir. “Eğer başka insanların izin vermediği ya da normal olarak yapmaktan kaçındığı bir şey yaparsam (eğer tabiri caizse, bir kuralı çiğnersem), cezalandırılabilirim.” (Bauman, 2010: 30)

sivil itaatsiz de bunu yapmaktadır. Normal olarak görünenin dışına çıkmayı, çoğunluğun ‘yapmaktan kaçındığı’ şeyi, cezalandırılma pahasına, yapan kimsedir. Aynı zamanda sivil itaatsiz, içinde bulunduğu grup tarafından kısıtlanmaktadır. Bu da onun özgürlük alanına müdahale demektir. Bauman’ın deyişiyle “bir yandan özgür olmamı sağlarken öte yandan özgürlüğümün sınırlarını çizerek beni kısıtlar” (Bauman, 2010: 33). Sivil itaatsizin, sivil itaatsizlik eyleminin içinde yer alması ve eylemin sorumluluğunu üstlenmesi kendi tercihi iken, eylemin başarıya ulaşabilmesi için de grup tarafından kısıtlanması ve özgürlük alanına müdahale edilmesi gerekir. Aksi durumda eylemin başarıya ulaşma şansı ortadan kalkar. Eylem ile özgürlüğü birlikte ele alan Sartre da benzer şekilde “ben özgürlüğümü edimleri aracılığıyla öğrenen bir varolanım; ama ben aynı zamanda da bireysel ve biricik varoluşu özgürlük olarak zamansallaşan bir varolanım” (Sartre, 2010: 557) demektedir.

Buraya kadar varoluşçuluğun; insanın özgürlüğünü temel alan, kişinin her durumda özgür olduğunu söyleyen bir felsefe yani bir hümanizma olduğunu, insanın her durumda kendi eylemlerini kendisinin belirlediğini ve onların sorumluluğunu almak zorunda olduğunu, değerlerin özünün özgürlük olduğunu ve değerlerin sürekli bir çaba, eylem ve dayanışma içinde olduklarını gördük. Aynı zamanda sivil itaatsizlik de insanın özgürlüğünü temel alan ve insan vicdanını rahatsız eden duruma karşı özgürlüğü savunan bir felsefedir. Sivil itaatsizlikte değerlerin özü eylemdir ve bu özü oluşturmak için de sivil itaatsiz, sürekli bir çaba ve dayanışma içinde olmalıdır.

3.2. Sivil İtaatsizliğin Mekânı: Kamusal Alan

Sivil itaatsizlik ilişkisi bağlamında kamusal alan önemli bir kavramdır. Ancak kamusal alanın geniş tanımlama yelpazesi beraberinde bazı muğlâklıkları da getirmektedir. Bundan dolayı öncelikle kamusal alanı tanımlayıp sonradan sivil itaatsizlikle olan ilişkisine bakılacaktır.

Genel itibarıyla kamusal alan “evsel olmayan mekânlar bütünü, halkın toplandığı fiziksel yerler, politik tartışmaların gerçekleştirdiği medyatik alanlar, aleniyet ilkesine tabi olan demokratik talepler vs” (Dacheux, 2012: 14) şeklinde

tanımlanmaktadır. Son tanım sivil itaatsizlik eylemleri de “aleniyet ilkesine tabi olan demokratik talepleri” içermektedir. Bu çerçevede kamusal alan, demokratik sivil itaatsizlik eylemlerinin gerçekleştiği mekândır. Farklı bir söylemle kamusal alan teorik bir kavram değil, sözler ve eylemlerle görünürlük kazanmış bir yer; aktörlerin kendi gerçek varlıklarına kavuşarak kamusal yargılanmaya açıldıkları bir alanın ta kendisidir (Dacheux, 2012: 21). Kavramın tarihselliği politik olanın görünür hale geldiği yer olarak göstermektedir. Bu çerçevede kamusal alan, politik aktörlerin sahne aldıkları ve kamusal sorunların görünür ve algılanabilir hale geldiği yerdir. (Dacheux, 2012: 21) sivil itaatsizlik eylemleri de politik aktörler rolündedir, çünkü iktidara seslenmeyi, ulaşmayı hedefleyen kimselerdir. Dolayısıyla kullanacakları mekân kamusal alandır. Kendilerini kamusal alanda görünür hale getirmeye ve sorunlarını bu alanda aleni bir şekilde tartışmayı istemektedirler. Yani “yurttaşlar tartışabilmek, bir fikir sahibi olabilmek ve politik iktidarı uygulayacak olan kişileri seçmek için, politik enformasyona kamusal alan aracılığıyla erişir. Yine kamusal alan aracılığıyla ki kendilerini, sadece yasaya maruz kalan kişiler olarak değil, aynı zamanda bu yasanın yapıcıları olarak hissederler” (Dacheux, 2012: 21).

Kamusal alan, sivil itaatsizliğin gerçekleştiği mekândır. Eğer bir sivil itaatsizlik eylemcisi hedefine ulaşmak istiyorsa eylemini mutlaka kamuya açık bir mekânda gerçekleştirmesi gerekir, çünkü sivil itaatsizin bir amacı da kamu vicdanına seslenmektir. Bunu gerçekleştirebilmek için de özel alanda tasarladığı eylemini kamusal alanda uygulayarak tamamlanması gerekir. Aynı zamanda sivil itaatsizliğe başvuranlar, kamusal alanın dışında bırakılan sivillerdir. Sivil itaatsizlikle kendilerini kamusal alanda görünür hale getirmeye çalışırlar. Kamusal alan onlar için bir varoluş alanıdır. Kendilerini var edecek mekândır. Sivil itaatsizlik eylemleri kamusal alanda gerçekleştiği için “kamuoyundan gizlenerek faaliyetlerini sürdüren sıradan suçlu ile yasaya karşı oluşunu kamuoyuna beyan eden sivil itaatsizlik eylemcisi arasında devasa bir farklılık” (Arendt, 2014: 99) oluşur. Zira sivil itaatsizlik eylemi kamuoyunun gözü önünde gerçekleşmektedir. Sıradan suçlu kendi kişisel çıkarı için eylemini gerçekleştirirken, “sivil itaatsizlik eylemcisi ise genellikle çoğunluğa karşı muhalefet etse bile, bir grup adına ve grubun iradesine uygun olarak hareket eder” (Arendt, 2014: 99). Zaten “kişiye özgü inançların ve çıkarların temel alınacağı bir eylem sivil itaatsizlik olamaz” (Kaynak, 2006: 62).

Tüm yurttaşlara açık olan kamusal alan Fracer'in belirttiği gibi "özel insanların kamu faydası ya da genel çıkarı tartışmak üzere temsil edildiği bütündür" (Mısır, 2005: 44). Böyle bir durumda yurttaşlar "siyasal alan"da görünür hale gelirler. Arendt'e göre siyasal alan ideal olandır, çünkü insanlar bu alanda konuşurlar, eylemde bulunurlar. Ona göre "siyasal alan devlet ya da toplumu ifade etmez, bir kamusal alanı, forumu bir agorayı belirtir" (Mısır, 2005: 47). Bu bağlamda kamusal alan, tartışmanın konuşmanın, eylemin gerçekleştiği mekân olarak görülür. Burada insan eyleyerek, konuşarak insani varoluşunu gerçekleştirir. Habermas ise Arendt'ten farklı olarak "kamu alanını devletin ya da toplumun dışında değil, arasında betimler. Ayrıca siyasal alanı bir "olması gereken", siyasal alanı da bir özgürlük kurucu alan olarak görmek yerine yönetmeye dair sorunların, yani devlet sorunlarını tartışıldığı bir siyasal kamudan söz eder" (Mısır, 2005: 48). Görülebileceği üzere kamusal alan yurttaşa "yönetmeye katılma olanağı" sağlar. Sivil itaatsizlik eylemcisinin yapmaya çalıştığı da budur. Yani yönetime katılmak istemektedir. Ancak yönetim yönetilene baskı aracılığıyla engel olmaya çalışabilir. Bu durumda "devletin baskı gücü kamu alanının karşıtı olarak betimlenir" (Mısır, 2005: 49).

Sivil itaatsiz "siyasal alan"la ilgilenir. Bunu da kamusal alana çıkararak yapmaktadır. Kamusal alana çıkan sivil itaatsiz, şiddetsizliği rehber edinmelidir, çünkü kamusal alan, sivil itaatsizin eyleyerek özgürlüğü elde etme olanağını sağlamaya çalıştığı mekândır. Bu mekân şiddeti reddeder ve bu alana çıkmak cesaret gerektiren bir durumdur. Nitekim siyasal alana girmek devletin istemediği bir durumdur. Böyle bir durumu kendi alanına müdahale olarak algılayıp kendi baskı gücünü devreye koyabilir.

3.3. Şiddet-Şiddetsizlik ilişkisi Üzerine

Şiddet çağında şiddetsizliği yöntem olarak seçen sivil itaatsizlik siyasal eylemsizlik bağlamında bir değer kazanmışsa da felsefe sorunsallığı bağlamında yükselişe geçememiştir. Bu kısımda şiddet-şiddetsizlik ilişkisi incelenecektir. Şiddet nedir? Şiddetsizlik şiddetin yokluğu mudur? Sivil itaatsizlik tamamıyla şiddet

olmama hali midir? vb. sorular bağlamında sivil itaatsizliğin şiddetsizlik yöntemi irdelenecektir.

Şiddet kavramı sivil itaatsizlik açısından sorunlu bir kavramdır, çünkü şiddet sınırlıkları belirlenmiş bir kavram değildir. Neyin şiddet sayılıp sayılmayacağı hâlâ tartışma konusudur. Şiddet, TDK sözlüğünde (1) Bir hareketten doğan güç, (2) karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma ve (3) duygu veya davranışta aşırılık olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda psikolojik ve fiziksel şiddet olarak iki doğrultuda ortaya çıkmaktadır. Böylece pratikte ve düşüncede aşırılık şiddet olarak tanımlanmaktadır. Şiddet kavramının kökenine bakıldığında “şiddet, Latince violentia’dan gelmektedir. Violentia, şiddet, sert ya da acımasız kişilik, güç demektir. Violare fiili ise şiddet kullanarak davranmak, değer bilmemek, (kurallara) karşı gelmek anlamını taşır” (Michaud, 1991: 5) şiddet olgusunu yaratan durum güçtür. Gücün aşırı kullanımıyla şiddet meydana gelmektedir.

Şiddet sadece fiziksel olmadığı gibi sadece psikolojik de değildir. Felsefeci Robert Audi’nin şiddete ilişkin tanımı bu iki unsurun yanında mülkiyete karşı şiddeti de barındıran, üç kısımdan oluşur. Ona göre; şiddet “bir insana veya hayvana karşı, fiziksel saldırı, etkin fiziksel aşağılama ya da aktif kavgadır veya insana veya hayvana karşı, etkin psikolojik aşağılama ya da keskin, onur kırıcı psikolojik saldırıdır veya kişisel mülkiyete veya potansiyel mülkiyete oldukça etkin ya da yakıcı, kötü niyetli yok etme veya zarar verme çabasıdır” (May, 2016: 53). Sivil itaatsizliğin şiddetsizlik unsuru ilk iki kısmı kesinlikle reddetmektedir. Hiç bir şekilde fiziksel ve psikolojik şiddeti barındırmaz ancak Bovê ve Luneau gibi düşünürler mülkiyete karşı şiddetin olabileceğini savunurlar.

Şiddetsiz eylem kesinlikle fiziksel şiddeti reddeder, çünkü “şiddetsiz protestonun sahip olduğu haysiyetin bir özelliği de, politik eylemi yıkıcı değil, yapıcı bir eylem haline getirmesidir” (May, 2016: 54). Bu çerçeveden baktığımızda sivil itaatsizlik eylemlerinin temel özelliklerinden biri her türlü şiddete karşı çıkmayı hedeflemektedir. Gandhi üzerine çalışmalarıyla tanınan Johan Galtung’a göre “şiddet; insanların o anki gerçek bedensel ve zihni durumları, potansiyel beklentilerinin altında kalacak şekilde etkilendiği zaman mevcuttur” (May, 2016: 56). Dolayısıyla şiddet gerçek ile olası durum arasındaki mesafeyi artırmaz. Galtung’un ilgisini yapısal ve kişisel şiddet çekmiştir. Ona göre; “şiddetin failinin

belli olduğu durumlarda, şiddete doğrudan veya kişisel, failin belli olmadığı durumlarda ise yapısal veya dolaylı şiddet adını vereceğiz” (May, 2016: 56). Burada, kişisel şiddet uygulayıcısı, şiddetin farkındadır ve isteyerek şiddet uygulamaktadır. Ancak yapısal şiddette böyle bir durum söz konusu değildir, çünkü şiddete istemeden vesile olmuştur. Örneğin savaş karşıtlarının, başka bir ülkede savaşmak için gönderilen askerlerin gidecekleri yolu kesmeleri ve trafiğin yoğun bir şekilde tıkanmasıyla ambulansın trafikte sıkışması sonucu ambulanstaki hastanın ölmesiyle yapısal şiddet ortaya çıkmaktadır. Filozof Slavoj Zizek, üç tür şiddetten bahseder: öznel, sistemik ve simgesel. Ona göre; “öznel şiddet, geleneksel algıda yer ettiği biçimiyle şiddettir, yani birinin dayak yemesi veya öldürülmesidir. Sistemik şiddet ekonomik ve politik sistemlerin pürüzsüz işleyişlerinin sıklıkla yıkıcı sonuçlarıdır. Sembolik şiddet ise dili kullanarak uygulanan şiddettir” (May, 2016: 52). Zizek’in şiddet tanımı çok geniştir. Özellikle sembolik şiddet türü, ilk iki şiddet türünü aşmaktadır.

Şiddete ilişkin bu tanımlamalar çerçevesinde şunu belirtmekte yarar var. Şiddette bir sınır çizmek zordur. Ancak bir eylem, davranış ya da söz insan ya da hayvan bütünlüğünü bozacak durumdaysa ve kasıt ya da haysiyete yönelik içerik barındırıyorsa şiddet olarak nitelendirilebilir. Zora ya da güce dayalı her olguda olduğu gibi şiddet de kendi araçlarını oluşturur. Engels’in belirttiği gibi “şiddet daima araçlara muhtaçtır” (Arendt, 2014: 10). Bu araçlar vesilesiyle iktidar insan üzerinde baskı aracılığıyla egemenlik kurar. Arendt’in söylemiyle “iktidarın aşırı uçtaki biçimi Bir’e karşı herkeştir. Şiddetin aşırı uçtaki biçimiye herkes’e karşı Bir’dir. Ve böylesi şiddet araçları olmaksızın mümkün değildir. İktidar, zor, kuvvet, otorite şiddet tüm bunlar insanın insan üzerindeki egemenliğinin araçlarından başka hiçbir şeye işaret edemeyen sözcüklerden ibarettir” (Arendt, 2014: 54). Böylece iktidar ve şiddet birbirini besleyen iki temel araçtır. Araçsallıkları diyalektik olarak ortaya çıkmaktadır. Birbirine diyalektik olarak bağlı olan bu iki unsura, direnişle mi karşı durmak gerekir? O halde yapılması gereken, şiddetsizlik nedir? Bu soruya bağlı olarak da şiddetsizlik, şiddetin yokluğu mudur? sorularını irdelemektir.

Sivil itaatsizlik ögesi olarak daha önce şiddetsizliği açıklamıştık. Ancak şiddetsizliğin bir eylem türü olmasından dolayı tekrardan bir tanımlama yapmak gerekir. Şiddetsizlik her türlü şiddetten kaçınır. Ancak sadece şiddetin yokluğu

değildir, çünkü “şiddetsizlik aktif olmaktır” (May, 2016: 51). Şiddetsizlik eylemde bulunmaktır ve eylemde bulunurken eylemin bilincinde olmaktır. Şiddetsizlik bir varoluştur. King’in deyiimiyle “siyahînin gözünde şiddetsiz eylem, hukuki yollara başvurarak değişime katkıda bulunma çabasıdır. İntikamcı duygulara kapılmadan, kendini eylemsizlikten kurtarmanın tek yoludur” (May, 2016: 51) ve eylemde bulunurken eylemin şiddet içermemesi, şiddetsizliğin ana unsurudur.

Artık şiddetsizliğin tanımına geçebiliriz. Sivil itaatsizlik eylemlerinde, bazı durumlarda, şiddetin olabileceğini savunan Bovê ve Luneau’ya göre; “şiddetsizlik, güç kullanmamak demek değildir, insanın bütünlüğüne saygılı kolektif bir gücün ifadesi olarak fail sayısı ile çarpılan kişisel tavır demektir” (Bovê, Luneau, 2006: 65). May’a göre ise şiddetsizlik “katılımcılarının, hasımlarının ve diğerlerinin haysiyetine saygı duyarak mevcut siyasi, ekonomik veya toplumsal düzenlemelere meydan okuyan ya da direnen siyasi, ekonomik veya toplumsal eylemdir” (May, 2016: 82). Bu bağlamda May, şiddetsizliğin, sadece siyasi alanla sınırlı olmadığını, aynı zamanda ekonomik, toplumsal alanlarda da olabileceğini göstermiştir. Ekonomik boykot bu alanlarda yapılan şiddetsizlik eylemleri üçüncü şahısların malına doğrudan veya dolaylı olarak zarar veriyorsa şiddet içeriyor mu? Sorusu yöneltilebilir. Bu, daha önce açıkladığımız yapısal şiddete ilişkin bir sorudur. May’a göre; “şiddetsizlik belli başlı zor kullanma türleri ile uyum içermektedir” (May, 2016: 84). Ancak gene de şiddetin tanımın içeriğinden kaynaklı bu soruya net bir cevap vermek zordur. Ama şiddetsizlik eylemleri her türlü şiddetten arınmışlığı hedeflemektedir. Bunun için şiddetsizlik eylemleri iyi bir plân çerçevesinde hazırlanır ve olabilecek her türlü durum öngörülebilirliği tespit edilmeye çalışılır. Buna rağmen eylemlerde istenmeyen (şiddet içeren) durumlar meydana gelebilmektedir. May’ın deyiimiyle “protestolar her durum da şiddetsiz olmak üzere plânlansa da, öngörülmesi mümkün olmayan tesadüfî olaylar sonucu şiddet yanlısı hale gelebilir” (May, 2016: 80). Bu durum şiddetsizliğin şiddeti onayladığı anlamına gelmektedir. Yani nadiren de olsa öngörülemeyen durumlardan kaynaklı şiddete sebep olan şiddetsizlik eylemlerini, şiddet yanlısı yapmaz.

Buraya kadar şiddetsizlik eylemlerini değerlendirdik. Şunu belirtmekte fayda var; her şiddetsiz eylem ya da direnişin sivil itaatsizlik eylemi olduğu anlamına gelmez, çünkü şiddetsiz olan eylemler, sivil itaatsizliğin tüm unsurlarını

barındırmayabilir. Örneğin şiddetsiz olan bir eylem yasal da olabilir. Ancak yukarıda şiddetsiz eylem için belirttiğimiz olasılıklar ve durumlar sivil itaatsizlik için de geçerlidir, çünkü şiddetsizlik sivil itaatsizliğin temel unsurlarından bir tanesidir ve sivil itaatsizlik de şiddetsiz direniş metotlarından sadece bir tanesidir. O halde sivil itaatsizlik de şiddeti reddeder. Ancak sivil itaatsizlik teorisyenleri şiddetsizlik konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

3.4. Hukuk Devleti ve Sivil İtaatsizlik İlişkisi Üzerine

Sivil itaatsizlik ile ilgili tartışmalarda genel kanı sivil itaatsizliğin hukuk devleti içinde gerçekleştirilebileceği üzerinedir. Hatta Habermas sivil itaatsizliği “hukuk devletinin denek taşı” olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda hukuk devleti ve sivil itaatsizlik arasındaki ilişkiyi irdelemek konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle öncelikle “hukuk devleti nedir?” sorusuna bağlı olarak “devlet nedir?” sorusu cevaplandırılmaya çalışılacaktır. Ardından hukuk devleti sivil itaatsizlik eylemlerine nasıl yaklaşmalıdır? sorusu irdelenecektir.

Doğal toplumdaki sonra gelişen kazanma hırsı insanlar arasında çeşitli mücadelelere/çatışmalara neden olmuştur. Bunun sonucunda siyasi yönetimler ve devlet gibi kurumlar meydana gelmiştir. Bu kurumlar kendilerini var edecekleri yani meşruluklarını dayandıracakları aygıtlar geliştirdiler. Bunların başında da devlet-devlet, devlet-yurttaş arasındaki ilişkiyi düzenleyen hukuk sistemi gelmektedir. Hukukun temel işlevlerinden biri yurttaşlar ve devlet arasındaki çatışmaları çözmektir. Sorunları çözmeye gibi bir işleve sahip olan hukuk, devletin tekeline alınarak sorun yaratan bir duruma evrilmiştir. Böyle bir durumda adil olmaya çalışan yurttaş ya da sivil itaatsiz siyasal normlara aykırı hareket etme hakkına sahip olduğunu düşünmeye başlamıştır.

Bu kısa girişten sonra ilk sorduğumuz sorulara dönecek olursak meramımız daha anlaşılır olacaktır. Alman filozof Hegel’e göre; devlet, “objektif ahlak idesinin fiil halindeki realitesidir, yani devlet kendi kendisine açıkça görünen, kendi kendisini bilen ve düşünen ve bildiğini bildiği için yapan cevhersel irade olarak ahlaki espri

(geist, tin) dir” (Hegel, 1991: 199). Buradan da anlaşılacağı üzere Hegel, devleti bilinçli bir varlığa benzetmiştir. Devletin kendi kendisinin farkında olması, düşünebilmesi ancak bilinç varlığının sahip olabileceği özelliklerdir. Hatta Hegel o kadar yüceltmıştır ki devleti, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak değerlendirmiştir. Ona göre devlet örf ve adetlerden bağımsız olarak bireyin kendilik bilincinde ve bilgisinde mevcuttur. Bundan dolayı birey de kendi öz mahiyetine bağlanır gibi devlete bağlanarak onda kendi cevhersel özgürlüğünü bulmaktadır. Yani devlet-birey ilişkisi karşılıklı etkileşim sonucu meydana gelir; fakat belirleyici olan devlet olmaktadır. Bu durum beraberinde devletle birey arasında çatışmaya neden olmaktadır. Çatışmayı ortadan kaldırmak ise hukuka düşmektedir. Yani hukuk çatışmaya çözüm bulan bir mekanizma durumundadır. Ancak hukukun kapsamadığı daha yüce değerler ve ilkeler de mevcuttur. Bunun için birey (yurttaş) bu değerler ve ilkeler uğruna hukukun bazı ilkelerini çiğneme yoluna gider. Tam da burada sorulması gereken, hukuk nedir? sorusudur.

Arapça kökenli hukuk, ‘hak’ kelimesinin çoğulu anlamına gelmektedir. TDK sözlüğünde ise hukuk “toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların bütünü” anlamındadır. Ancak hukuk dönemden döneme ve hatta devletten devlete değişiklik gösterdiği için hukukun tam bir tanımını yapmak zordur. Kant’ın tabiriyle hukukçular hala hukukun tanımını aramaktadırlar. Yine de genel bir tanım yapacak olursak,

“hukuk örgütlenmiş bir toplum içinde yaşayan insanların birbiriyle veya kişilerin yine kendilerinin meydana getirdikleri topluluklarla ve bu toplulukların birbiriyle olan ilişkilerini düzenleyen, kişilerin hukuki güvencesini ve insan haklarını sağlamak amacıyla oluşturulan ve devlet gücü ile desteklenen bağlayıcı genel soyut ve devamlı kuralların bütünüdür” (Öztañ, 2010: 12).

Yasaların toplamı olan hukuk sistemi devlet otoritesinin garantörüdür. Hegelyen bir söylemle gerçek bir devletin otoritesi, eğer bu otorite temelde bazı prensiplere dayanıyorsa bu prensipler o devlette geçerli olan hukuk formlarından alınmıştır. Böylece hukuk, bireyin iradesi ile genel ya da kanuni irade arasındaki çatışma sonucu, var olan gücüyle kendini gösterir. Bu iki irade arasındaki çatışma

suçu (hukukun inkârı) meydana getirir. Ancak bireyin hukuku inkâr etmesiyle hukuk, hukuk olmaktan çıkmaz, yalnızca sıkıştırılmış olur, böylece kendini ceza şeklinde gösterir. Hegel'e göre "kanunun uyguladığı cezalandırma, bir ceza, bir düzeltme değil, haklı bir karşılıktır" (Hegel, 1993: 357). Yani cezalandırmayı araç olarak değil amaç olarak görmektedir. Ancak insanların cezalandırma konusunda yanlış fikre sahip olduğunu belirten Hegel'e göre cezalandırmanın amacı bireyin ıslahı değil tecavüze uğrayan prensibin resmi ve aleni şekilde onaylanmasıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere cezadan kasıt devlete ve hukuka hizmettir.

Sivil itaatsizlik eylemcilerinin amacı da siyasal normların tamamını inkâr etmek değil, yalnızca siyasal normları oluşturan tanrısal, ahlaki ve vicdani anlamda meşru olmayan normlara karşı durmaktır. Nitekim sivil itaatsizlik eylemcileri, hukukun onaylandığının kanıtı olarak da hukukun vereceği cezayı kabul etmektedirler. Yani genel ya da kanuni iradeye tabidirler.

İlk sorduğumuz "Hukuk devleti nedir?" sorusuna dönersek, hukuk devleti, devletin organlarının hukuk kurallarının denetiminde olan sistemdir. Yani devletin tüm organlarını hatta devletin kendisi de hukukla sınırlandırılmış olan devlet sistemine hukuk devleti denir. Farklı bir söylemle "Hukuk devleti, fert hak ve hürriyetleri ile maddileşen bir muhteva kazanan devlettir. Özellikle, hak ve hürriyetlere demokratik talep ve haklara sahip olma hakkı, 'fert olma mesleğine' tanınan hukuki imkân, hukuk devletinin alt yapısını kurar" (Çağlar, 1993, 651).

Tarihsel olarak baktığımızda hukuk devletinin olduğu yerde eleştirme bir hak olarak tanınmıştır. Nitekim hukuk dışına çıkarak baskı uygulayan iktidarlara karşı durma hakkı birçok anayasada garanti altına alınmıştır. Baskı ve hukuk dışı uygulamaların karşısında halkın karşı durması gerekir. Nitekim iktidarın hukuk dışı ve baskıcı tutumu onun kendi meşruluğunu yitirmesine neden olmaktadır. Bu nedenle toplumda son çare olarak karşı durma hakkına başvurabilir. Bu anlamda sivil itaatsizlik hukuk devleti için bir kontrol mekanizmasıdır. Bu mekanizmayı iyi değerlendiren her devlet eksikliklerini giderici bir mekanizmaya sahip olacak ve demokratik bir anlayışla kendini var edecektir.

3.5. Vicdan ve Sivil İtaatsizlik İlişkisi Üzerine

Bu bölümde sivil itaatsizlik ve vicdan arasındaki ilişki ele alınacaktır. Öncelikle vicdan kavramı tanımlanacak, ardından da sivil itaatsizliğin meşruluk ölçütü olarak vicdan kavramının sivil itaatsizlik eylemcileri için ne anlama geldiği irdelenecektir.

Felsefe tarihinde ahlak felsefesi içerisinde karşımıza çıkan vicdan kavramı, genel itibarıyla “ahlaki bulunç”, “ahlaki bilinç”, “bulunç” ve “törel bilinç” kavramlarıyla eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Vicdan tarihsel olarak da değişik anlamlarda kullanılmış bir kavramdır. Bazen “içten gelen ses” bazen “tanrının sesi” bazen de “iç yeti” olarak tanımlanmıştır. Bu adlandırmalardan da anlaşılacağı üzere vicdan hem ahlaki hem de dinsel bir kavram olarak da kullanılmıştır.

Bazı inanç sistemlerinde, “Tanrının sesidir ve bu nedenle onun gösterdiği yola güvenmek gerekir; Hindular vicdanın insanın içinde yaşayan görünmez bir Tanrı olduğuna inanır. Quakerler gibi Hıristiyan mezheplerinde, vicdanın Tanrı’dan kaynaklanan “İçsel Işık” ın algılanmasında rol oynadığı vurgulanır” (Goetz, 1990: 609). Bütün bu tanımlar ışığında toparlayacak olursak “vicdan, kişinin doğru ve iyi olanı yapma doğrultusunda gelişmiş bir zorunluluk çerçevesinde, kendi davranışlarını amaçlarını ve karakterini ahlaki açıdan değerlendirmesini sağlayan psikokültürel yapı” olarak değerlendirilebilir. (Goetz, 1990: 609). Aslında iyi ve kötüyü ayırt etme anlamına gelen vicdan, insana neyin iyi neyin kötü olduğunu söyleyen “iç ses”tir. Sivil itaatsiz de bu iç sese dayanarak eylemini gerçekleştirmekte ve meşruluğunu savunmaktadır. Yani sivil itaatsizlik eylemcisi yasallık ve meşruluk arasındaki gerilimden iç sese dayanarak meşruluktan (vicdandan) yana tavır almaktadır. Bundan dolayı sivil itaatsizlik, dayandığı ahlaki değerler nedeniyle diğer eylem biçimlerinden ayrılır. Yani sivil itaatsiz eylemini gerçekleştirirken, bunu inandığı daha yüksek ahlaki değerler adına yapar. Bu ahlaki değerlerin başında da “vicdan” gelir. Örneğin Sokrates’in içindeki sese (daimon) dayanarak savunmasını yapması ve eylemini gerçekleştirmesi vicdana olan bağlılığının göstergesi niteliğindedir.

Sivil itaatsizlik tanımlanırken ve temel unsurları açıklanırken birçok düşünür, sivil itaatsizliğin ahlaka/vicdana dayanması gerektiğini savunmuştur. Hugo Adam Bedau sivil itaatsizliği tanımlarken vicdana vurgu yapar “siyasal norma aykırı, kamuya açık, şiddetsiz ve vicdani olarak bir yasayı ya da hükümet politikasını veya kararını engellemek isteyen kimseyi sivil itaatsizlik” olarak niteler (Ökçesiz, 2011: 197-8). Yine Rawls aynı şekilde sivil itaatsizliğin ahlaksal ilkelere dayalı olması gerektiğini savunmuştur.

Sivil itaatsizlik kuramcılarına göre yasaya itaatsizliği sağlayan temel unsur, vicdandır. Yani sivil itaatsiz, yasa ile vicdan ikileminden vicdandan yana tavır koyar. Dworkin’in “yasaya itaat etmeyi engelleyen şey nedir?” sorusuna verdiği yanıt “vicdan, kişisel bütünlük ve yasanın ahlak dışı olmaması”dır. Aslında itaatsizlik, siyasal normların vicdana aykırı olmasından kaynaklanır. Farklı bir ifadeyle söyleyecek olursak siyasal normları meşru kılan toplumsal konsensüs iken siyasal normları ihlal etmeyi sağlayan vicdandır. Tarihsel olarak itaat ve itaatsizlik varolagelmıştır. Hatta John Stuart Mill “uygarlığın ilk dersi, itaat dersidir” (Arendt, 2014: 49) der. Erich Fromm ise “insanın tarihi, bir itaatsizlik eylemiyle başlamıştır ve itaat eylemiyle sonlandırılması beklenmedik bir şey değildir” (Fromm, 2017: 9) demektedir. Bu çerçevede itaat, kabullenme ve boyun eğme iken itaatsizlik ise reddetme ve başkaldırıdır. Genel itibariyle itaati isteyen yönetenler iken, itaatsizlik yapanlar yönetilenlerdir. Aynı zamanda itaat kölelik durumuyken, itaatsizlik özgürlük durumudur. Thomas Merton’un deyiimiyle “özgürlük ve kölelik zihnin içinde bulunduğu durumlardır. Dolayısıyla yapılacak ilk şey kendi kendine “Artık köle rolünü kabul etmiyorum. Bu emirlere itaat etmeyeceğim ve emirler vicdanımla çelişirse itaatsizlik edeceğim” (Merton, 2003: 79) demek olacaktır. Sivil itaatsiz de vicdanıyla çelişen siyasal normlara karşı duran kişidir. Bu karşı duruşta bilinç aktiftir ve sivil itaatsiz ne yaptığıнын farkında ve bilincindedir. Bundan dolayı var olana “hayır” demektedir. Hayır, sessizliğin sonu konuşmanın başlangıcıdır, çünkü konuşma bir düzeltmedir ve düzeltmeye yönelik ilk adımı hayırla atmıştır sivil itaatsiz.

Sivil itaatsizlik bilinçli bir karşı duruştur dedik, çünkü sivil itaatsiz uzun bir vicdan muhasebesinden sonra eylemini gerçekleştirir. Her ne kadar bireysel muhakeme sonucunda kararını vermişse de ve çoğunluğa göre hareket etmemişse de

belli bir azınlığa göre hareket etmektedir. Bu, doğru veya yanlışın (iyi veya kötünün) sadece çoğunluğun karar vereceği olgular olmadığını gösterir, çünkü “iktidar halkın elinde ise bir çoğunluk yönetiminin oluşabilmesinin, iktidarda kalabilmesinin pratik nedeni, bu çoğunluğun doğruyu yapması ya da azınlığa karşı adil olması değil basitçe fiziki olarak en güçlü olmasıdır” (Nişancı, 2013:178). Bu durumda sorulması gereken sorular “Doğrunun veya yanlışın ne olduğuna karar veren çoğunluğun değil vicdanın karar verdiği bir hükümet biçimi olamaz mı? Yurttaş vicdanını bir an için bir nebze yasa koyucuya devretmeli midir? Eğer devretmeli ise her insanın neden bir vicdanı vardır?” (Nişancı, 2013:178). Yani kişi önce insan sonra yurttaş olmalıdır. Kant’ın deyimiyle “iyi vatandaşın daha ziyade iyi insandan yana olmak” gerekir. Bu durumda yurttaş yasaya değil vicdana saygı göstermektedir, çünkü vicdana hesap vermektense yasalara hesap vermeyi tercih etmektedir, çünkü “vicdani konularda çoğunluğun yasası geçerli değildir” (Ökçesiz, 2011: 52). Yani sivil itaatsizlik bir tercih meselesidir. Kâtip Bartleby’nin “yapmamayı tercih ederim” ve John Bunyan’ın “vicdanımı kanlı bir mezar haline getireceğime, ömrümün sonuna kadar cezaevinde kalmayı tercih ederim” (King, 2014: 209) söylemleri bunu göstermektedir.

Aslında sivil itaatsiz aynı zamanda iyi bir yurttaş olmayı hedeflemektedir, çünkü karşı çıktığı siyasal norm belli bir kesimin vicdanını zedelemekte, siyasal norma karşı çıkmadan önce diğer bütün yolları denemekte, eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmekte, şiddete başvurmamakta ve en son çare olarak eylemini gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda “sivil itaatsiz, genel olarak kurallara uyan (iyi bir vatandaş), istisnai durumlarda ise onu ihlal etmeyi vicdani bir görev sayan (iyi bir insan) kimsedir” (Nişancı, 2013: 13). Çek yazar Pavel Kohout “özgür yurttışı birlikte yöneten yurttaş olarak tanımlıyordu” (Arendt, 2014: 98). Bundan dolayı sivil itaatsiz, özgür yurttaş olmaya en yakın kişidir. Nitekim sivil itaatsiz yönetime katılmayı isteyen ve yönetimde yaşanan aksaklıkları görebilen ve gidermeye çalışan yurttıştır.

Sivil itaatsiz, vicdan tutkusuyla ve iradeyle eylemini gerçekleştirdiği an, başarıya ulaşması önünde hiçbir engel olmayacaktır, çünkü sivil itaatsiz, siyasal normlar karşısında vicdanına hizmet etmeyi savunmakta ve “himaye edilmek” istememektedir. Vicdan onun için bir iç özgürlüktür. Sivil itaatsiz, bağımsızlığına

düşkündür. Bundan dolayı “Kendi vicdanına karşı hareket etmek gibi tutamayacağı bir söz vermemekte” (Zweig, 2017: 86) vicdanına göre eylemde bulunmaktadır. Sivil itaatsizin “özgür ruhu her şeye rağmen vicdanın bağımsızlığı uğruna” (Zweig, 2017: 93) mücadeleyi seçer. Bu mücadele vicdanın zorunlu sonucu olarak ortaya çıkar.

Sivil itaatsiz “Vicdanı zorunlu kılmadıkça arenaya inmeyen tartışmalar başlatarak kimseyi incitmek istemez, bunun için vicdanı izin verdiği sürece sessiz kalmayı tercih eder” (Zweig, 2017: 144). Sivil itaatsizi harekete geçiren vicdan, aynı zamanda kamu vicdanını da harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Daha doğrusu sivil itaatsiz, bireysel vicdandan hareketle kamu vicdanını uyandırmayı kamunun adalet duygusunu harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda sivil itaatsizlik uyuyan vicdanları uyandırmaya çalışan bir karşı duruş, bir varoluş hamlesidir. Bu durumda sivil itaatsizlik, kişinin (Sivil itaatsizin) vicdanı ile kolektif (kamu) vicdan arasında bir bağ kurmaya çalışır. Kişi vicdanından ya da sivil itaatsizin vicdanından kasıt belli bir azınlığın vicdanıdır.

Sivil itaatsiz vicdanı yaralayan siyasal norma karşı tutum almaktadır. Bunun için sivil itaatsiz, kamunun adalet duygusuna ya da vicdanına kendi vicdanında yola çıkarak başvurmaktadır. Sivil itaatsiz için vicdan, varoluş hamlesidir. Bu hamle, daha önce belirlediğimiz, bütün değerlere temel olan özgürlüğe bir anlam arayışı katmaktadır. Bu anlam arayışı, vicdanı rahatsız eden siyasal norma karşı değerden yana tavır alarak sonuçlanmaktadır.

SONUÇ

Tarihsel olarak baktığımızda iktidarın toplumsal sözleşmeye uymadığı durumlarda, halkın isyan ve direnme hakkının olduğu söylemlerine rastlayabilmekteyiz. Yani iktidarın olduğu yerde çeşitli karşı çıkma yöntemleri de gelişmiştir. Bu karşı çıkma yöntemleri, başvurdukları aygıtlardan dolayı farklılık göstermektedirler. Bu çerçevede karşı çıkma yöntemlerinden biri de bir direnme ve şiddetsizlik yöntemi olarak sivil itaatsizliktir. Sivil itaatsizlik tarihselliği bağlamında gerek teorik gerekse pratik anlamda uzun bir geçmişe sahip olmuştur. Ancak siyasal normlara karşı çıkan bir eylem biçimi olmasına karşın genel itibariyle meşru gösterilen sivil itaatsizlik, toplumsal sözleşmenin tümüne bir karşı çıkma yöntemi değildir. Sivil itaatsizlik eylemcisi, toplumsal sözleşme savunucusu ya da anayasal düzeni koruyucu bir misyona sahiptir. Bundan dolayı sivil itaatsizlik, toplumsal sözleşmeye ters düşen iktidarı ya da anayasal düzene aykırı hareket eden yönetenleri uyarma niteliğindedir.

Çalışmamızdan da anlaşılacağı üzere sivil itaatsizlik tartışmaları çeşitlidir. Sivil itaatsizlik tartışmaları, hangi siyasal sistemlerde sivil itaatsizlik eylemlerinin yapılabileceğinden, hangi eylemlerin sivil itaatsizlik sayılabacağına kadar uzanmaktadır. Her ne kadar demokratik toplumlarda sivil itaatsizliğin uygulanabileceğine dikkat çekilmişse de demokratik olmayan toplumlarda da sivil itaatsizliğin uygulandığını ve başarıya ulaşabildiğini görmekteyiz. Bu duruma birkaç örnek verecek olursak; Gandhi'nin İngiliz sömürgeciliğine karşı yaptığı eylemler, King'in Amerika'da ırkçılığa karşı yürüttüğü eylemler, Hitler Almanya'sında Aryen kadınlarının Yahudi eşleri için yaptığı eylemler ve Danimarkalıların Nazilere karşı Yahudileri korumak için yakalarına sarı kart taktığı eylemler.

Sivil itaatsizliğin temel amaçlarından biri de demokratik bir tartışma ortamı yaratmaktır. Yani sivil itaatsizlik, toplumun parçası olan bir kesim ile yönetenler arasında diyalog kurma kanalıdır. Aynı zamanda İnsanlar arasındaki toplumsal sözleşmede denetleyici role sahip sivil itaatsizlik, bir 'tanınma' ve 'kabullenme' çabasıdır. Bu çaba hem yönetenler için hem de yönetilenler içindir. Yönetenler yasaya saygıyı isterken, yönetilenler de yasanın daha adil ve demokratik olmasını

istemektedir. O halde yapılması gereken demokratik ve daha adil yasa için bu diyalog kanalını canlı tutmaktır.

Diğer bir tartışma ise tek bir bireyin yaptığı eylemin sivil itaatsizlik sayılıp sayılmayacağıdır. Metinde her ne kadar bireysel eylemleri konunun anlaşılması açısından ele almış olsak da kolektif eylemlere oranla bireysel eylemlerin etki alanın daha dar kaldığını söyleyebiliriz. Arendt'e katılarak şunu belirtmekte yarar vardır. Bir düşüncenin gücü vicdana değil, onu paylaşanların sayısına bağlıdır. Bundan dolayı sivil itaatsizlik eylemlerinin adaletsiz siyasal norma karşı başarı elde etmesi ancak kolektif bir şekilde olmasıyla mümkündür.

Sivil itaatsizlik öğelerine örgütlülük ve cesaret öğelerini de eklemek gerekir. Nitekim modern dünya sistemindeki şiddet unsurlarının çokluğuyla birlikte iktidarın ideolojik ve baskı aygıtları bu iki unsuru gerekli kılmaktadır. Nitekim örgütlü ve cesaret sahibi insan gücü karşısında iktidarın aygıtları pasifleşebilir. Örgütlü bir grup, seslenmek istediği iktidarın daha hızlı bir şekilde adalet uygulamasını sağlayabilir. Cesaret sahibi grup ise korku ve sorumluluk ikilemini yaşamayacaktır. Bir edimin kamusal alanda soyutlanması başarı şansını azaltacaktır. Bunun için kamusal alana çıkacak olanlar hem örgütlü hem de cesaretli olmalıdırlar. Bundan dolayı sivil itaatsizlik eylemcileri örgütlü bir grup halinde eylemlerini kamusal alana taşıyarak, toplumu etkileme ve yanlarına çekmeye çalışmalıdırlar. Aksi durumda sivil itaatsizlik eylemcileri yalnızlaşacak, toplumda öteki durumuna düşecek ve toplumda bireysel çıkar algısı oluşturacaktır.

Wright Mills'ın "Tüm siyaset, iktidar mücadelesinden ibarettir; iktidarın nihai biçimi şiddettir." savına karşı şiddetsizliği bir yöntem olarak seçen sivil itaatsizlik, modern dünyanın şekillenmesini sağlayan siyaset kurumuna ve bunun şiddetine karşı bir savunma mekanizması olarak varlığını devam ettirmektedir. Sivil itaatsiz de bu şiddetsizlik yöntemiyle varlığını garantiye almaya ve korumaya çalışmaktadır. Bunu yapmaya çalışırken de hayatını riske atmakta ve vicdanın rehberliğinde sorumluluktan kaçmamaktadır. Çalışmamızda da ortaya koyduğumuz gibi her ne kadar mala karşı şiddetin olabileceğini savunan kuramcılar olsa da sivil itaatsizliğin uygulayıcıları ya da pratik öncüleri, (Gandhi, King gibi) her türlü şiddeti reddetmişlerdir. Şiddetsizliği, eylemlerinin ayrılmaz ilkesi olarak seçmişlerdir. Sivil itaatsizlik eylemcileri için şiddetsizlik insan haysiyetine ve kişiliğine duyulan

saygıdan kaynaklanır. Zaten bundan dolayı sivil itaatsizlik, insan onurunu zedeleyen siyasal normlara karşı bir duruş sergiler. Bu duruşun en meşru dayanağı da elbette şiddetsizliktir.

Sivil itaatsizlik kavramına felsefi temeller oluşturmak amacıyla siyaset felsefesi bağlamında hukuk kavramı inceledik. Nitekim hukukun devletle olan ilişkisi siyaset felsefesinin önemli tartışmalarındandır. Yine vicdan kavramı bağlamında ahlak felsefesi ve sivil itaatsizlik ilişkisi bağlamında felsefi temel oluşturulmaya çalışıldı. Aynı zamanda eylem felsefesi olarak tanımlanan varoluşçulukla sivil itaatsizlik ilişkisi üzerinden sivil itaatsizliğin felsefede eksik bırakılan ancak tartışılması gereken bir alan olduğunu göstermeye çalışıldı.

Sivil itaatsizlik barışçıl gösterilerin felsefesi ve eylemi olarak kendini var etmeye devam etmektedir. Nitekim şiddet yüzyılı olarak tanımlanan modern dünyada şiddetsizliği bir yöntem olarak seçmiş olması bunu doğrular niteliktedir.

Sonuç olarak sivil itaatsizlik bir tanınma, kabullenme, düzeltme ve kontrol mekanizmasıdır. Bu düzeltme mekanizmasını değerlendiren iktidar/devlet yurttaşın gözüyle kendine bakabilecektir. Bu sayede demokraside yaşanan aksaklıkları giderebilecektir.

KAYNAKÇA

- Anbarlı, Ş. (2007). Baskıya Karşı Direnme Biçimi Olarak Sivil İtaatsizlik Ve Meşruluğu Sorunu. *Yönetim Bilimleri Dergisi* (5: 2: 71-99).
- Anbarlı, Ş. *Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik*. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. (319-328).
- Arendt, H, (2014). *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik* (4. Baskı). Çev. & Ed.: Y. Çoşar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Arendt, H. (2009). *Şiddet Üzerine*. Çev: B. Peker. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, M. (2005). *Sivil Bir Kamusal Alan*. Edt: L. Sunar. İstanbul: Kaktüs Yayınları
- Aygün, T. (2006). *Efendiliğin Reddi: Sivil İtaatsizlik ve Doğrudan Eylem* (2. Baskı). İstanbul: Versus Yayınları.
- Bauman, Z. (2010). *Sosyolojik Düşünmek*. Çev: A. Yılmaz. Ayrıntı Yayınları.
- Benk, A. (1986). *Büyük Larousse*. İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları.
- Bové, J. & Luneau, G. (2007). *Sivil İtaatsizliğe Çağrı* (1. Baskı). Çev: I. Ergüden. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Butler, J. (2008). *Antigone'nin İddiası Yaşam ile Ölümün Akrabalığı*. Çev: A. Ergenç. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Candan, K. & Bilgin, M. (2011). Sivil İtaatsizlik. *Yasama Dergisi*. (19), (57-93)
- Cevizci, A. (2005). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Demirdöven, İ. H. (2006). *Filozof Olarak Jean-Paul Sartre*. *Kaygı Dergisi* Bursa. Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Deleuze, G. & Guatarî, F. (2017). *Felsefe Nedir?* (11. Baskı). Çev: T. Ilgaz. İstanbul: YKY Yayınları.
- Deliège, R. (2015). *Gandhi*. Çev: I. Ergüden. Ankara: Dost Yayınları.

- Douzinas, C. (2015). *Krizde Felsefe ve Direniş (Yunanistan ve Avrupa'nın Geleceği)*. Çev: T. B. Işık İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Dworkin, R. (2014). *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik* (4. Baskı). Çev. & Ed.: Y. Çoşar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eser, E. (2008). *Sivil İtaatsizlik*. Ankara: Yüksek Lisans Tezi.
- Focault, M. (2016). *Doğruyu Söylemek* (5. Baskı). Çev: K. Eksen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fromm, E. (2017). *İtaatsizlik Üzerine* (4. Baskı). Çev: N. Soysal. İstanbul: Say Yayınları.
- Galtung, J. (2014). *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik* (4. Baskı). Çev. & Ed.: Y. Çoşar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gandhi, M. & Thoreau, H. D. (2015). *Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş*. Çev: C. H.Arslan. F. Ünsal. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Gedikli, F. (1993). *Argumentum*. Aylık Hukuk Dergisi, Sayı: 36-46,
- Goetz, P. W. (1990). *Vicdan. Ana Britannica* Çev: Ç. Kağıtçıbaşı. İstanbul: Ana Yayıncılık.
- Gwinn, R. P. (1992). *Temel Britannica* Çev: N. Büyüm. İstanbul: Ana Yayıncılık.
- Habermas, J. (2005). *Sivil İtaatsizlik (Demokratik Hukuk Devletinin Sınanması Federal Cumhuriyette Otoriter Yasacılığa Karşı)*. Çev: H. Ökçesiz. İstanbul: Afa Yayınları.
- Habermas, J. (2014). *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik* (4. Baskı). Çev. & Ed.: Y. Çoşar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harding, W. (2015). *Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş –Sivil İtaatsizlik'e Giriş-*. Çev: C. H.Arslan. F. Ünsal. İstanbul: Vadi Yayınları.

- Hegel, G. E. F. (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*. Çev: C. Karakaya. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Kardaş, Ü. (2008). *'Ötekiler' İçin Sivil İtaatsizlik Rehberi*. İstanbul: Hayykitap Yayınları.
- Kaufmann, W. (2002). *Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk*. Çev: A. Göktürk. Yapı Kredi Yayınları.
- Kaynak, M. (2006). *Sivil İtaatsizlik ve Tarih*. İstanbul: Diclem Sahaf Yayınları.
- King, M. L. (2014). *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik* (4. Baskı). Çev. & Ed.: Y. Çoşar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kolektif. (2011). *TDK-Türkçe Sözlük*. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Marcus, H. (2013). *Özgürlük Üzerine Bir Deneme*. Çev: S. Soysal. İstanbul. Ayrıntı Yayınları.
- May, T. (2016). *Şiddetsiz Direniş*. Çev: C. Kayaş. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Michaud, Y. (1991). *Şiddet (Cep Üniversitesi)*. Çev: C. Muhtaroglu. İstanbul. İletişim Yayınları.
- Morten, T. (2003). *Gandhi ve Şiddet Dışı Direniş* (2. Baskı). Çev: S. Çiftçi. İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- Nancy, J. L. (2006). *Özgürlük Deneyimi*. Çev: A. U. Kılıç. İzmir. ARA-lık Yayınları.
- Nişancı, Ş. (2013). *Sivil İtaatsizlik: İyi Vatandaş Olmak Mı, İyi İnsan olmak Mı?*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Ökçesiz, H. (2011). *Sivil İtaatsizlik*. İstanbul: Legal Yayınları.
- Öztürk, Ş. (2015). *Sivil İtaatsizlik. Cogito Dergisi*. (5. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Sayı: 67. / yaz.
- Platon, (2010). *Sokrates'in Savunması*. Editör: E. Çakıcıoğlu. İstanbul: Akvaryum Yayınevi.

- ____. (2007). *Toplu Diyaloglar-1*. Önsöz: S.Hilav. Ankara: Eos Yayınevi.
- ____. (2011). *Kriton*. Çev: F. Öktem., C. Türkkkan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Rawls, J. (2015). *Sivil İtaatsizliğin Gerekçelendirilmesi. Cogito Dergisi. (5. Baskı)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Sayı: 67. / yaz.
- Rawls, J. (2014). *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik (4. Baskı)*. Çev. & Ed.: Y. Çoşar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sartre, J.P. (2003). *Baudelaire*. Çev: A. Tümertekin. İstanbul: İthaki Yayınları.
- ____. (2010). *Vaoluşçuluk*. Çev: A. Bezirci. İstanbul: Say Yayınları.
- ____. (2010). *Varlık ve Hiçlik*. Çev: T. Ilgaz, G. Çankaya Eksen. İstanbul: İthaki Yayınları.
- ____. (2016). *Bulantı*. Çev: S. Hilav. İstanbul. Can Yayınları .
- Schock, K. (2017). *Sivil Direnişin Bugünü*. Çev: N. Altun. İstanbul: Amara Yayınları.
- Sophokles, (2013). *Antigone*. Çev: F. Akderin. İstanbul: Sümer Kitabevi.
- Thoreau, H. D. (2014). *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik (4. Baskı)*. Çev. & Ed.: Y. Çoşar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Thoreau, H. D. (2015). *Sivil İtaatsizlik*. Çev: C. Yuran, Önsöz: N. Onat. İstanbul: Say Yayınları.
- Weber, A. (1993). *Felsefe Tarihi*. Çev: H. V. Eralp. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Yaşar, I. (2013). *Camus'nün Başkaldıran İnsan'ı ve Sivil İtaatsizlik İlişkisi*. İstanbul: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yelken, R. (2005). *Sivil Bir Kamusal Alan*. Edt: L. Sunar. İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- Zizek, S. (2016). *Antigone'nin Üç Yaşamı*. Çev: E. Ünal. İstanbul: Encore Yayınları.

Zweig, S. (2017). *Vicdan Zorbalığı Karşı ya da Castello Calvine*. Çev: Z. Kurttekin. İstanbul: Can Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Şırnak ilinin İdil ilçesine bağlı Hendek köyünde doğdu. 1994 yılında zorunlu göçe maruz bırakılarak ailesiyle birlikte Şırnak ilinin Cizre ilçesine yerleşti. İlk, orta ve lise eğitimini Cizre’de tamamladı. 2007-2012 yılları arasında Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Felsefe Grubu Öğretmenliği bölümünü okudu ve mezun oldu.

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNTİHAL RAPORU

Tez Başlığı: Bir Şiddetsizlik Eylemi Olarak Sivil İtaatsizlik

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler ve sonuç kısımlarında oluşan toplam 89 sayfalık kısmına ilişkin 18/06/2018 tarihinde tez danışmanım tarafından “Turnitin” adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %04’tir.

Uygulanan Filtrelemeler:

Kaynakça hariç

Alıntılar dahil

Açıklamalar:

Mardin Artuklu Üniversitesi “Turnitin” adlı intihal tespit programı sonucunda; azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Hüseyin ÇATIKKAŞ

Öğrenci No: 14755012

Programı: Tarih

Statüsü: Tezsiz Yüksek Lisans

Tarih ve İmza

18.06.2018

Danışman Onayı

Dr. Öğr. Üyesi Kenan SARIALIOĞLU

A.B.D. Başkanı Onayı

Doç. Dr. Yunus CENGİZ

